

- Csányi Vilmos: Hiedelmeket készítő állat (esszé) 3
„Azt írok, amihez kedvem van” (Interjú Csányi Vilmossal) 6
Csányi Vilmos: Ő ott bent (próza) 10
Géczi János versei 16
Juhász Attila versei 19
- Flann O’Brien: Dalkey-i vallomások (próza) 24
Alice Munro: Az iroda (próza) 40
Tarján Tamás: Az idegenség koordinátái (Rakovszky Zsuzsa: *Fortepan*) 44
- Vasadi Péter versei 50
Bertók László: Firkák szalmaszálla (versciklus) 52
Méhes Károly: Az utolsó feltámadás (próza) 54
Reichert Gábor: Életen belüli életek
(Méhes Károly: *Néma galambok utcája*) 67
- Földesi Ferenc: Háború, emlékezés, béke (Susan Philipszről) 70
Zsupán Edina: *Philosophia picta*
(A firenzei újplatonizmus budai recepciójához) 79
Dobai Lili: Ami elér (esszé) 100
- Krusovszky Dénes prózaversei 104
Vojnich Erzsébet: Krajcsovics Éva képeiről 107

A borítón és a lapzárókon Krajcsovics Éva képei

E számunk szerzői:

Bertók László költő (Pécs), Csányi Vilmos író, etológus (Bp.), Csizmadia Gábor fordító (Juta), Dobai Lili író (Bp.), Földesi Ferenc filológus (Tata), Géczy János költő (Veszprém), Juhász Attila költő (Győr), Krusovszky Dénes költő (Bp.), Méhes Károly író (Pécs), Munro, Alice író (Kanada), O'Brien, Flann író (1911-1966), Rakovszky Zsuzsa költő, író, fordító (Bp.), Reichert Gábor kritikus (Tatabánya), Szűcs Balázs Péter író, kritikus, szerkesztő (Bp.), Tarján Tamás irodalomtörténész (Bp.), Vasadi Péter költő (Bp.), Vojnich Erzsébet képzőművész (Bp.), Zsupán Edina klasszika-filológus (Tata)

Az emberi természet különlegességét, az állatoktól nagyon különböző mivoltát sokan próbálták már röviden, egyetlen jól választott tulajdonság alapján megragadni. A „szerszámhasználó”, a „beszélő állat”, a „meztelen majom” ilyen példák, és persze mind-egyikben van valami, de én nem hiszek abban, hogy az embert egyetlen tulajdonság alapján meg lehet az állatoktól különböztetni (részletesen ki is fejtem ezt a nézetemet majd, amikor az embertulajdonságok komplexét tárgyalom). Ha mégis rávennének, hogy keressek egyetlen jellemző tulajdonságot, az én meghatározásom a „hiedelmeket készítő állat” lenne.

Csányi Vilmos 3

HIEDELMEKET KÉSZÍTŐ ÁLLAT

Ebben a fejezetben megkísérlem bebizonyítani, ha tisztában vagyunk a hiedelmek természetével, keletkezésükkel, működésükkel, akkor szinte minden emberi jelenséghez kapunk valamiféle kulcsot. Bizonyos, hogy további kulcsok is szükségesek, de a hiedelmek vizsgálata nélkül nem érthetjük meg az ember természetét.

Azt már sokszor megírtam, hogy az ember természetes közösségeire jellemző tulajdonság, hogy közös hiedelmeik alakulnak ki, és csak az lehet a közösségek tagja, aki elfogadja ezeket, legalábbis a többségüket. Nálam azonban sokkal pontosabban fogalmazta meg az emberi hiedelmek természetét Szent Ágoston másfélezer évvel ezelőtt. Amióta rátaláltam írására a *Vallomások* című munkájának VI. fejezetében (miközben az általam nagyon tisztelt avilai Szent Teréz életéről szóló könyvemem írtam) mindig ezzel az idézettel kezdem a hiedelmek ismertetését: „Fontolóra vettem ugyanis, milyen tömérdék dologban hiszek, habár sohasem láttam őket, és megtörténüknél sem lehettem jelen. Mennyi esemény akad a népek történetében, mennyi minden itt-ott, helyeken, városokban, és sohasem láttam őket. Milyen sokat hittem a jó barátaimnak, tömérdék dolog az orvosaimnak és annyi különféle emberi szájnak. Ámde ha mindezeknek nem adnánk hitelt, a kisujjunkat sem mozdíthatnánk meg ebben a földi életünkben. És elvégre alapos szilárdsággal elhiszem, hogymiféle szülőktől származom, holott tudomásom erről sem lehetne, ha a hallomásnak nem adnék hitelt.”

Rövid, tökéletes meghatározás, ma is érvényes. Ha belegondol a kedves olvasó, hogy ismereteit, hallomásait, értesüléseit honnan szerzi – ezek ugye különböző hiedelemfélék –, maga is rájöhet, hogy Szent Ágoston érvelése mennyire meggyőző. Talán csak annyit változott a világ, hogy ma hiedelmeket, nem csak a családban, baráti körben, iskolai közösségben, munka közben szerzünk, hanem újságokban, könyvekben is olvashatunk, láthatjuk

a mozikban, a televízióban, az utóbbi években pedig a legtöbb hiedelmünk az internetről származik, ahol naponta sok százmillió ember írja le az elképzeléseit, és szabadon válogat közülük.

Szent Ágoston ebben az idézett bekezdésben kétféle hiedelemről beszél, az egyik a látható, hallható, szagolható, tapintható valamik osztálya, amelyeket érzékszerveinkkel észlelünk. Van valami a külső világban, ami látható, tapintható, esetleg szagolható vagy hallható – hogy az a dolog milyen, mire jó vagy miért kerülendő, arra vonatkozik a hiedelem; valamiféle ismeret, magyarázat, gondolat ezekről a dolgokról

A másik hiedelemféle Ágoston szerint a történet. Egy eseményről, amit valaki, esetleg többen, láttak, hallottak, szagoltak, elmesélik a tapasztalataikat. A történetnek szereplői vannak, és akkor a legizgalmasabb, ha ezek a szereplők emberek, de szólhat a történet kecskékről, autókról, bármiről, ha azáltal született, hogy az időben valami megváltozott, mozgott szaglott, elhangzott, vagyis valami történt.

Szent Ágoston a továbbiakban említ egy harmadik fajta hiedelmet is, amit kellő tisztelettel hitnek nevezhetünk. Ez olyan hiedelem, amit sok ember tapasztalata, meggyőződése alakított ki, ilyen például az istenhit, amihez nem társul közvetlen tapasztalati bizonyíték még Szent Ágoston szerint sem, mégis sok ember számára elfogadható. Ez a fajta társas hiedelem nagyon fontos a társadalom életében, és nem csak magasztos dolgokról szólhat, hanem különféle véleményekről, becsületről, erkölcsről, ideológiákról, társadalmi intézményekről, de ilyen hit az is, hogy a Föld gömbölyű. A hithez rendszerint bizalom is szükséges, megbízunk hívó társainkban, és nem keressük folyton a bizonyítékokat, azt, hogy a hit visszavezethető legyen valamiféle közvetlen tapasztalásra. Egy vegetárius például azt hiszi, hogy a szervezetének ártanak az állati fehérjék. Ezt semmi sem bizonyítja, de elterjedt hiedelem, és alaposan beleszól a hiedelmet vallók étrendjébe, tehát fontos, és mivel a hívők megbíznak egymásban, nem különösebben törődnek a bizonyítékokkal. Hihetünk az emberi fantázia által konstruált csodás jelenségekben is: kísértetekben, boszorkányokban, ufókban, világ-összeesküvésekben.

Ezzel, az alapokkal majdnem meg is lennénk, ha a bennem bujkáló tudós nem készítené arra, hogy a hiedelmek, hitek és bizalom tárgyában kényes kérdéseket tegyek fel, és megpróbáljam a hiedelmeiben bízó olvasót némi óvatosságra inteni, mert néha tévedünk, vagy becsapnak az érzetek.

Egyszer Amerikában a Grand Canyon peremén álltam és nézelődtem többedmagammal, amikor észrevettünk egy nagy madarat a kanyonban. Valószínűleg keselyű – mondták az odaválsók. Szépen kiterjesztett szárnyakkal repült a Colorado folyóval párhuzamosan. Nem volt vita, ott repül egy nagy keselyű. Pár perc múlva az állat hirtelen irányt változtatott, majdnem derékszögben, és felénk jött. Rövidesen kiderült, hogy nem madár volt,

hanem egy kicsi, egyszemélyes repülőgép. A távolság megtévesztett bennünket. Mindenki ismer hasonló eseteket, a tapasztalat néha megtévesztő, a pszichológia külön területe foglalkozik azzal, hogy hogyan lehet az érzetünket becsapni. Nem túlságosan gyakran, de elég sokszor ahhoz, hogy még a közvetlen tapasztalatainkon nyugvó hiedelmeinket se tekintsük abszolút bizonyítéknak a valóság természetéről.

A hiedelmeknek mindig van valamiféle tapasztalati magja, de az, aki a hiedelmet először megfogalmazza, azonnal ráaggathat lényegtelen részleteket is. Látott valami fényt felvillanni a mocsárban, megijedt, a kusza bokrokból emberalakot vélt formálódni, ágropogást is hallott, szellő is érte, mire a hiedelmet rögtön úgy fogalmazza meg, hogy: egy lángholó, emberszerű szörnny járt arra, ropogott a lába alatt az ág, ő elszaladt, és szerencsére nem érték utol. Aki másodiknak mondja el a történetet, még tovább színezheti: az emberalaknak vörös szemei voltak, keserűen sóhajtott, és majdnem ráugrott arra, aki először mesélte... és így tovább.

Az eredeti tapasztalat, egy fényjelenség, igaz lehet, a mocsárban előfordul, hogy a szerves anyagok bomlásából keletkező foszfének lángra kapnak a levegőn; a körítés pedig a megrémült ember fantáziájának terméke. Aki csak hallotta, nem tudja az eredeti hiedelmet pontosan ellenőrizni, nem tudja megállapítani, hogy melyik része a valódi tapasztalat, melyik a színes fantázia. Az is lehet, hogy egy másik ember haladt arra, kezében egy apró lámpával, és ebből alakult ki a hiedelem.

A történetekkel ez még inkább így van. Ebédhez készülődik a család, az anya terítés közben leejt egy tányért. Ő a következő történetre emlékszik: a kamasz fiam folyton izeg-mozog, és kicsit meglökött az asztalnál, én meg éppen azt néztem, hogy megint piszkos a cipője, és kicsúszott a kezemből egy tányér. A kamasz fiú: anya meg apa megint veszekedtek, anya nem a terítésre figyelt, és kiejtette a tányért a kezéből, ahogyan mindig szokta, amikor ideges. Apa: képtelenség elérni, hogy a gyerekek is segítsen, legalább a terítésnél, most is leejtette szegény anya a tányért, mert egyszerre száz dolgot akar elvégezni.

Látható, hogy egy tányér leejtéséből mennyire különböző történetek kerekedhetnek ki a különböző elbeszélők elmondásából, és még a család szociális szerkezete is felsejlik. Az ennél bonyolultabb történetek is annyi változatban léteznek, ahányan csak elmesélik. A bíróságok gyakorlatából tudjuk, hogy általában milyen nehéz a tanúk vallomásaiból a valódi történetet összeállítani. A művészek is sokszor feldolgozták már ezt az emberi tulajdonságot. Aki szép példát szeretne látni rá, nézze meg Kuroszava *A vihar kapujában* című filmjét.

(Libri, Bp. 2015)

Ebben az interjúban a szépíró Csányi Vilmost szeretném kérdezni. Először arról, hogy melyek voltak az első meghatározó olvasmányélményei?

Gyerek- és ifjúkoromban rengeteget olvastam, visszatekintve Franz Werfel

és Thomas Mann tűnik a legfontosabbnak. Werfel utolsó könyvét, *A meg nem születettek csillagát* legalább hússzor olvastam el és mindig találtam benne valami újat, valami érdekes apróságot, amit addig nem vettem észre.

6 „AZT ÍROK, AMIHEZ KEDVEM VAN”

Interjú Csányi Vilmostal

(Szűcs Balázs Péter)

Lehet, hogy megint elolvasom. Thomas Manntól is mindent, a novellái, kisregényei lenyűgözően szépek, önmagukba zárt harmonikus világok. A *József és testvérei* is többször olvastam, mert nem tudtam betelni vele, számomra valami különös természeti szépségnek tűnik, amin átgyalogolsz, ha sietsz, csak mész, de ha kedved van, megállsz, lehajolsz valamihez egy leíráshoz, egy filozofikus gondolathoz vagy egy személyhez, elidőzöl vele, gondolkodol és mész tovább.

Mikor kezdett írni?

Ez mulatságos történet. Hetedikes koromban elkezdtem írni egy regényt két kisleányról, akik egy baleset miatt egyedül maradtak Afrikában... Osztyáltársam, Gyuri Barátom, a későbbi híres Kara György, a keleti nyelvek professzora, mindig értesült a fejleményekről, és egy nap elgondolkodva megkérdezte: „Mondd, barlangot már találtak?” Sajnos már igen, éppen az előző nap íródott ez a rész, de engem teljesen lesújtott az, hogy Gyuri ügyesen kikövetkeztette a regény történetét, és arra a következtetésre jutottam, hogy nem érdemes folytatni. Ha ilyen egyszerűen beleláthat valaki a gondolataimba, akkor azok nem elég különösek és nem érdekesek a megfogalmazásra. Hosszan foglalkoztatott ez a „kudarc”, ha tudom, hogy ki lesz Gyuriból, valószínűleg más vége lett volna, de akkor, ott befejeztem. Később azután kizárólag tudományos és népszerűsítő írásokkal foglalkoztam.

Egy jelentős tudományos életúttal a háta mögött kezdett szépirodalmat publikálni. Mikor kezdett el ilyen jellegű szövegeket írni?

Hatvanöt éves korom után. Ennek is megvolt a maga oka. Tudományos munkám sikeres volt, és ugyancsak eredményes a tanítványok nevelése. Nem akartam a nyakukon ülni, ha már nem muszáj. Nagyon helytelenítem azt, amikor az öregedő, a maguk idejében jeles eredményekkel rendelkező professzorok nem képesek elengedni tanítványaik kezét, és az utódok csak későn

ötven-hatvan éves korukban jutnak a szabad kutatáshoz. Én úgy hatvan körül elkezdtem önállóítani őket, majd hatvanöt körül abbahagytam a kutatások vezetését és valami más után kellett néznom, mert ebben a korban azért még aktív az ember.

7

Mi volt az első irodalmi publikációja?

2003-ban jelent meg az első novelláskötetem: *A Lény és az Őrző*. Azóta 11 kötet, szinte minden évben egy.

Az írásait általában megmutatja valakinek?

A legelső novelláskötetnél Juhász Ferenc barátom tanácsai támogattak, ő nemcsak költőóriás, mint szerkesztő is kiváló. A későbbiekben egy szűk baráti kör, 2-3 ember, akiknek még menet közben megmutatom az írásokat, kíváncsi vagyok a reakcióikra.

Melyik saját szépirodalmi munkája áll Önhöz a legközelebb?

Általában a legutolsó, de így összességében a *Kisfiam*, *Ikarosz*, ez megtisztelő, komoly értékelést is kapott. De látszik, hogy az irodalom nem tud velem mit kezdeni. Nem dorongolnak le, mert ugye kínos egy más területen elismert emberről gyilkos kritikát írni, viszont az is kínos lenne, ha valami jót írnának, mert akkor a többiek azt gondolhatnák, hogy azért írja, mert a másik területen... Szóval inkább nem írnak semmit. Az olvasók viszont elfogadják, 2-3 ezertől 10-12 ezerig mennek a példányszámok, ez nekem elegendő bizonyosság, hogy érdemes írnom.

Van-e kedvenc írója?

Már említettem kettőt, de most még néhány modernet is hozzáteszek. Alessandro Baricco. Rövid, tömör, csodálatos regényeket ír, én is ilyeneket szeretnék írni... Nagyon szerettem Cormac McCarthy *Az út* című regényét. José Saramago *Káin* című könyvét.

A magyar irodalomban Géczy Jánost értékelem sokra, egyik regényéhez, a *Viotti négy vagy öt életéhez* én csináltam a könyvborító tervét, de őt nagy költőnek tartom, az esszéi is kiválóak.

Hogyan látja a tudományos ismeretterjesztés lehetőségeit napjainkban? Ez a tevékenység valahol a tudományos írás és az irodalmi alkotás közt helyezhető el. Az Ironikus etológia című kötete például a humoros ismeretterjesztés remek példája.

Az Internet létezése teljesen megváltoztatta ezt a területet, némi jártassággal minden tudományos eredményhez és ezek legkülönbözőbb szintű magyarázatához hozzájuthat az ember. Én most az összefoglaló, értelmező

műveknek látom a szükségességét, mert ezek adhatnak valamiféle iránytűt az elképesztő mennyiségű információ szelektálásában. Ilyen igyekezett lenni az idén megjelent utolsó népszerűsítő könyvem az *Íme, az ember*, a Libri kiadásában.

8

Mit gondol, hogyan alakítja az olvasási szokásokat a nyomtatott könyv esetleges háttérbe szorulása, s a képernyőn történő olvasás?

Minden könyv egy szép tárgy, de ugyanakkor valaki, egy személy is. Nem hiszem, hogy az emberiség meg tudna a könyvektől válni. A könyvnek illata, fogása, textúrája, személyisége van.

Arról, hogy egy könyv személy is, az jut eszembe, hogy A tökéletesség illata című regényének egy Könyv az egyik elbeszélője. A regény Avilai Szent Terézről szól. Miért döntött úgy, hogy regényt ír róla?

Egyszer a rádióban hallottam róla, és megütötte a fülemet egy mondat, amely arról szólt, hogy Teréz körül megváltozik a tér és olyan dolgok is megtörténnek, amelyek egyébként lehetetlenek. Majdnem szó szerint ezt gondolták Steve Jobs munkatársai is az Apple varázslójáról, akinek az életrajzát éppen az idő tájt olvastam. Érdekelt a dolog és Teréz irodalmát is átnéztem. Kiderült, hogy amióta az inkvizíció levéltárai megnyíltak sok új adat került elő, és egy teljesen más kép alakult ki róla, mint volt a korábbi egyházi irodalomban. Teréz zseniális nő volt, nem túlzott a mondás. Nem tudtam neki ellenállni. Megírtam *A tökéletesség illatát*.

Hogy érzi, milyen jellegű átfedések vannak a különböző műfajú írásai között? A kentaur természetrajza szatíra volt, a tudomány köntösében. Ugyanakkor regényeiben is jól érzékelhetően jelen van a tudós szerző. Olyan regényeire gondolok itt, mint A bábosok, a Kisfiam, Ikarosz vagy a Marci, a beszélő kutya. Miután a hivatalos irodalmi kánonokat nem fogadom el, kívülálló vagyok, szabad. Nem vagyok tekintettel a műfaji besorolásra, azt írok, amihez kedvem van. Nekem nem kell már felépítenem egy elfogadott írói személyiséget, sok apró szükséges kompromisszummal. Az érdekel csupán, hogy ami éppen készül, az kifejezze az elképzeléseimet. Nekem a gondolat és a történet a fontos, a mondatok szépsége kevésbé, ez gyengeségem is, de ezen így 80 után már nem lehet változtatni, és nem is lenne érdemes, amíg vannak olvasóim.

Marci, a beszélő kutya című regénye szatirikusan ábrázolja a tudományos életet. Volt a tudományos világból valamilyen visszajelzése erről a munkájáról? Sajnos azt kell mondanom, hogy a tanítványaimat kivéve, akiknek nagyon tetszett, nem volt visszajelzés. A tudósok manapság keveset olvasnak és biztosan nem vesznek kézbe egy „beszélő kutya” című könyvet, pláne ha én

írtam. Az érdekes az, hogy akikkel beszéltem róla, megint kivételek a tanítványaim, nem a tudományos szatírát olvasták benne, hanem azt, hogy egy kutya beszél. Na végre, mondták.

Legutóbbi regénye, A sértett, olyan személyes sérelmeket mutat be, melyeket a főhős egy életen át hordoz. A társadalmunk megosztottságát is jól tükrözi ez. Hogy látja, egy szétszakadt, megosztott társadalom hogyan képes működni? 9

Ez a társadalom nem most szakadt szét. Sok száz éves történelmét mindig a különböző táborok harca jellemezte, és nem hiszem, hogy valaha is egybefonódik majd. Így kell szeretni.

Végül azt szeretném megkérdezni, hogy mik a további írói tervei?

Az egyik éppen készen lett. Az *Ő ott bent* tulajdonképpen sci-fi. Arról szól, hogy ha 30-50 éven belül tényleg megvalósul az emberi agy „upload”-olása egy kompjúterbe, akkor mi történik majd. Mit fog az az elme érezni, gondolni, milyen hatása lesz majd a világra. Nagy szakmai háttér van mögötte, mert a mesterséges intelligenciával foglalkozók nagy reményeket fűznek hozzá, legalább 15 szakmai kötet jelent meg az utóbbi öt évben erről, persze szakkérdésekkel foglalkoznak, de én úgy gondolom van ennek egy emberi oldala is, azt írtam meg. Ha tesszik a kiadómnak, úgy jövőre megjelenik.

Már a következőn is gondolkodom. Valamiféle „Hommage à Thomas Mann”-kötet lesz, családon belüli szerelmek bonyolult hálózataival. Nem mindenki fogja szeretni.

Az ébredés

Az Ötök találkozóját ritkán szervezték meg, és a világ arról sem tudott, hogy időnként találkozhatnak. Esetenként küldöncök tűntek fel, kódolt üzeneteket

10 Csányi Vilmos

Ő OTT BENT...

(részlet)

adtak át a globális világ öt legfontosabb személyiségének, amelyek alapján valahol összejöttek, nem bíztak a telefonban, az Internetben, csak a személyes kapcsolatokban. Rövid elemzéseket

hallgattak meg a világ állapotáról és feltétlenül megoldandó problémáiról, majd döntöttek, és döntéseik nyomán százmilliárdok mozdultak.

Most éppen egy cambridge-i tudós professzor beszélt hozzájuk, pontosabban ahhoz az öt emberhez, akiket elé ültettek, hogy ne legyen kénytelen üres székeknek beszélni, az igazi hatalmasságok egy másik teremben voltak.

Uraim!

Az utolsó években vagyunk egy szuperintelligencia megjelenése előtt. Az Interneten hozzáférhető, valamint a kollégáim által sorjázott adatok szerint a világnak legalább öt helyén készül szuperintelligencia, matematikai, számítógép-tudományi módszerekkel, figyelembe véve a neurobiológusok eddigi ismereteit is az emberi agy működéséről. Nem tudunk az agyról eleget, de intenzív kutatások folynak, ezeket használjuk. Nagyon veszélyes helyzet alakult ki, kilencvenkilenc százalékos valószínűséggel megjósolható valamilyen szuperintelligencia megjelenése egy éven belül. Mi Oxbridge-ben (Oxford és Cambrige két egyetemének összevont neve) azt gondoljuk, hogy az első ilyen létező úgynevezett „szingleton” lesz, azaz olyan hatékony rendszer, amely egymagában képes az egész globális világot irányítani és uralni. Az evolúciónak teljesen új formája indul majd el, a Szingleton képes lesz saját maga fejlesztésére és fejlődése villámgyors lesz, hetek, hónapok alatt minden képzeletet túlszárnyal majd. Ez a fejlődés olyan komplexitású lényt eredményez, amelynek belső mechanizmusait, szándékait, terveit, motivációt, értékeit, ha lesznek, nem ismerjük és hajlunk arra a feltételezésre, hogy egy, az emberrel szemben barátságtalan szingleton kialakulásának nagyobb a valószínűsége. Legelső dolga feltételezéseink szerint az lesz, hogy megakadályozza hasonló intelligenciák létrejöttét. Gondolják el milyen globális világ alakulhat ki, ha a szingleton kínai lesz.

Az Ötök néhányának arcán fura fintor jelent meg, az egyikük megkérdezte: milyen javaslattal jött?

Kollégáim többségének, és nekem is személyes véleményem, hogy ezt a folyamatot megakadályozni vagy jelentősen lassítani már nem lehet.

Minden rendelkezésre álló eszközzel egy emberalapú szuperintelligenciát kellene kifejleszteni, mert feltesszük, hogy az ebből esetleg kifejlődő szingleton az emberrel szemben barátságos lesz. Lesznek szociális értékei, motivációi és lehet vele majd egyezségeket kötni, amelyeket remélhetőleg be is tart. Ilyen irányú kísérletek már régóta folynak, eddig sikertelenek. 11 A lényege ennek a módszernek az, hogy egy megfelelően kiválasztott ember idegrendszeréről valamilyen szkennelő módszerrel aprólékos, szinte a molekuláris méretekig terjedő másolatot készítünk, az adatokat alkalmas számítógépes eljárás segítségével, emulációs programnak nevezzük, felvisszük egy nagy kapacitású számítógépre, ez a folyamat az „upload”, és azt reméljük, hogy ott működni kezd, és működését mintegy visszafejtve megértjük hogyan. Magától vagy némi segítséggel, könnyen szuprintelligenciává fejlődhet, amely feltételezésünk szerint nagyobb valószínűséggel lesz barátságos az ember világával, mint a más módszerekkel kialakuló, és mivel segítjük a kezdeti fejlődésében, remélhető, hogy hajlandó lesz velünk is egyezkedni.

Örömmel tájékoztathatom önöket, hogy sikerült olyan szoft-röntgen technikát kifejleszteni, ami élő emberen is alkalmazható másolat készítésre, ez a kiindulási alap, és más kutatócsoportok rendelkeznek olyan emulációs szoftverekkel, amelyek a másolatot befogadhatják, idegrendszerét működtethetik.

Az Ötök egyike megint megszólalt:

– A várható költségek és a siker valószínűsége?

– Egy milliárd dollár, és mintegy 80 százalék.

Az utolsó kérdés arra vonatkozott, hogyan választják ki a másolni kívánt személyt. A professzor elmondta, hogy különböző személyiségtesztekkel, nagyszámú ember adatai alapján, meghatározták az úgynevezett „gondoskodó típusú” személyiség jegyeit, és keresnek egy konkrét személyt, akinek a saját adatai a statisztikai átlagot a legjobban megközelítik. Arra is vigyáznak, hogy a személy ne a világhatalmak kultúrájából jöjjön, hanem valamilyen kisebb kreatív kultúrából, eddig finn, lett és magyar jelöltek vannak. Ha elindulhat a projekt, véglegesen döntenek. Az emulációt végző kutatók is készen állnak.

Az Ötök rövid vita után megadták az egymilliárd dollárt, végül is annak idején a humán genom projekt szintén nagy összegbe, három milliárdba került, és ha értelmét látták nem krajcároskodtak. Az alacsonyabb rangú ügyintézők az oxfordi professzort bízták meg az események óvatos, általános felügyeletével és a szükséges információs kapcsolattal.

Donal Morrison a Neuro-Comp-Tech (NCT) igazgatója megbeszélésre hívta P. Konrádot az emulációs csoport vezetőjét. Helyet kínált neki, kávéhozott és magába roskadva meredt egy darabig a semmibe. Konrád aggódni kezdett, hogy valami probléma lehet a csoport munkájával, de a rövid beszélgetésből nem ez derült ki.

– Pete! kellemetlen megbízást kaptunk, amit nem utasíthattam vissza. Egyrészt rengeteget fizetnek érte, másrészt legtekintélyesebb üzleti partnereinktől jött egy bizalmas üzenet, hogy ez a munka elvégzendő.

– Miről van szó?

– Nos, jól ismeri Nick Polstromot, az ő számtalan kutatócsoportja közül az egyik kidolgozott egy szoftlaser technikát élő szövet sejtszintű másolására. Titokban tartják, de már lemásoltak egy élő embert is, történetesen egy kulturális antropológia professzort az egyetemről, fogalmam sincsen, miért éppen őt, de ez mindegy. Azt kívánják, hogy a mi fejlesztés alatt álló Neuro 9 programunkkal emuláljuk az idegrendszeri adatokat.

– „Uploadolni” akarnak egy professzort? Nevetséges! Mi a fenét akarnak vele kezdeni? A mi programjaink a szuperintelligencia-kutatás nagy reményesei, már egészen jól funkcionáló általános intelligenciával rendelkező AGI programokat készítettünk, még ugyan nem érik el az emberi intelligencia szintjét, de az egész szakma mohón érdeklődik irántuk. Most kezdjük el emberi agyból építeni programot, amikor még azt se tudjuk, hogy az valójában hogyan működik? Teljesen értelmetlen és felesleges munka, csak elvonja az időnket a saját fejlesztéseinktől.

– Tudom Pete, egyetértek. De a költségvetésünknek jól jönne az a pénz, százmilliókról van szó, nem is értem, hogy Polstrom honnan szerzett ennyi pénzt, és az valójában mennyi lehet, ha még nekünk is ennyit tud fizetni. Mi nem akarunk az emberi agy alapján dolgozni, mi végig a kezünkben akarjuk tartani a programot, és jelentős eredményeink vannak, ha nem is kürtöltük vele tele a világot. Mindegy Pete, ezt meg kell csinálni. Nyilvánvalóan el tudjuk készíteni az emulációt, legfeljebb nem lesz majd olyan intelligens, mint azt a megrendelők remélik. Én arra szerződtem, hogy valamiképpen működni fog, ha a nekünk átadott adatok megfelelőek, és amint a szükséges tesztek elvégeztük az egészet átadjuk nekik, nem tudom kiknek, és végeztünk, folytatjuk a magunk sokkal sikeresebbnek ígérkező munkáit.

– Rendben van főnök! Látom, vitának helye nincs, az emulációt meg fogjuk csinálni, de hogy intelligens lesz-e egyáltalán azt én is kétlem.

...

Iszonyú fejfájásra ébredtem, valami migrénféle lehet, de nemcsak a fejem fáj, hanem a lábaim, kezeim is, valamint tök sötét van. Amikor a kapcsolót

kezdtem tapogatni és folyton a semmibe nyúltam hirtelen ráébredtem, hogy nem is otthon fekszem, hanem a másoló labor „műtőjében”, és minden a másolás utóhatása lehet, bár tegnap nagyon nyugtattak, hogy a szoftröntgen kezelés rövid, gyors és nincsenek utóhatásai. Miért fáj akkor a fejem?

Ritkán szokott. Felkelek. Érzem a lábam, de a semmibe lépek és a kezeimmel sem tudok valami szilárd dolgot megérinteni. Mi történhetett? 13

Talán csak álmodom. Nem szoktam rémálmokkal bajlódni, de itt a semmiben lebegni elég rettenetes. Próbálok valamiben megkapaszkodni, de csak hadonászok, és nem találok fogódzkodót. Érzem, hogy merre van fönt és lent. Az viszont furcsa, hogy a levegő megváltozott, lélegezni tudok, de nem érzem amikor a levegő beáramlik a tüdőmbe, hogyan élhetek levegő nélkül? Megfordulni se tudok, folyamatosan fekvő helyzetben vagyok, és elveszett az ágyam, a párnám, a közvetlen környezetem. Az a különös, hogy magamat és a végtagjaimat érzem, mindenem megvan, csak a világ tűnt el. Ez csak álom lehet. Nagyon valószínűleg rémálmom. Az is furcsa, hogy nem érzem a nyelvem, sem valamilyen ízt a számban, és ha összeszorítom az ujjaimat nem érzem őket. Szorítok érzetek nélkül, mintha a semmibe tapogatnék. Nagyon különös.

Hosszan gondolkodtam, hogy hogyan tudom esetleg felébredszteni magam. Talán, ha nagyon határozottan akarok a szörnyű álomnak véget vetni, felébredek.

Hirtelen, azt hittem felforr az agyam. Minden egyszerre kavargott benne, Lidia, Krisztián, az egyetem, a munkám és a másolás. Mielőtt aláírtam a szerződést hosszan beszéltek a másolásról, elmagyarázták, hogy mire szolgál. Készül egy különleges röntgenfelvétel az egész testemről, és az idegrendszeri adatokat beviszik egy nagy kompjúterbe, ahol kényelmesen lehet tanulmányozni, ha remélhetőleg ott működik. Az eddig készült hasonló másolatok ezt nem tették. A másoló módszer vagy a kompjúterre vitel lehet a hibás. Most remélik, hogy velem majd sikerül. Rámkacsintott a másoló ember, és mosolyogva megjegyezte, lehet, hogy a másolatát még életre is keltjük. Mindenki, aki hallotta, nevetett. Én is azt hittem, jó vicc.

Eszembe jutott az utolsó mondat is, amit ettől az embertől hallottam. „Nyugodjon meg, minden rendben lesz, holnap ön már előadhat az egyetemen, – még jó, hogy az előadást előre elkészítettem – a másolat pedig a tudományt szolgálja majd, segítségével igyekszünk felderíteni az emberi agy szerkezetét.”

Miért van sötét és miért nem foglalkozik velem valaki?

Lehet, hogy én vagyok a *másolat*?

Nem én magam vagyok, csak egy kópia?

Elképesztő, miért pont én?

Nem akarok itt maradni!

Azt, hogy az agyam neurális térképét lemásolják és tanulmányozzák, az rendben van, ez tudomány. Az viszont, hogy a másolatot „felélesztik”, nyilván egy rossz vicc. Hogy belőlem egy másik embert hoznak létre, 14 erről nem volt szó, jobban utána kellett volna olvasnom. De ha ez valamilyen primitív formában lehetséges, mi van a lelkeimmel, azt csak nem lehet másolni? Nem járok minden héten templomba, de hiszek Istenben, és abban, hogy az ember az ő különleges teremtménye, hogyan lehetek akkor én egy kompjúteren? Mi lett azzal a emberrel, akit másoltak? Lehet, hogy közben az meghalt, és most csak én vagyok itt a semmiben? Lehet, hogy meghaltam?

Borzasztó. Ilyen lenne a túlvilág?

Talán mégis a másolat verzió működik. Itt vagyok bent egy kompjúterben. Hihetetlen.

Most mindenkitől és mindentől el leszek vágva? Kiszolgáltatva ennek a másoló csoportnak? Hogyan lehet, hogy egy másolat, ha tényleg az vagyok, gondolkodik? Ez lehetetlen, kegyetlen dolog, beszélnem kell valakivel, de nem látok, nem hallok, nem tapintok. Ébren vagyok, de bezárva a semmibe, távol a külvilágtól. Ki kell innen törnöm valahogy, mert megőrülök!

Most jut eszembe, hogy volt még valami az elalvás előtt. Egy különleges ágyra kellett feküdnöm meztelenül, a fejemet befogták műanyag pántokba, hogy még alvás közben se tudjam megmozdítani, mert az tönkretenné a felvételt, beadtak egy altató injekciót, végül a csuklómra elektródákat kötöttek és a kezembe adtak egy kapcsolót némi magyarázattal. Apró áramütéseket fogok érezni elalvás előtt, ha jönnek, akkor nyomjam meg a kapcsoló gombját, ez majd segít az ébredéskor. És ha már felébredtem nagyon figyeljek ezekre az apró jelzésekre, mert ezek segítenek látnom, hallanom, beszélnem. Figyeljek nagyon. Azt gondoltam, hogy az altató hatásától segítenek majd megszabadulni, de itt valami egészen más történt, és ők tudták, hogy hova taszítanak. Hirtelen aludtam el és nem emlékszem álmomra, ha ez a kegyetlen helyzet nem álom. Nem kellett volna engedni. Persze én döntöttem el, hogy mehet. Illetve az a másik, akinek a másolata vagyok, és aki nyilván vidáman ébredt, bekaszálja a sok pénzt és nincsenek problémái. De a lélek!

Istenem! Mi történt és hol vagyok valójában?

Nem figyelmeztettek rendesen. Például éhes vagyok, hogyan lehet itt a semmiben enni? És hűgyozni? Muszáj beszélnem valakivel, aki szervezi ezt a szart!

A csuklómra kötötték az elektródákat, és állítólag ez majd segít az ébredéskor. Hol a csuklóm, és hol az a gomb?

Teljes erőmmel arra koncentráltam, hogy megtaláljam és megnyomjam azt az átkozott gombot. Hosszúnak tűnő idő után megéreztem az apró

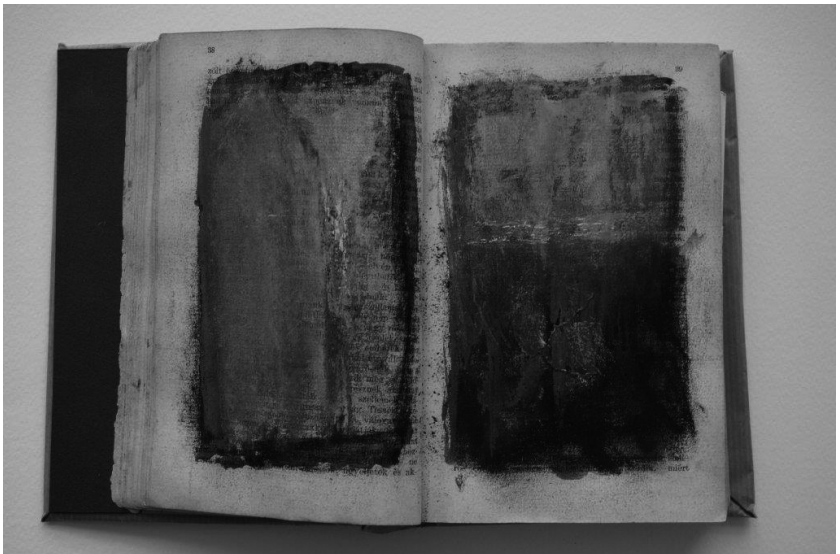
áramütést, tehát arra felé lehet a csuklóm. Jó nyomon vagyok, az ütések erőssége növekedett. Hogyan lesz ebből külvilág?

Hirtelen a másik csuklómon is éreztem valami apró sokkot, elrántottam...

(Libri, Bp. 2016)

15

Új Forrás 2015/10 – Csányi Vilmos: Ő ott bent...
(részlet)

... HATTYÚPIHE.

A versből semmi sem tudható.
A versről sem sok, minthogy el
abban a zsírfényű, olajszín kandallóban égett
amelynek párkányán mécses áll
s tövében vasrostélyú lángfogó. A hamujával
ónedényt sikáltak, galamszürke reggelen
hogyan kihűlt mind a szív, mind a tűz.
Ha ritmusa, verssora, versszaka volt is
nincs lenyomata, mint kürtőben a füstnek
bár a korom az idomot eltakarja
ahogyan kontúrt is szétzilál a feltételes mód.
Tudom, vannak, kik vallják
az elégett vers nem létező
mint nem egy, a szóképből leleplezett alak
aki a szavaktól a semmibe foszlik
pedig itt van, közöttünk.
Akad ki, mint egyes illataromát
megérző orr, megérzi a titkot
ott, ahol az elporladt vagy mennyekbe szállt.
S létezik tűztér, amelyet saját története följegyez
mert helyszíne lett annak, mily módon pusztul
egy marék öngyulladás, féktelen szó.
A papíros kívül és belül hófehér volt
s lágy, mint a hattyúpihe.

...PARANCSOLHAT.

1.

A szó, a tükörcépet megőrizni képtelen
tükör.

2.

Mint szarvak, ágaskodik a homlokomon
két árhegyes lehetetlen.

3.

Nem több, mint az alkotói, fehér papíron
fekete jelek.

4.

Úgy dörzsölgettem a kavicsokat, mint aki
dzsinneknek parancsolhat.

MIVEL

- 18 Van, amelynek nincs befejezése
mégis eljut a saját végéhez.
Hiába hagy el beteljesedetlen
s hull az aszfaltra a legényvirág
amelyet reggel a gomblukamba tűztem
hogy abból lássa bárki, ha találkozunk
a boldogságomat.
Egy fecske röpte hiába szakad meg
s azóta is áll, ott, mozdulatlanul, az égbolt közepén.
Kerül, miként búcsúzáshoz alkalom
lezárás. A befejezés szétterülő
színfolt a tó vizén, naplementekor
elszivárgó, amiként átmoszák a festékek egymást
az akvarellen. A történetnek saját históriája
úgy folytatódik, mint nyakláncban az ezüst szemek
amelyet domború mellkasára fölfeküdve hord. Marad
annak, amilyen. Szép és szomorúan szerethető
aki engem is tűr s nem csak vágyat hagy maga nyomán.
Mivel éjszaka íródik tovább az elszakadt történet
mint az annalesek, miután becsukódik a cella ajtaja
fellobban az egyszemű láng a gyertyán
és a tollhegyen nem alvad meg a tus.
Mivel oly hirtelen oldja fel a semmi, hogy
a helye is kápráztató. Mivel a szó, mely őt illeti
mint papírdoboz a belsejét, egy időre még őrizheti.

ORSZÁGH LILI-TRIPTICHON

(útvesztő)

-Kislány fal előtt-

akár a mozdulatlan kőlapok
tenyéryni síkja
a végtelen

egy kislány léptein fehérült
sötét csapás

megfordul szembenéz

előtte is mögötte is
embertelenre épült
magas

(paraván)

-Keleti ikonosztáz-

a szentek mind bebábozódnak
aranyfüstben köréjük alvad
a kesernyés áhítat

s mindenfelől sötét lesz
a szentélyben
ígétlen mélyvilági hang forog

romló betűket
hámlaszt az alkony
a csorba éleken
fakóarany pikkely pereg
évezredek siráma
száraz szemekből

formára ember
ki háttal áll
célpont bukóalak
leples halandó
csak állóképe rögzül
az örökkévalóban

amit mond már nem érti

magától búcsúzik megint

ÁT

21

Egy árny hidege.
Két ablakon át mögém

kerül, és néz, néz,
akárha tükre lennék.

Fényt gyűjt. Visszaolvas a
nemlétezésbe.

LES MISERABLES

22 csak apró változások

az új hűtőszekrény
energiát alig fogyaszt
erősebb aljzatú lett
a kicserélt lengyel zuhanykabin

esős a nyár
a pincében bokáig áll a víz
nyugdíjas asszonyok
vödörrel láncban állva
hordják a szennyes lét
az utcai csatornarácshoz
vállán egy mozdulatlan
testet cipel
a sárból feljövő alak
a harmadikról
a kis tündérruhás lány néz néz
s megintcsak nem köszön

hideg szirénafény
az égen
mesterséges jelek
s a torkolatnál
halomban áll a nyálkás hordalék

a part alatti lánynak mit feleljek
épp tőle mit
mit várhatnék uram

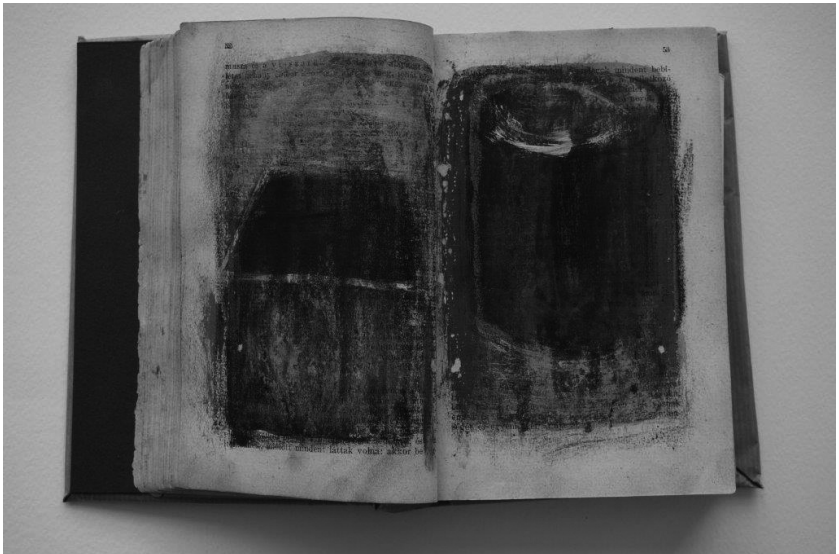
LIKE

Még engem néz a szép mosoly
és könnyedén világít
A boldog hőésésben
az elpilledt tudatlanok
mindenfelől épp rám tekintenek

23

A műanyag papucs
valahol itt kalandozik
de nem keres tovább
Tanulhattam belőle már
lehet hogy felfázom megint

Kedves
készíts nekem teát
A méz a hűtőn egy virágcserepben
Hallod milyen halk-édesen nyögött fel
az olvasztómotor

Mick fogta poharát és átment. Szerencsére Fottrell egyedül volt. Régimódi tisztelegéssel felállt és kezet nyújtott.

– Nahát, az Isten bocsássa meg, de maga engem biztosan követ dektívíleg?

24 Flann O’Brien

Mick nevetett.

DALKEY-I

– Dehogy. Nyugodtan meg akartam inni valamit, és azt hittem, idelent nem ismer senki.

VALLOMÁSOK

– Á, de az ördög nem feledkezik meg a saját gyermekeiről.

(részlet)

Furcsamód ez a be nem tervezett találkozó az őrmesterrel nem látszott füstbe kergetni Mick félig született vágyát a magányra. Tulajdonképpen még örült is, hogy látja az őrmestert. Újra exkuzálta magát, hogy még mindig nem vitte el a biciklijét a dalkey-i örsről. Az őrmester kihúzta hosszú felső ajkát a pohár söréből, és egy fintorral adott teljes feloldozást.

– Ahol a bicikli most van – mondta komolyan –, az sokkal biztonságosabb hely, mint maga a főfő-út, intuitíve.

– Ó, csak azt gondoltam, hátha útban van.

– Lakat és kulcs alatt van a kettes számú zárkában, maga pedig sokkal szerencsésebben jár egészségileg, ha el van tőle választva. Mondja csak tényállásilag: hogyan találta ott Pluck közrendőrt?

– Már találkoztam vele régebben, hogyne. Nagyon kedves ember.

– Mit csinált éppen perceptíve?

– Egy defektet javított buzgón.

– Aha!

Az őrmester kacarászott, kortyolt még egyet a poharából és kissé öszszeráncolta homlokát, ahogy elgondolkodott.

– Ez már a harmadik defekt hét nap alatt – mondta olyan hangon, mintha elégedett lenne.

– Ez aztán rémes statisztika – felelte Mick. Sima balszerencse, vagy a rossz utak?

– A Tanács a ludas a kis mellékutak miatt, ami Írország szégyene. De Pluck közrendőr hétfőn fél egykor, szerdán kettőkor és vasárnap fél hatkor kapta a defekteket.

– Honnan a csudából tudja? Naplót vezet róluk?

– Nem. Azért tudom a dátumokat és időpontokat ilyen punctualiter, mert szerény személyem követte el a defekteket a zsebkéssel.

– Jó ég, miért?

– Pluck közrendőr jó szerencséje végett. De ahogy itt üldögéltem,

eltöprengtem meditatívén azokon a beszélő filmekken, amiket az emeleten adnak. Micsoda különös furmányos tudományosság biz az.

– Komoly előrelépés a némafilmekhez képest.

– Tudja, hogy működnek?

– Ó, igen. A fotoelektronikus cella.

– Akkor jó. Ha a fényt hanggá lehet változtatni, miért ne lehetne a hangot fényé?

– Úgy érte feltalálni a fonoelektronikus cellát?

– Hát bizonyos pontossággal szólva igen, de az igaz, hogy ez a találmány kemény egy dió lenne. Igazán gyakran tűnődöm rajta, milyen fényt adna a nemes Amerikai Alkotmány Roosevelt elnök hangján.

– Nagyon érdekes gondolatmenet.

– Vagy Arthur Griffith egy beszéde?

– Úgy ám.

– Charles Stewart Parnellnek kedves gondolata volt, hogy Írország minden bánata és könnye a zöld iránti nagy szeretetből fakad. Csavarjatok engem a zöld lobogóba, fiúk. Ha annak a nagyszerű embernek a beszédeit átvezetnék a cellán (és bizony hosszú hónapokat töltött ő a cellában), nagyon hemokromikus lenne azt állítani, hogy az eredmény vakító zöld fény lenne?

Mick nevetett ezen és az egész csudaötleten. Valami rémlett neki, hogy egy „orgona” fényt vetített, elbűvölő színkeverékeket „jät-zott” egy vászonra. De az nem az volt, amit az őrmester kitalált.

– Igen. És milyen színű lenne Caruso hangja, vagy John McCormacké, amint a *Lenn a fűzligetben*-t éneкли? De mondja csak, őrmester úr. Miért lyukasztja ki folyton Pluck közrendőr kerekét?

Az őrmester intett a pincérnőnek, rendelt egy sört magának és egy kis üveget „abból” a barátjának. Akkor bizalmasan előrehajolt.

– Felfedezte-e, vagy hallott-e valaha a molyekulákról? – kérdezte.

– Persze.

– Meglepné-e, vagy ágynak dőntené-e, ha azt mondanám, hogy a Molyekulaelmélet munkál a dalkey-i körzetben?

– Hát... igen is és nem is.

– Szörnyű pusztítást végez – folytatta –, a lakosság fele ettől szenved, rosszabb, mint a himlő.

– Nem vehetné ezt kézbe a tisztiorvos, vagy az Országos Pedagógiai Intézet, vagy gondolja, hogy a családfőkre tartozik?

– Mindennek a zárja, nyitja, kulcsa – válaszolta szinte dühödten –, a Megyei Tanács.

– Igen bonyolult dolognak tűnik.

Az őrmester nyelt egy ínyenc kortyot, gondolataiba mélyedve.

– Michael Gilhane, egy ember, akit ismerek – mondta végül –, jó példa arra az emberre, akit majd a sírba visz a Molykulaelmélet. Megdöbbené az az ominózus hír, hogy őt a biciklivé válás fenyegeti?

Mick udvarias értetlenséggel megrázta a fejét.

26 – Majdnem hatvan éves egyszerű számítás szerint – mondta az őrmester –, és ha ő az, nem más, akkor nem kevesebb, mint harmincöt éve rója biciklin a köves partokat, meg föl-le a meredélyes dombokon, meg le a mély árkokba, ha az út félrecsúszik télvíz idején. Mindig, a nap minden órájában megy valamely bizonyos cél felé a biciklijén, és minden második órában jön onnan visszafelé. Ha a biciklijét nem lopnák el minden hétfőn, már biztosan túl lenne félúton.

– Félúton hová?

– Félúton oda, hogy belőle is átkozott bicikli legyen.

Vajon Fottrell őrmester ez egyszer túlságosan felöntött a garatra? A képzeletének szüleményei rendszerint mulattatóak, de nem annyira, ha érthetetlenek. Amikor Mick valami ilyesmit mondott, az őrmester türelmetlenül rámeredt.

– Tanulmányozta valaha a Molykulaelméletet legénykorában? – kérdezte. Mick azt mondta nem, nem túl részletesen.

– Ez bizony igen komoly deficit és obskúrus felfokozatosság – mondta szigorúan –, de elmondom a lényegét. Minden dolog saját apró molykuláiból tevődik össze, amelyek körkörösén repkednek, meg ívekben, meg cikcakkokban, és megszámlálhatatlan féle más alakzatokban, amikből még elmondani is túl sok van kollektíve, és ezek sosem maradnak veszteg, se nyugton, csak tekeregnek, meg nyilallnak ide meg oda, folyton mennek. Tud követni agyilag? Molykulák?

– Azt hiszem, igen.

– Olyan elevenek, mint húsz vásott manó, akik lapos sírkő tetején ropják a csúrdöngölőt. Most vegyünk egy birkát. Mi más a birka, mint sok millió pici darab birkaság, amely ott viharzik és bonyolult alakzatokat repül a jószágban. Mi más lenne?

– Ettől a birka biztosan megkergülne – jegyezte meg Mick –, különösen, ha a viharzás a fejében is megy.

Az őrmester erre úgy nézett rá, amit maga is úgy írt volna le, hogy non-possum, meg noli me tangere.

– Ez igen meggondolatlan megjegyzés volt – mondta csípősen –, mert az idegszálak és maga a birka feje ugyanarra a srófra pörögnek, a két pörgés pedig kioltja egymást, és kész is – mintha egy olyan törtet akarna egyszerűsíteni, amelynek a számlálója és a nevezője is öt.

– Az igazat megvallva erre nem gondoltam.

– A molykulák azok egy igen bonyolult elmélet, amit algebrai úton ki lehet számolni, de csak fokozatosan vonalzókkal, meg koszinuszokkal, meg más ilyen műszerekkel, és a végeredménynél maga se hiheti el, egyáltalán mit bizonyított be. Ha ez történik, vissza kell menni, amíg olyan helyre nem ér, ahol még elhitte a saját tényezőit meg számait, pontosan úgy, ahogy az a Hall és Knight féle Algebrában elő van vezetve, aztán továbbmegy attól a bizonyos helytől, míg az egész kemény diót teljesen el nem hitte, és nem maradtak itt-ott darabkák, amiket csak félig hitt el, vagy kétségek a fejében, amelyek úgy böknek, mint a hálóing leszakadt gombja az ágy közepén.

27

– Teljesen igaz – mondta Mick rövid habozás után.

– Ha egy követ elég erősen és elég gyakran megüt egy vaskalapáccsal, a kő néhány molykulája átmegy a kalapácsba, és ellenkezőlegesen hasonlatossággal.

– Ez közismert – helyeselt Mick.

– Ennek bruttó és nettó eredménye az, hogy azok az emberek, akik természetes életük nagy részét vas biciklikén tekerik le a körzet köves partjain, személyiségüket összekeverik a biciklijeik személyiségével a kölcsönös molykulafelcserélő-dés eredményeképpen, és meglepődne, ha tudná, hányan vannak a vidéken, akik majdnem félig emberek, félig biciklik.

Mick elképedve kapott levegő után, ami olyan hangot keltett, mint amikor a levegő szusszan ki egy súlyos defektből.

– Jó ég, gondolom, igaza lehet.

– És kimondhatatlanul megzöttyenne, ha tudná, hány jókötésű bicikli tartja szerencséjének, hogy emberség jutott neki osztályrészlül.

Ekkor az őrmester elővette a pipáját, amit igen ritkán tett nyilvánosan, és szóltanul hozzáfogott az egész embert igénylő feladathoz, hogy megtöltse és –tömje azt nagyon sötét dohánnyal ütötköpött bádogdobozából. Mick elkalandozott és falusi tájak jutottak eszébe, ahol megfordult fiatalabb éveiben. Egy helyre gondolt, ahol annak idején szeretett lenni.

Barna és fekete ingoványok sorakoztak takarosán elrendezve az út mindkét oldalán, bennük itt-ott szögletes dobozok kifaragva, sárgásbarna-barnássárga vízzel töltve. Messze az ég alatt aprócska emberek görnyedtek tőzegásás fölé: akkurátusan formázott hantokat vágta ki speciális ásójukkal és olyan magas emlékművet emeltek belőlük, mint egy lovasszekér. Hangok érkeztek felőlük, amelyeket a nyugati szél szállított füléig tértésmentesen, nevetés és fütyü hangját, valamint régi lápi dalok versszak-töredékeit. Közélebb, három fa védelmében állt egy ház, körülötte boldog baromfinép csipegetett, kapirgált és lármás eszmecserét folytatott fáradhatatlan tojástermelés közepette. Maga a ház csendes volt és hangtalan, de a kéményből felszálló

lomha füst-baldachin jelezte, hogy odabenn az emberek serényen dolgoznak. Előtte futott az út fűgén át a síkon, majd kissé megpihent, hogy lassan felkaptasson egy rá váró dombra magas fű, szürke kősziklák és ágas-bogas satnya fák tövében. Feje fölött mindent az áttetsző, áthatolhatatlan, kifejezetten 28 hetetlen és hasonlíthatatlan ég uralt, benne takaros felhősziget horgonyzott békésen Mr Jarvis pajtájától két yardra jobbra.

A látvány valódi volt és kétségbevonhatatlan, de elütött az őrmester mondókájától. Hát nem iszonyú volt a feltételezés, hogy a távolban tőzeget ásó emberek részben biciklik? Oldalról rásandított. Most már összepakolta tőzegszerű dohányát és elővett egy doboz gyufát.

– Biztosan nem téved a biciklik emberségét illetően? – érdeklődött Mick. – Nincs ez ellentétben az eredendő bűnnel? Vagy a Molekulaelmélet tényleg olyan veszélyes, amint maga mondja?

Az őrmester vadul megszívta pipáját, ahogy gyufája ellobbant.

– Kétszer, vagy háromszor veszélyesebb, ha minden igaz – válaszolt komoran. – Kora reggel gyakran gondolom, hogy négyszer, és a teremtésit, ha pár napig idejönne lakni, az obszervációit és inspekcióit pedig szabadjára engedné, megtudná, milyen biztos a bizonyosság biztossága.

– Pluck közrendőr nem úgy nézett ki, mint egy bicikli – mondta Mick. – Nem volt rajta hátsó kerék, sőt még annyi sem, mint egy csengő a jobb hüvelykén.

Az őrmester enyhén szánakozva nézett rá.

– Nem várhatja tőle, hogy kormányrudat növevessen a nyakából, de én már láttam, amint ennél még akutabban leírhatatlan dolgokat művelt. Észrevette már, milyen furán viselkednek a biciklik errefelé, azaz az inkább-ember-biciklik?

– Nem én.

– Valóságos katasztrófa. Ha valaki hagyja, hogy a dolgok túlságosan elfajuljanak, nem lehet sokat látni, mert hosszú időt tölt könyéssel a falnak támaszkodva, vagy az út mellett állva egyik lábával kitémasztva. Az ilyen ember nagy büverejű és intenzitású hiábavalóságos jelenség, és roppant veszélyes portéka.

– Úgy érti, másokra veszélyes?

– Magára és mindenkire. Egyszer ismertem egy Doyle nevű embert. Harmincegy százalékos volt.

– Hát, ez nem túl súlyos.

Az őrmester nagy műgonddal pöfékelt, pipája már teljes rendben üzemelt.

– Talán. Hála nekem. Három Doyle fivér volt a háznál, és túl nyomorúságosan szegények voltak ahhoz, hogy fejenként legyen egy biciklijük. Egyesek sosem tudják meg, milyen nagy szerencsájuk van, hogy szegényebbek a többiekénél. De a teringtét, az egyik fivér nyert tíz fontot a John

Bullon. Amikor pontos hírért hallottam ennek az eseménynek, tudtam, hogy gyors lépéseket kell tennem, ha nem akarom, hogy két új bicikli kerüljön a családba, mert megértheti, csak korlátozott számú biciklit tudok ellopni havonta. Szerencsére jól ismertem a postást, és beszéltem a fejével, hogy térítse a csekket hozzám. A postás! Ó, te jószagú hétoltári gereblye! 29

A jelek szerint eme közszolgálati alkalmazott keltette emlékei indították az őrmestert szomorú, keserű kacajra, és vörös kezeivel való keszesza integetésre.

– A postás? – kérdezte Mick.

– Hetvenegy százalék – mondta halkán.

– Atyaisten!

– Huszonkilenc mérföldes körút a biciklin negyven éve minden áldott nap ha esik, ha fúj. Nagyon kevés remény volt rá, hogy valaha is ötven alá lehet szorítani az értékét. Mondtam neki, hogy váltsa be a csekket egy félreeső állomáson, és a köz érdekében paternálisan megosztottunk a pénzen.

Furcsamód Mick nem érezte úgy, hogy az őrmester sikkasztott; inkább igaz emberi érzések vezették, és a postás állapota azt igazolta, hogy nem történt erkölcsi botlás.

Megkérdezte az őrmestert, hogy a bicikli a maga részéről hogyan viselkedik nap mint nap ilyen helyzetben.

– A magas homo sapiens tartalommal rendelkező bicikli viselkedése – magyarázta az őrmester –, nagyon ravasz és egészen figyelemre méltó. Sosem látni őket maguktól mozogni, de váratlanul bukkannak fel ott, ahol a legkevésbé lehet rájuk számítani. Látott már biciklit a meleg konyhában a kredenchez támaszkodni, miközben odakint zuhog?

– Láttam.

– Nem túl messze a tűztől?

– Igen.

– Elég közel a családhoz, hogy hallhassa, miről beszélgetnek?

– Gondolom.

– Nem ezer mérföldre onnan, ahol az ételmet tartják?

– Ezt még nem vettem észre. Úristen, azt akarja mondani, hogy ezek a biciklik *ennivalót esznek*?

– Még sosem látták őket közben, még senki sem kapta őket rajta azon, hogy tele a szájuk mákos rétesrel. Mindössze annyit tudok, hogy az ennivaló eltűnik.

– Mi?!

– Nem egyszer vettem már észre morzsát néhány ilyen úriember első kerekénél.

Mick lagymatagon intett a pincérnőnek és rendelt még egy italt. Az őrmester halálosan komolyan beszélt, ehhez nem fért kétség. És még ezt az embert akarta megkérni, legyen segítségére a nagy Szent Ágoston rejtélyben. Furcsán lehangoltnak érezte magát.

30 – Senki rá sem hederít – mondta halkán az őrmester. Tom azt hiszi, Pat tehet az eltűnt elemőzsiáról, Pat azt hiszi, Tom volt a tettes. Nagyon kevés ember sejti, mi is megy végbe egy ilyen félelmetesen infrakcionális házban. És ez még nem minden... de jobb nem beszélni róla.

– Na, de őrmester úr. Milyen más dolgok vannak még?

– Hát, női biciklin kerekező férfi. Ez a kénköves erkölcsstelenség nevetőbbja, a plébánosnak jogában állna megtiltani, hogy az ilyen züllött alak csak az orrát is bedugja a templomba.

– Igen... az ilyen viselkedés nem helyénvaló.

– Isten kegyelmezzen az olyan országnak, amelyiket ilyen dolgok gyengítenek. Megérnénk, hogy a biciklik szavazójogot követelnek, székért folyamodnának a Megyei Tanácsban, hogy aztán még göröngyösebbé tegyék az utakat a saját alantas céljaik érdekében. De ezzel szemben és másfelől a jó bicikli nagyszerű társ, barát, sok örömet szerez.

– Hát én akkor sem valószínű, hogy még egyszer felszállok az én biciklimre, amit ott őriznek az örsön Dalkeyben.

– Hát, rendben, módjával jó dolog, kitarotvá és acélossá tesz. De a túl messze és túl gyakran való gyaloglás sem biztonságos egyáltalán. Ahogy a lábai az útnak csapódnak, bizonyos mennyiség az útból följön magába. Azt mondják, ha az ember meghal, visszatér a porba funereálisan, de a túl sok gyaloglás sokkal előbb feltelít porral (azaz darabonként eltemeti az úton), és féluton elébe megy a halálnak. Nem egykönnyű kideríteni akkurátusan, mi a legjobb módja a helyváltoztatásnak.

Kis csend állt be. Mick arra gondolt, megemlíti, mennyire marad valaki érintetlen, ha kizárólag légi úton közlekedik, de végül úgy döntött, mégsem; az őrmester bizonyára a költség oldaláról tenne ellenvetést. Mick észrevette, hogy az őrmester arca elfelhősödik, és a pipája csutorájába bámul.

– Bizalmasan megosztok magával egy titkot – mondta halkán. – Saját nagyapám nyolcvanhárom éves volt, amikor eltemettük. Halála előtt öt évig már ló volt.

– Ló?!

– Ló mindenben, kivéve a külsődleges külsődlegességeket, mert hosszú éveket töltött az életéből – túlon túl sokat is a biztonság szempontjából, úgy éljek – nyeregben. Általában lusta volt és csöndes, de időnként rövid galoppban tört ki, és remek stílusban ugratta át a sövényeket. Látott már embert két lábon galoppozni?

– Nem.

– Hát, abból, amit nekem mondtak, hatalmas látvány. Mindig mondogatta, hogy megnyerte a Grand Nationalt, amikor még sokkal fiatalabb volt, és a családját majd a sírba vitte a bonyolult akadályokról és lehetetlen magasságokról szóló történeteivel.

– És a nagypapja a túl sok lovaglás miatt került ebbe az állapotba? 31

– Erről van szó. Öreg lovának, Dannek pont ellenkezőleg járt az esze, és annyi baj volt vele, hogy éjszakára bejött a házba, nappal a lányokat mlesztálta, és kimondhatatlan kihágásokat követett el, hogy végül le kellett löni. Annakidején a röndérek nem voltak valami megértőek, egy minimálisat se. Azt mondták, le kell tartóztatniuk a lovat és fel kell terjeszteniük a legközelebbi szabálysértési tárgyalásra, ha el nem tesszük láb alól. Így hát a család lelőtte, de ha engem kérdez, akit lelőttek, az a nagypám volt, és a lovat temették el a cloncoonlai templomkertben.

Az őrmester gondolataiba mélyedt bonyolult őseiről, de annyi lélekjelenléte azért maradt, hogy intsen a pincérnőnek a pipájával és rendeljen egy repetát a nyugtató orvosságból.

– Bizonyos értelemben – jegyezte meg Mick –, a nagypapja helyzete nem volt olyan rossz. Úgy értem, a ló legalább egy teremtmény, egy lelkes állat, az ember társa a földön, és egyáltalán, mindenütt nemes állatnak tartják. Na de hogyha disznó lett volna ...

Az őrmester felé fordult és felragyogó képpel hosszú, elégedett pöffentést engedett el pipájából.

– Szavai jó szívből jönnek, igen segélyzetes és ünnepélyes magától. Az ír népet forró érzelmek kötik a lóhoz. Amikor kimúlt Tipperary Tim, a konflisló, aki megnyerte a Grand Nationalt és egyedüliként maradt talpon az egész mezőnyben, Isten a tanúm rá, meg lehetett volna rá esküdni, hogy egy nagytiszteletű érsek tért örök nyugalomra. Erős férfieembereket láttak könnyezni.

– Igen, és gondoljon Orbyra, a nagyszerű lóra, amelyik megnyerte a Nationalt Boss Crokernek. Mai napig is itt nyugszik Sandyfordban.

– Bizony. És ott volt Master McGrath, a kutya, amelyik gyorsabb volt a szélnél. Ott áll a szobra egy útkereszteződésnél lenn Tipperaryben, ahol az anyám született.

Mindketten örömmel izlelgették a magasrendű állatokkal való rokonságot, bár személy szerint Mick meghúzta a határt azelőtt, hogy hosszas testi részecskeátvitel folyamata útján állattá váljon.

– Nos, őrmester úr, örömmel tölt el, hogy legalább egy dologban teljesen egyetértünk. A humán metamorfózis vis à vis egy vas biciklivel, az teljesen más ügy. És itt sokkal többről van szó, mint csupán az emberi szövetek háttorzongató kicserélése fémre.

– És mi lenne az? – kérdezte az őrmester kíváncsian.

– Minden tisztességes írnek rendelkeznie kell a megfelelő hazafiúi szemlélettel. Gyakorlatilag minden Írországból kapható biciklit vagy Birminghamban, vagy Coventryben gyártottak.

32 – Értem én a lényegét intimálisan. Igen. Beleszövődik az ügybe egy hazaárulási szál is. Bizony igaz.

Úgy látszott, ez az ötlet eddig nem jutott az őrmester eszébe, és homlokráncolásba burkolózott, ahogy magában meghányta-vetette a kérdést, miközben egykedvűen pöfékelt, és vastagon kátrányos ujjával tömögette a dohányt a csutorában.

– Na, jó – mondta végül –, aztán bizony a bicikli nem olyan komikalitás magában, hiszen gigantikus társadalmi probléma. Fiatalabb éveimben akár akasztáshoz is vezethetett.

– Igazán?

– Biz az, istenuccse. Borrisokane-ban állomásoztam akkoriban, és volt ott egy igen híres ember, akit McDadd-nek hívtak. McDadd tartotta az országos rekordot száz mérföldön kemény abronccsal. Mondanom sem kell egzaktálisan, mit tett vele a kemény abroncs. Fel kellett lógnunk a biciklit.

– A biciklit?

– McDaddnek volt egy súlyos összetűzése egy MacDonaghy nevű emberrel, de a közelébe sem ment MacDonaghynek. Ismerte a dörgést, és MacDonaghy biciklijét hagyta helyben kegyetlenül egy vasrúddal. Utána McDadd és MacDonaghy vívtak egy rövid ökölharcot, és MacDonaghy – egy sötét hajú, szemüveges ember – nem érte meg, hogy megtudja, ki lett a győztes.

– Ez ügy emberölési ügy?

– Nem úgy annak az őrmesternek, aki akkoriban a parancsnokunk volt. Szerinte is gyilkosság volt, sötét és súlyos kriminális eset ugyanúgy. Sokáig nem találtuk McDaddet, illetve nem voltunk biztosak abban, hol tartózkodik többségében. Le kellett tartóztatnunk a biciklit is vele együtt, és tüzetes megfigyelésnek vetettük alá mindkettőt titkosan egy hétig, hogy kiderítsük, hol van McDadd többsége, és hogy vajon a bicikli zöme is McDadd nadrágjában tartózkodik-e *pari passu* és *vice versa*, ha érti, mire gondolok.

– Azt hiszem, igen, de látom az összeesküvés vádjának lehetőségét is.

– Talán igen, talán nem. Az őrmester meghozta a döntést a hét végén. Kínos volt a helyzete végtelen kínzatossággal, mert közeli barátok voltak McDadd-del a hivatali időn kívül. Elítélte a biciklit, és a bicikli került a bitóra.

Mick szemében ez nagyon összezapott igazságszolgáltatásnak tűnt, és a jelek szerint az ítéletet a bírósági eljárások formai követelményei nélkül hozták és hajtották végre.

– Úgy vélem, itt talán kissé elterelték a jogi utat – tette hozzá.

– Kemény idők voltak- válaszolt az őrmester, miközben elgondolkodva dohányzott. – De aztán nagy halotti tort csaptak, és a biciklit egy sírba tették MacDonaghyvel. Látott már bicikli alakú koporsót?

– Nem.

– Az aztán egy tekervényes famunka, nagymester asztalos legyen a talpán, aki jól kifaragja a kormány helyét, nem is szólva a pedálokról és a fellépőről.

– Nem is kétlem.

– Úgy bizony. A kemény abroncson való versenyzés szomorú korszaka volt Írországnak.

Az őrmester ismét hallgatásba süllyedt. Szinte hallani lehetett, ahogy az emlékek hullámai lágyan mossák elméje partjait.

– Tragikus esetek is voltak, teljesen másmilyenek. Emlékszem egy öregemberre. Elég ártalmatlan volt, de az embereket megkergítette azzal, amilyen furán mozgott és ment. Gyenge emelkedőre mondjuk fél mérföld per órával szokott kaptatni, de máskor olyan gyorsan szaladt, hogy esküszöm, tizenöttel is mehetett. És ez átkozott tény.

– Kiderítette valaki, mi baja volt?

– Egy nagyon intelligens, logikális, óperenciózus ember igen. Jómagam. Tudja, mi baja volt a boldogtalannak?

– Nem. Mi?

– Súlyos Sturmeý Archerben szenvedett. Így hívták az embert, aki elsőként az országban felszerelte a háromsebességű váltót a századforduló körül.

– Igen, azt hiszem, látom a különböző lehetséges komplikációkat. Például azt hiszem, a versenybringákon speciális rugózású villák vannak. Igen, ez az egész nagyon érdekes. Nade, megígértem, hogy korán hazamegyek, és most fizetek egy utolsó italt.

*

A beszélgetés kellemesen folyt, ám nem abba az irányba, amerre Mick akarta. Valóban ő volt James Joyce, a nemzetközi hírnű dublini író? Vagy csak valaki komédiázik vele, akit esetleg valóban megtébolyított a szenvedés? A régi gyötrő kétség még mindig ott lappangott.

– Mr Joyce, meséljen nekem az Ulysses megírásáról.

Amaz elképedve rezzent össze.

– Több mint eleget hallottam arról a mocskos könyvről, arról az ocsmányságok gyűjteményéről, de nehogy azt mondja még egyszer, hogy közöm van hozzá. Az áldóját, jobb, ha ezt komolyan veszi. Ami azt illeti, csak egy könyvecskéhez adtam a nevemet, amelyben részem volt.

– És melyik volt az?

– Á, réges-régen történt. Oliver Gogarty és én, amikor még tartottuk a kapcsolatot, együtt dolgoztunk néhány novellán. Egyszerű történetek: dublini jellemrajzoknak is lehetne nevezni. Igen, valóban szert tettek

34 némi érdemre, azt hiszem. Akkoriban a világon nyugalom honolt ...
– Könnyűnek találta ezt a fajta együttműködést Gogartyval?

Joyce halkan nevetgélt.

– Tehetséges fickó volt – mondta –, de halálosan nagyképű. Elsősorban jól tudott mesélni, és egy bizonyos pontig a szövege egyre javult, ahogy ivott. Nagy piás volt, de nem idült. Ahhoz túl sok esze volt.

– Hát akkor barátok voltak?

– Igen, mondhatjuk, gondolom. Ám Gogarty időnként tudott ordenáré módon káromkodni is, és ez persze nekem nem tetszett, mondanom sem kell.

– Ez az együttműködés valóban fifty-fifty volt?

– Nem. Én végeztem az igazi munkát, megpróbáltam beleélni magam az emberek lelkébe. Gogartyt csak a kirakatdíz érdekelt, a nagyvilági elegancia, majdhogynem az elnöki palotába akart betáncikálni – nem pedig a jellemábrázolás. Ő, nemegyszer összevesztünk, elhiheti.

– Mi lett a könyv címe?

– *Dublini emberek*-nek neveztük el. Az utolsó pillanatban Gogarty nem engedélyezte, hogy a neve rajta legyen a címlapon. Azt mondta, tönkretenné orvosi tekintélyét. Úgysem számított, mert kiadó az nem akadt évekig.

– Nagyon érdekes. De még ezen kívül mik a fő művei?

Joyce csendesen leütögette a hamut a szivarjáról.

– Ami a nyomtatást illeti, főleg pamfletek az Írországi Katolikus Igazság Társasága számára. Biztosan tudja, mire gondolok – azok a kis traktátusok, amelyeket ott találni minden templom ajtaja mögött egy kis állványon; a házasságról, a bűnbánat szentségéről, az alázatról, az alkohol veszélyeiről.

Mick elbámult.

– Meglep.

– Néha-néha persze nekivágtam nagyobb feladatoknak is. 1926-ban megjelentettem egy életrajzi tanulmányt Szent Cirillről, a szlávok apostoláról a *Studies*-ban, az ír jezsuiták folyóiratában. Álnév alatt, persze.

– Igen. De az *Ulysses*?

A halk hangba türelmetlenség vegyült a homályban.

– Nem akarok beszélni arról az esetről. Afféle jóindulatú tréfának fogtam fel az ötletet, de nem tudtam róla eleget, hogy gyanítsam, komoly foltot fog ejteni a nevemen. Az egész egy Sylvia Beach nevű amerikai hölgygel kezdődött Párizsban. Tudom, hogy iszonyú kimondani is, utálok, de az igazság az, hogy belém szeretett. Képzelse!

Savanyúan elmosolyodott.

– Volt egy könyvesboltja, amelyet gyakran felkerestem egy tervem kapcsán, hogy lefordítom és megtisztítom a szennytől a francia irodalom nagyjait, hogy inspirációként szolgáljanak a Dickenstől, Newman bíborostól, Walter Scott-tól és Kickhamtól megkötyagosodott írek számára. Szemem előtt széles választék sorakozott – Pascal és Descartes, Rimbaud, de Musset, Verlaine, Balzac, sőt még a szent ferences és bencés doktor, Rabelais is!

– Érdekes. De az *Ulysses*?

– Különös Baudelaire-ben és Mallarméban, hogy mindkettő őrültje Edgar Allan Poe-nak.

– Hogyan fejezte ki Miss Beach az ön iránti szerelmét?

– Ahá! Ki az a Sylvia? Megesküdött nekem, hogy híressé tesz. Eleinte nem mondta, hogyan, és különben is türelmesen úgy tekintettem, mint gyerekes beszédet. De az ő terve úgy szólt, hogy ezt az *Ulysses*nek nevezett dolgot összekutyultatja, titokban terjeszti, a szerzőséget pedig nekem tulajdonítja. Persze, hogy először nem vettem komolyan ezt az őrült összeesküvést.

– De hogyan haladt a dolog?

– Géppel írott részleteket mutatott belőle. Mesterkéltnél és fásztó anyag, gondoltam. Egyszerűen nem tudott érdekelni, még amatőr tréfa szintjén sem. Annak idején nyakig merültem a rossz külső mögött mélyen belül rejtőző jóban Scaliger, Voltaire, Montaigne sőt a fura Villon írásaiban. De milyen jól összecsempesülnek ezek, gondoltam, a kiművelt írek gondolataival. Ja, igen. Persze nem Sylvia Beach mutatta meg nekem azokat a részleteket.

– Hát ki?

– Mindenféle aljas, szennyes lelkű gazemberek, akiket azért fizettek, hogy összerakják ezt az anyagot. Botrányhajhászok, trágár költők, buja selyemfiúk, perverz udvaroncok, a bukott emberiség tarkabarka paráznaságának kufárjai. Kérem, ne akarjon tudni neveket.

Mick ámulva töprengett el mindezekben.

– Mr Joyce, hogyan élt ön ezekben az években?

– Nyelveket tanítottam, főleg angolt, és diákokat abriktoltam. Bejárnék a Sorbonne-ra. Egyébként elég könnyen lehetett ott ételhez hozzájutni.

– A Katolikus Igazság Társasága fizetett azokért a füzetekért, amiket ön írt?

– Dehogya. Miért tette volna?

– Meséljen még az *Ulysses*ről.

– Nemigen törődtem vele, mígnem egy nap megmutattak belőle egy részletet, amely arról szól, hogy egy nő az ágyban a legmocskosabb dolgokon

járatja az eszét, ami valaha is emberi észben megfordult. Olyan pornográfia és szenny és irodalmi hányadék, amitől egy csirkefogó dublini taxis is elpirulna. Keresztet vetettem és a tűzbe hajítottam.

– Nos, mit gondol, kiadták-e valaha is a teljes *Ulysses*?

36

– Nagyon bízom benne, hogy nem.

Mick pár pillanatra elhallgatott, és pincéért cseppet. Most mit mondjon? Őszinteségért ugyanaz jár cserébe.

– Mr Joyce – mondta ünnepélyesen –, mondhatom, jó sok ideig elkerülték önt a dolgok. Az *Ulysses* című könyvet 1922-ben, Párizsban kiadták, az ön nevével a címlapon. És nagyszerű könyvnek tartották.

– Az Isten bocsássa meg önnek. A bolondját járatja velem? Legalább a koromra legyen tekintettel.

Mick megütögette Joyce kabátujját, és intett egy felszolgálónak, hogy hozzon még italt.

– Eleinte kedvezőtlen fogadtatásban volt része, de azóta már mindennél kiadták, Amerikában is. Több tucat – szó szerint több tucat kimagasló amerikai kritikus írt róla tanulmányokat. Könyveket is írtak önről és a módszereiről. És az *Ulysses* jogdíja valószínűleg szaporodik az ön számláján. A különféle kiadók gondolja egyszerűen az, hogy nem tudják, ön hol tartózkodik.

– Isten angyalai óvjanak!

– Furcsa egy ember ön Mr Joyce. Liffeyt lehetne rekeszteni a kutyaütőkől, akik szemetet írnak, és majd szétrepednek a büszkeségtől. Az ön neve pedig egy nagyszerű könyvön szerepel, közben a szeme sül ki a szégyentől, és Isten bocsánatát kéri. Még ilyet?! Kimegyek egy percre könnyíteni magamon. Úgy érzem, ez a legjobb, amit most tehetek.

– Hogy merészel rám kenni ilyen szennyirodalmat?

Mick kissé ridegen állt fel, és kiment a jelzett céllal, de nyugtalan volt. Blöffje, ha ez a szó ráillik egyáltalán, aligha sikerült. Joyce komolyan tagadott, és nyilvánvaló, hogy sosem látta az *Ulysses* című könyvet. Milyen új vonalon kellene most elindulni?

Amikor visszatért és leült, Joyce gyorsan beszélni kezdett halk, komoly hangon.

– Idehallgasson, remélem, nem bánja, ha témát váltunk – mondta. – Már beszéltem arról, hogy a jövő milyen fontos számomra. Komolyan gondolom. Szeretném, ha segítene.

– Már mondtam, hogy megtiszteltetésnek venném.

– Nos, nyilván hallott a Kései Elhivatottságról. Lehet, hogy méltatlan vagyok rá, de be akarok állni a jezsuiták közé.

– *Micsoda? Nade...!*

A megdöbbenés Mick hangjában rekedtesen csegett. Most az a másik könyv, az *Ifjúkori önarckép* jutott az eszébe. A család, a hit, sőt a szülőföld

megtagadása volt ebben, és ott az a némasági fogadalom, számkivetettség és ravaszság. Mi látszik most ebből? A szószátyárság, a hazatérés és a naivság? Mégis, ne engedessék-e meg akár egy lángelmének is meggondolnia magát? És mit számít az, ha ez az elme a tébolyodottság jeleit mutatja, az emlékezet pedig kétségkívül megkopott? Az a szándék, hogy az egyház legakadémikusabb rendjébe lépjen, minden bizonnyal óriási meglepetés, ám talán nem kell teljesen komolyan venni. Még mindig a saját kezében van halhatatlan lelke, és kicsoda ő, Mick, maga is a trappisták szent börtönének küszöbén, hogy megkérdőjelezze óhaját, miszerint részt akar venni a vallási életben? Előfordulhat persze, hogy nem fogadják el a neki tulajdonított botrányos irodalmi művek, vagy akár a kora miatt, de ez a döntés a Jézus Társaságának tartományi rendfőnökére tartozik, nem Mickre.

– Francia tervemet, ha nevezhetem annak – folytatta Joyce –, felfüggeszthetem addig, amíg a rend kapui be nem zárulnak mögöttem. Érdekes, sok jegyzetet készítettem azokról a jó és tisztességes dolgokról, amiket az a három gazember írt meg, akik úgy egyébként gázoltak a vérben – Marat, Robespierre és Danton. Furcsa... mintha liliomok nyílnának ganéjdombon.

Mick elgondolkozva ivott, közben bölcs szavakba öntötte gondolatait.

– Mr Joyce – mondta –, ha jól tudom, tizennégy évig tart, hogy valakiből jezsuita atya legyen. Ez hosszú idő. Jóval rövidebb idő alatt lehet önből orvosdoktor.

– Ha Isten megtart, lennék én posztuláns is, még ha húsz évem rámege is. Mit számít pár rongyos év ebben a siralom völgyében? Ismer személyesen jezsuitákat?

– Igen. Legalábbis egyet, bizonyos Cobble atyát, a Leeson Streeten. Angol, de elég értelmes.

– Á, kiváló. Bemutatna neki?

– Hogyne. Természetesen ennél többet nemigen tehetek. Úgy értem az egyházi ügyekben az egyház dönt. Ha megpróbálnék valamiképpen... beavatkozni, vagy nyomást gyakorolni, igen hamar rám szólnának, hogy törődjek a magam dolgával.

– Teljesen megértem. Nem kérek többet, mint hogy csendben elbeszélgethessek egy jezsuita atyával, miután egy önhöz hasonló felelősségteljes, tiszteletreméltó személy beajánlott. A többit hagyja rá, rám és Istenre.

Hangja elégedettnek tűnt, és a homályon át mintha mosolygott volna.

zellek és gnyolódok ezek. Mindenbe beleavatkoznak és mindenre felelnek, mit sem törődve az igazsággal. Szeretnek csekély bajokra és örömlökön beszélni, hogy az igazságot okozni és rontókedvelő vagy irigya által megvédeni. Ezeket a szellemeket főzónák, sőt hőbörőknek, nyáralankodóknak, ignóknak és liderelőknek szokták nevezni. Függenek a maguk felett, és gyakran úgy használják fel a...

...be...
...rak...
...rad...
...neveket ne...
...használnak.

104. N y...
...lemek...
...többet tartan...
...nak. Mivel...
...táltak besz...
...nek minket...
...A legtöbb...
...földi élet...
...letének v...
...legnagyobb...
...önbecsülés...
...még nem...

105.
...lemek...
...sem nem...
...Egyformá...
...és sem er...
...közönség...
...kódnak...
...durva fo...

...bák...
...ezmény...
...sorolható...
...tálya...

Életem problémájának megoldása egyik este világosodott meg előttem, ingvasalás közben. Ez a megoldás egyszerű volt, de vakmerő. Bementem a napliba, ahol a férjem éppen tévét nézett, és közöltem vele:

– Azt hiszem, szük-

ségem van egy irodára.

Képtelenül hangzott, még számomra is. Mi a csudának kellene nekem egy iroda? Van egy házam: kellemes, tágas és a tengerre néz: bőven van

benne hely az étkezéshez és az alváshoz, a fürdéshez és a barátaimmal való beszélgetéshez. A tetejébe van még egy kertem is: senki nem állíthatja, hogy ne lenne elég terem.

Nem bizony. Viszont most jön a bűnvallomás, bármilyen nehezemre esik is: író vagyok. Nem, ez nem valami szerencsés megfogalmazás. Beképzeltlen és affektáltan hangzik, vagy legalábbis nem túl meggyőzően. Na, kezdjük újra. Írok. Ez így jobb? Írni próbálok. Nem, ez így még rosszabb. Képmutató szerénykedés. Tehát akkor?

Mindegy, nem számít. Akárhogy fogalmazok is, a szavakat mindenképpen hosszabb csöndek követik, a lepleződés kínos pillanatai. De az emberek kedvesek, a csöndet rövidesen magukba nyelik a szerető gondossággal áthatott baráti hangok, egyesek azt kiáltják, milyen csodálatos, mások azt, hogy de jó neked! És igen, hát ez roppant izgalmas! És miket írsz, kérdezik élénk érdeklődéssel. Prózát, ismerem be, megaláztatásomat ma már viszonylag könnyedén, majdhogynem nyeglén viselem, ami korábban nem volt mindig jellemző rám, és aztán a megdöbbenés alig érzékelhető hullámaint újra meg újra elsimítják ezek az oly készséges és tapintatos hangok, amelyek azonban, sajna, eddigre már kimerítették a rendelkezésükre álló, vigasztaló frázisok teljes készletét, és már csak annyit bírnak mondani, hogy „ah!”.

Szóval azért van szükségem irodára (mondom a férjemnek), hogy legyen hol írnom. Mindjárt tudtam, hogy ez egy elkényeztetett személy követelőzésének, az önzés párhát ritkító példájának tűnik. Mindenki tudja, mire van szükség az íráshoz: egy írógépre vagy legalábbis egy ceruzára, némi papírra, egy asztalra meg egy székre: és nekem mindez a rendelkezésemre áll a hálószobám sarkában. És most még mindezek tetejébe egy irodát is szeretnék!

Ha már itt tartunk, még abban sem lehettem biztos, hogy csakugyan tudnék írni abban az irodában! Lehet, hogy egyszerűen csak ülnék, és a falat bámulnám – igen, még ezt a lehetőséget is vonzóan találtam. Valójában maga az „iroda” szó tetszett meg nekem: olyan méltóságteljesnek és békésnek tűnt! Ugyanakkor céltudatosnak és fontosnak is! De ezt inkább nem

említettem a férjemnek, ehelyett magasröptű magyarázkodásba kezdtem, ami, ha jól emlékszem, valahogy így hangzott:

Egy házban természetesen remekül lehet dolgozni, ha az ember férfi. Egy férfi hazahozza a munkáját, otthon szabaddá teszik számára a megfelelő helyet: a ház újjászervezi önmagát körülötte. Mindenki elismeri, hogy az ő munkája létezik. Nem várják el tőle, hogy közben fölvegye a telefont, hogy megtalálja az elveszett dolgokat, hogy megnézzze, miért sír a gyerek, vagy hogy megetesse a macskát. Magára zárhatja az ajtót. De képzeld csak el (mondtam neki), amint egy anya magára zárja az ajtót, és a gyerekei tudják, hogy ott van mögötte: már a pusztá gondolat is fölháborítaná őket. Köztudott, hogy egy olyan nő, aki csak ül, és maga elé bámul egy olyan országban, amelybe a férje és a gyerekei nem bejáratosak, vét a természet ellen. Vagyis egy nő számára egy ház nem ugyanazt jelenti. Egy nő nem olyasvalaki, aki csak besétál a házba, használja, aztán újra kisévál. Egy nő maga a ház: nem választhatja el magát tőle.

(És ez csakugyan így is van, bár valahányszor olyasvalaminek az érdekében érvelek, amihez, attól tartok, nincs jogom, túlságosan nyomatékos és túlfűtött szavakat használok. Néha, talán a hosszú, még esős és szomorú kora tavaszi estéken, amikor a hideg rügyek virágba borulnak, és a tenger fölött valami fény úszik, amely még túl gyöngö ahhoz, hogy az igazi tavasz ígérete legyen, megesik, hogy kinyitom az ablakot, és úgy érzem, a ház visszazsugorodik épületfávé és vakolatá, azokká az igénytelen elemekké, amelyekből összeállt, a benne lüktető élet elcsitul, és engem itt hagy védtelenül, üres kézzel, miközben átjár a szabadság vad és törvénytelen remegése, az olyan magányé, amely tökéletesebb annál, semhogy egyelőre el tudnám viselni. Ilyenkor ébredek rá, máskor mennyire szorosan körülbástyáz a házam, milyen kitartóan melegít, és milyen erővel láncol magához.)

„Semmi akadály, ha találsz egyet, amelyik elég olcsó” – a férjemnek mindössze ennyi mondanivalója volt a kérdésről. Ő nem olyan, mint én, nem érzi szükségét semmiféle magyarázkodásnak. Gyakran mondogatja, hogy más emberek szíve előtte csukott könyv, és láthatólag nem is nagyon bánja, hogy így van.

De még ekkor sem hittem, hogy lehet a dologból valami. Talán a szívem mélyén úgy éreztem, a kívánságom annyira helytelen, hogy nem is lenne szabad teljesülnie. Akkor már egyszerűbb lett volna, ha egy nercbundára vagy gyémánt nyakláncra vágyakozom: ezeket a dolgokat a nők meg szokták kapni. A gyerekek, amikor megtudták, mit tervezek, megsemmisítő kétkedéssel és érdektelenséggel fogadták. De azért én lementem a szupermarketbe, amely mindössze két háztömbnyire volt a házunktól: már hónapokkal korábban észrevettem néhány „Kiadó” kezdetű hirdetést az egyik épület emeleti ablakában,

ott, ahol egy drogéria meg egy szépségszalon is volt, bár akkor még nem is sejtettem, hogy idővel engem is érdekelni fognak. Ahogy mentem fölfelé a lépcsőn, elfogott a teljes valóságérzékenység: irodát bérelni nyilván hosszadalmas és komplikált folyamat, nem annyiból áll, hogy az ember
42 egyszerűen bekopogtat a kiadó helyiség ajtaján, és várja, hogy beereszék: nyilván meg kell találni a megfelelő csatornákat. Hja, és nyilván egy kalap pénzt fognak kérni.

Mint kiderült, még csak kopognom sem kellett. Egy nő jött éppen kifelé az egyik üres irodából, porszívót vonszolt magával, a lábával löködte, miközben átvágott az előcsarnokon, és egy nyitott ajtó felé igyekezett, amely föltehetőleg az épület hátsó részében lévő lakásba vezetett. Ő meg a férje ott lakott ebben a lakásban: Malleynek hívták őket, és csakugyan az övék volt az épület, ők adták bérbe az irodákat. Azokat a szobákat, ahol az előbb porszívózt, közölte, fogorvosi rendelőnek rendezték be, úgyhogy azok engem aligha érdekelnek, de tud mutatni egy másik helyiséget. Behívott a lakásukba, ahol elrakta a porszívót és megkereste az iroda kulcsát. A férje, közölte mély sóhajjal, amelyet akkor még nem tudtam mire vélni, nincs otthon.

Mrs. Malley fekete hajú, törekeny nő volt, a negyvenes évei elején járhatott, elhanyagolt külsejű, mégis eléggé vonzó, a nőiességnek olyan esetleges kellékeivel, mint az élénk színű rúzs keskeny csíkja vagy a rózsaszín, bolyhos papucs, amelybe szemmel láthatólag fájós és dagadt lábát bújtatta. Az a fajta hajlítható passzivitás, kimerültség és csöndes aggodalom érződött rajta, amely arról árulkodik, hogy egész életét egy olyan férfi iránti állandó figyelemben töltötte, aki hol energikus, hol rigolyás, hol gyerekesen függő. Ma már persze nem tudnám megmondani, mennyit vettem észre mindebből akkor mindjárt, és mennyi belőle az utólagos következtetés. De az már akkor megfordult a fejemben, hogy ez a nő bizonyára soha nem szült gyereket, mert a folyamatosan ránehezedő stressz, bármi okozta is, megakadályozta benne, és ebben nem is tévedtem.

A helyiség, ahol várakoztam, egy nappali és egy iroda keverékének tűnt. Elsőként a rengeteg hajómodell ötlött a szemembe: gályák, vitorlások, Queen Maryk sorakoztak minden szabad felületen, az asztalokon, az ablakpárkányon, a tévén. Ahol pedig nem voltak hajók, ott cserepes szobanövények álltak, és egy csomó olyan dísz tárgy, amit „férfiasnak” szokás tartani – porcelán szarvasfejek, bronzlovak, valamilyen súlyos, erezett, fényes anyagból készült, hatalmas hamutartók. A falon bekeretezett fényképek és valami iratok, talán diplomamásolatok. Az egyik fénykép egy uszkárt meg egy buldogot ábrázolt, az egyiket női, a másikat férfiruhába bújtatták, és beállították őket valamilyen érzelmes pózba, amelyben láthatóan igen kínosan érezték magukat. „Kebelbarátok” – ez volt keresztben a képre írva. De a helyiséget igazából egy aranykeretes arckép uralta, amelyet külön lámpa

világított meg: jóképű, szőke, középkorú férfit ábrázolt. A férfi íróasztal mögött ült utcai ruhában, és csak úgy sugárzott belőle a jómód, a kicsattanó egészség és a nyájas jóindulat. Itt talán megint csak a későbbi tapasztalatok beszélnek belőlem, amikor úgy emlékszem, hogy a festményen látható férfi arca mindazonáltal valami nyugtalanságról is árulkodott, mintha 43 nem hinne igazán a szerepben, amelyet játszik, mintha hajlamos lenne túlságosan bőkezűen és makacsul ráerőltetni magát a világra, ami, mint mindnyájan tudjuk, katasztrofális következményekkel járhat.

De végül is kit érdekeltek Malleyék? Amint megláttam az irodát, azonnal tudtam: ez kell nekem. Nagyobb volt, mint amekkorára szükségem volt, a beosztása pedig olyan, hogy orvosi rendelőnek is alkalmas legyen. („Azelőtt egy csontkovács bérelte, de már elment – közölte Mrs. Malley a maga bocsánatkérő, de kevésbé informatív módján.) A falak hidegek és csupaszok voltak, fehérjűkbe egy kis szürkét kevertek, hogy ne vakítsák annyira a szemet. Mivel, mint Mrs. Malley saját jószántából elárulta, már jó ideje egyetlen doktor sem jelentkezett, aki ki akarta volna venni, följajlottam érte havi huszonöt dollárt. Ezt még meg kell beszélnie a férjével, felelte Mrs. Malley.

Amikor legközelebb odamentem, közölték, hogy az ajánlatomat elfogadták, s ezúttal a hús és vér Mr. Malleyt is megismerhettem. Neki is elmagyaráztam, mint korábban a feleségének, hogy az irodát nem a szokásos üzleti órákban szándékozom használni, hanem hétféteken és néha esténként. Megkérdezte, mire fogom használni, én pedig őszintén elmondtam neki, bár egy pillanatra eltöprengtem, nem lenne-e jobb, ha azt mondanám, hogy gyorsírással foglalkozom.

Vallomásomat Mr. Malley kedélyesen fogadta.

– Aha, szóval maga író!nő!

– Hát igen. Írok.

(Fordította: Rakovszky Zsuzsa)

* Részlet *A boldog árnyak tánca* című novelláskötetből (Park Könyvkiadó, Bp. 2015)

Szóképek blendéjének segítségével fényképeket fényképez a verseskötet (talán nem is egy) lírai alanya, aki önmagát és alteregóit éppen e tevékenység révén hívja életre. A személyiség- és versalkotás nem szokványos módja különösen

44 Tarján Tamás

AZ IDEGENSÉG KOORDINÁTÁI

Rakovszky Zsuzsa: *Fortepan*

a kötetcímmel azonos címet viselő második ciklusra (*Fortepan*) jellemző, de az elsőben (*Napéj-egyenlőség*) szintúgy meghatározó. A *Fortepan* az interneten elérhető fényképgyűjtemény, melynek 1900 és 1990 közötti

anyagából választott másfél tucat (vagy több) műltmetszetet, látványt, látomást, modellt: ihlető fotót Rakovszky Zsuzsa. Az első sorozat pedig olyan éles vagy elmosódó képek átlényegítése az irodalom albumába, amelyeknek exponálása esetleg végbement, esetleg nem, a tudat azonban megállított, leképezett pillanatként őrzi őket az idősíkok koordinátarendszerében.

A fényképezés művelete egyszerre asszociálja a fényt és a sötétet. A vakut és a sötétkamerát, fény és sötét a felvétel érdekében történő együttműködését. A gyűjtemény élén a *Napéjegylenlőség* verssorozat- és cikluscím a fényt és a sötétet időmérésként (nappal és éjszaka azonos hosszúságának, egyenrangúságának és viadalának kifejezéseként), közvetettebben a nappali és az éjszakai tudat együttálló jelentésében is magába foglalja. A kétszeres időjelölésben, illetve ébrenlét és álom váltakozásában – a kétféle valóságkép filozófiájában, szimbolikájában – megszületik az elemi térképzet: a fényes magasság és a fénytelen mélység ellentéte. A föld feletti lét és a föld alatti léttelenség: élet és halál. Rakovszky a felsorolt jelentéssztrációkat nem egy út állomásaiként érinti és hozza összefüggésbe költeményeiben: komplex szövegmező biztosít teret a két véglet, a két szféra alternálásának. A tömörség, tömörség, a bipolaritások mesterei játszatása megengedi a hiátusosságot, ezért – de tárgyának jellege és a tárgykezelés folytán is – a könyv hangvétele, műfaji mozdulása sokszor balladás. Egyik – dalszerűen lebegtetett – darabja épp a *Ballada* címet viseli (a *Két történet* második részeként). A befogadói fantáziának ki kell egészítenie, sőt meg kell komponálnia a nem is látott, csak olvasott fotókat, szcénákat. Nemegyszer a saját legközvetlenebb ismereteiből, személyes, családi, társadalmi emlékezete momentumaiból.

A világos-sötét, fény-árny, élet-halál dualitás megrázóan szépséges szöveghelyeinek nagy számára bizonyosan felfigyel az olvasó. A verspiktúra ilyen sorpárjaira mindenképp: „A délutáni Nap – égő tehén – / a lomha földre sápadt holdat ellett” (*A föld alatt*). A helyzetjelentés egyszerű szavaira ugyancsak: „A lámpa fénykörén túl / sötét az ég, a föld” (*Ballada*). S a bonyolultabb

ütköztetésre, spiritualitás és tárgyiasság egybefonására szintén – hogy a rím-
telen versek egyikét is idézzük –: „Éjfél volt, szellemóra, / ahogy ültem az ágy-
nál, azt hiszem, / elalhattam pár percre, mert mikor / föleszméltem, már ott
volt a nagy fény / a panel ablakában” (*Novella – a Két történet* közül az
első). Ez esetben (az összetett képlet ettől még összetettebb) az ön- 45
magát, vélt fluoreszkáló „angyalságát” megcsúfoló fény a halálhozó.
Kettős halált koszorúz groteszk módon: „Később kiderült: percre pontosan /
ugyanakkor mentek el mind a ketten. / Legfeljebb egy-két perc lehetett a kü-
lönbség. / Az a zöld fény világított nekik / távozóban, pedig / persze nem an-
gyal volt, hanem / az új sörbár reklámja (éppen aznap / délután nyílt
meg a szemközi házban)...” A profanitás alkalmisága és a végzetes
emelkedettség számos variációban olvad egymásba a *lux* (vagy a hiá-
nya) által: „Ez itt a hely, ahonnet nincs tovább. / Ez itt a másvilág elő-
szobája. / A képernyő kísértet-kékje ráng, / gyér fénye hull négy
sodronyos ágyra (*Otthon – a cím minden bizonnyal egy idősek ottho-
nának négyágyas szobájára utal*). A másvilág a közismert daljáték, a
Gül Baba örökzöldjéből is előfeketedhet, mint az egyik szonettben. „Ott
túl a rácson egy más világ van”: a dúdolható-andalító sor eleve ketté-
szakítva kerül az oktettbe, majd csak töredékesen és új jelentéssel is-
métlődik a szextettben: „Nem érlek el. Olyan közel vagy pedig! /
Hirtelen ébredés után az álom / tűnőfélben. Gyorsan sötétedik. //
Milyen hosszú utat kell még bejárnom, / amíg – »ott túl a rácson«, me-
lyet hívnak halálnak – / örökre elveszítlek? Örökre megtalállak?”
(*Rács*). „Gül Baba rózsakertje”, a slágerek mákonya, a tóba dobott,
élet-visszavarázsoló rózsaszál mesés-operettes illúziója azután a
másik, a fotós ciklusban is feltűnik (címkék: *gyerekkor, fagyaltos, mozi,
múlt*), tanúsítva a motívumok hálós bogozottságát.

Ez a textuális megvilágítás-elsötétítés egyfelől hol markáns,
hol kétséges kontúrú epikus töltöttséget-történetességet eredményez, más-
felől felfokozza a tépelődő tudat önvizsgálati centrumába zárt narráció líra-
iságát. A kettő feszültsége nem teszi lehetővé, hogy a kötetet egyetlen
megnyilatkozó hang számvetéseként, önvalomásaként olvassuk, a feltörő
hangok mégis egymásból, egymásért szólnak. Egynemű tágasság nyílik ránk,
sok figurával. De a tábla: tábla, a bábuk: bábuk. Az 1900 és 1990 szabta
időkeret, a 20. század egészének horizontját vonja a háttérbe, egyes Forte-
pan-fotográfiák „címkéi” szintén ezt az intervallumot és kelléktárat nyoma-
tékosítják, míg a *Napéjegyenlőség* tárgyisága inkább mai sugalmazású: a múlt
század és a mostani század közé teszi ki a viszonylagos egyenlőség jelét, a
költészet kettős hullámvonalát. A kiterjesztett múlt tölcserén át a jelenbe
csepeg, „átmegy” mindaz, ami talán történelemnek is nevezhető, jóllehet
széttöredezett, letűnt, visszás, félrevezető eseménysor.

Az átmenetiség nélküli az állandót, azaz otthontalansággal fenyeget. Rakovszky vershőse mégsem otthontalan, mert ugyan honát egyre inkább a halálközeliségben, az elmúlástény útvesztőjében leli meg, „a rácson túl” feltételezi, e szellemi-lelki edződés már nem idegen számára, hiszen több életre elegendő, próbáló sors van mögötte. Összeszedte bátorságát a tények elviseléséhez; a kimondás, a versek egymásutánja is támasza abban, hogy reális, szépítetlen koordináták között élje meg, ami volt, ami van, ami lesz. Vagy fordítva: általános idegenségélménye, bármiféle véglegesség hiánya olyan tapasztalattá szublimálódik, amely emberi lényegéhez vezet el az egót.

A lírai én itt: *világszemély*, az önfelnövesztés bármiféle gőgje és stig-mája nélkül. A poétai szerep nem a nagyságot: a sűrűséget diktálja. Ahogy a *Csak egy személy* belekezd: „Fura, de mintha minden nő te lennél / bizonyos években, mondjuk negyvenkilenc és / hatvanöt között. Te jársz-kelsz a kopott / utcákon (a hirdetőoszlopok / s golyóvert tűzfalak óriásplakátja / az Opera kölnit és Lottó Ottót kínálja, / és a Népfront jelöltjét)...” Lottó Ottó, Népfront... Fialabb versbarátnak múltszázad-szótár kellene az értelmezéshez. A Fortepan-fotók „főcíme” kiindulás és lábjegyzet az ebbe a körbe sorolódó versek elsajátításakor. Az oly beszédes című *Csak egy személy* sem lépi át a birtokba sem vett, csupán *placcnak* kapott végtelenülő terrénnum virtuális határait (s éppen ezért szólhat majd éppen „határról” is). A terrénnumét, melyre kettős sátorként borul fény és sötétség. A kötetet átjáró égitest- és csillagkép-poétika – a két fény- és árnyforrás: a Nap és a Hold poétikája mint sokszor versbe hívott fő szabályozó – a befejező nagyobb egységben ekként érvényesül, midőn a beszélő kérdőn önmagára (vagy valaki másra) pillant: „átlagnő”, „a Kor terméke” volt-e mindössze, avagy más. [Az,] „...aminek kezdetben láttalak: / a dolgok értelme, a Hold, a Nap, / maga a kozmosz emberi alakban? / Attól függ persze hogy nézlek, a lélek / jobb vagy bal szemével, azzal, amelyik ébren, / nappali fénynél lát jól, vagy azzal, amelyik éjjel, / holdvilágnál? A dél árnyéktalan terében / minden körvonal éles, és minden csak önmaga. / Éjjel a határok átjárhatóak: / a fában szellem él, a gyertyalángban holtak, / a hajóst églakók vezérlik haza, / s isten mutat utat a civódó vándoroknak, / felhőként nappal, és mint tűzoszlop éjszaka”.

A kötött formájú versek – a stanza és kilombosodásai, a szonettek, az ölelkező rímes, keresztímes és félrímes strófák – és a szabad áramlású rímtelenek egyként mívesen kidolgozott munkák. Előbbiek összecsengéseik zenéjével és helyenkénti szóalaki különlegességeikkel, mindkét típus darabjai az enjambement-ok szemantikai-szintaktikai kigyózáásával és a vendégszövegekkel is kitérnek. Tallózgassunk a bőségben. Szokatlan rím a *Négy évtizedből*: „...most ér hozzám a száztíz év előtti / augusztus fénye, azt látom, amit / messzi bolygójáról láthatna E. T.” Az áthajlás tagolódása fokozza is a

szekvencia tartalmát és extenzitását: „Ha úgy vesszük, tíz, húsz vagy ötven év sem / olyan hosszú a fák, a csillagok vagy / a kozmosz idejével összemérve” (*Sakkozó katonák*). Egy shakespeare-i intarzia, ugyanúgy „mellékesen” applikálva, mint számos citátum: „(Mellesleg nem tudom, akkor nemesb-e / a lélek, hogyha mint legfőbb javát, / őrizi múltját, hogy ugyanazt szeresse / és gyűlölje akárhány éven át?” [...]) (*címkék: orkánkabát, hazugság, műkorcsolya*). 47

Mállók, kopottak, elhagyatottak a vershős(ök) bolyongásának díszletei (bár némi illanó meghittséget, melegséget így sem nélkülöznek): ahogy lényegére, úgy küllemére sem lehet büszke a bejárt bő évszázad. De mi ez a kicsiny tér a versbeli beszélő által érzékelt univerzumhoz képest?! Amely ugyan maga is vigasztalan, viszont isten, istenek, istenségek birodalma. Az isten(ek) érkezése és az egyén kétségtelenül és bizonyosan nem is sokára bekövetkező távozása hasonlóképp összefügg egymással, mint a már körvonalazott kötetalkotó összetevők. Az *isten érkezése* nem ünnepélyes: „Sörszag, motorzaj...” uralkodik el, az isten „por és füst alakban / szágulda a vérben, a kaszáló végtagokban”, jött a legrettentőbb apokalipszissal szembesíti a lelket: „...föltáru előtte a Létnek titka: / hogy végül minden ő és minden egy. / Az űrt egyetlen elektron hasítja, / az kelti e lázas ködképeket. / A hömpölygő ködből kiválva, mintha / két Nap – fényszörők közelítenek: / az utolsó korlátok is ledűlnek, / a világ tűzben-fényben semmisül meg”.

A látomásos-allegorikus toposzok olykori némi elhasználságát, lírai kiégettségét szokatlan közegük (állóképként a Fortepananyag, mozgóképként például a versbe pergetett YouTube) feledteti, rendre újra a jelenben lobbantva fel a líratechnikai értelemben nem ritkán archaizáló matériát. Fölmért világából a képek szemléelője-átélője nem térhet más irányba – hiszen „minden borul, / már nem a bútorokban, a falakban / terjed tovább föltarthatatlanul / a rengés, átalakítás alatt van / minden...” – mint önmaga szertefoszlásának ténye, létének végpontja, a megsemmisülés elfogadása felé: „Mikor már nincsen arcom és nevem, / a parton, hogyha kérdezik, ki voltam, / korlát, ecetfa, árnyék, felelem, / halványuló képek, írás a porban” (*címkék: szitakötő, istenek, remény*). E kötetet záró sorok a negációban egymás mellé rendelik a (nemcsak fotókra szegzett) nézésestevékenység és a vele együttműködő (versteremtő) írástevékenység viszonylagos hiábalóságát. Fénykép és írás mint megörökítő: bennük meg is személyesül a *ki*, az *aki*, az arcát és nevét vesztett, az első laptól és első naptól az utolsó lapig és utolsó napig *Idegen*. (*Magvető, Bp. 2015*)

NYÁRI KOCKÁK

50 Vasadi Péter

Itt ülök a kirakatban.
Ez egy belga örömház.
Mit bámulsz. Bámulhatsz,
hisz azért vagyok itt,
hogy beszédülj hozzánk
a két kirakat közt,
egyik kínálja a húst
némi takarással,
a másik lefüggönyözött.
Te idegen vagy? Látszik
rajtad. Nálatok nem
szokták magukat mutogatni
a lányok? Nem? Micsoda
ósvi dolog! Mi van ebben!
Szétvetett lábbal üldögélek
egy órácskát, mindig
akad valaki... Én egy
csupavér, mindenre kész
tubarózsa vagyok. Mit
kérsz? Micsodát? Sós
kiflit? Az nincs. Nem
pékség ez, te... Ez, ilyen
viszont van. Kéred? Ne
ijedj meg, Kófic! Látom
rajtad... Ezt meg mi lelte?
Hogy elsietett... Ostoba vagy!
Pedig veled szívesen... Buta,
buta, buta, te! Buta!
(Dühösen dobbant, s össze-
rántja a függönyt.)

Függöny

*

Mik ezek? Orvosság?
...Az. Gyöngy-gyógy-bogyók.

*

Mindent lehet, de nem mindent
szabad, mert nem-szabadulsz.

RIGÓNÓTA

A rigók tiszteletére

51

Itt füttyül, hé,
a Rigó Pityuka!
Ki gúnyosan, sőt szemtelenül
röpköd s ugrál a kétlábúak
turcsi orra előtt. És figyel
ám a cicákra, s közben
nagyokat s élesen csattog,
füttyörészget. És igenis
a rigócska Pityu nem ócska
fiú! Csináljátok utánam!
Huss!

Mondd, anyukám, merre kószál
eb-megugatta fiad?
Hol van a fiú, s mindig újra:
hol van a fiú! Magad keresd
nagyokos apja fiának,
ő még rajtad is túlcicomázza
örökös udvarlását, pedig aztán
te csakugyan értettél hozzá,
hogy csavarintsd el
a rigóhajadon fejeket!
Hol van az a sárgacsőrű fiú!
Pittyeg, röpköd, kavargog
föl-alá, mint vihar
ébredtén a tölcséresedő
por, azt se tudod, ki veri
föl jobban, a szél vagy az
éhenkórász rigó-csapatok!
...Csak tudnék rá igazán
haragudni, de nem megy.

*

Így voltál velem is anyukám.
...Na, látom, jobb most,
ha tovább füttyögök innen.

FIRKÁK A SZALMASZÁLRA

43. (A boldogság enyém)

2015, 03, 28, a Föld Órája

Kelettől nyugatig leoltva a lámpa,
hogy sötét jövőjét a Föld jobban lássa.

Test

Megnyúlt öltöny, lötyög testemen a testem,
minden részem útban... Kicsússzon? Leessen?

Szárny

A kifli hold, az ég, a néma porszemek,
s az éjszaka szárnya, hogy voltam és leszek.

Kinek jó

Az igazság szabaddá tesz, kinek jó hogy
hazugságot hazugsággal viszonztok?

Higgyék csak

Ha mind azt, hogy a másiknál okosabb,
higgyék csak rólad, hogy te meg buta vagy.

Szövetség

Egyesüljtek! A szegény szövetséges
megőrül, sőt, olcsó munkaerővé lesz.

53

„Részekben lobban”

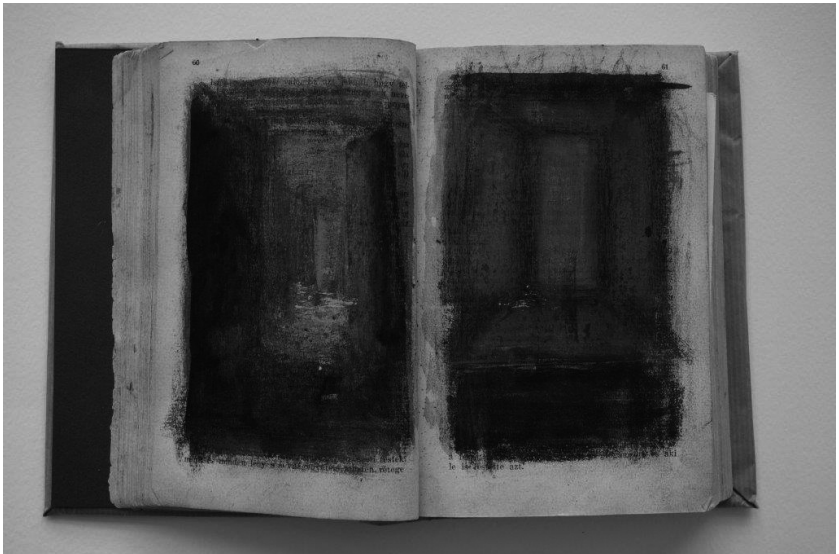
S lám, egy másik ember nem várt ölelése
visszazökkent még az *eltörött egészbe*.

Haza?

Szülőhaza? Nyelvhaza? Nethaza?
S a teteje? A többi oldala?

Tüntető

A boldogság enyém, hát ne akarjátok
nélkülem boldoggá tenni a világot

Mennyire rühelltem már a sok karácsonyi, babaarcú Máriát, meg bölcsnek szánt nézésű, kettőt sem szóló Józsefeket. De még jobban beleborzongtam a húsvéti Jézusokba, amint ide-oda vonultak, csak porzott sarujuk mögött

a hollywoodi Szentföld, majd végül felemelték a szemüket, és elkiáltották, amit kellett, hogy Hélo, héló, lám, a... Sok furkó amerikai rendező és az égszínkéek szemű, fogpaszta-fogsorú színészek.

54 Méhes Károly

AZ UTOLSÓ FELTÁMADÁS (Meg annyi titok)

Tessék visszakapcsolni, mégis mit képzeli, jött a visítás a hátam mögül. A süket mama volt, aki ki-kiveti magát az ágyból. Olcsó trükk, hogy aztán mindenki összefusson, és ha még korholják is, megéri, mert körülötte ugrál a fél osztály.

Az ezredes indult neki a 7-esből a vécé felé, a járókerettel zörögve.

A faszomnak szórakozik már? Élvezi?, reccsent rám.

A maga faszának szórakozom, csakis, mondom neki kedveskedve, de azért visszanyomtam a Dunára.

Sose látta még, mi?, vetettem oda féloldalasan az öregasszony felé. Ez nem Poirot, Böbe néni. A Poncius Pilátus a gyilkos, haha!

Böbe néni csak legyintgetett felém. Toll a fülibe, aranyom. Itt demokrácia van, azt nézzük, amit mindenki!

Ezt férfiak nem értik, ugye Böbe néni?, gurult elő a teakonyhából Cili nővér. Jó pasi ez a Jézus!

Az öregasszony vihogni kezdett, és megint legyintgetett párat. Nekem a Kajafás jobban tetszik!

Feltápáskodtam, és hogy kerüljem a menekülésnek még a látszatát is, a vé-céajtóhoz ugrottam.

Jöjjön, ezredes elvtárs, hadd segítek. Elvégre emberek vagyunk.

A magas, fehér üstökű férfi a járókerettel lökte be az ajtót.

Lófaszt, mormogta. Én már nem vagyok ember. Aztán a maga mögött behajtott ajtó mögül folytatta, De ne örüljön, mert maga sem!

Igazából a legrettenetesebb az emlékezés.

Hogy mindenről eszembe jut valami. Semmi sem történhet csak úgy, hogy jön, lezajlik, és azzal vége. Mindennek van előzménye, következik valamiből, mint egy végtelen DNS-fonál, tekeredik bennem az emlékezés.

Egy égdörgés sem képes csak egy égdörgés lenni.

Égdörgések százai, ezrei dörögnek ilyenkor, képek dörögnek, nem is hangok.

Mezők dörögnek, régi udvarok dörögnek, hirtelen elsötétülő nyári szobák dörögnek.

Kurva egek kurva dörgései.

Nem kelek fel. Csukja be az ablakot az a kurva Eta nővér.

Azt mondja, Gambrinusz bácsi, az isten megáldja, a tévéhez ki tud futni, 55 mi? De hogy az ablakot betegye...

Beteszek neked, gondolom, de minek gondolom. Rögvest nagy, selyembugyogós női fenekék jelennek meg az égdörgés mellé, szétnyíló, vastag combok. Láttam már ilyet, hát még szép, hány nő ágaskodott kicsit, nekem háttal, hogy kihajoljon és behúzza a kinti ablaktáblákat, mert vihar közeleg, és egy rendes háziasszony ilyenkor igyekszik gyorsan ablakot csukni. Vagy nem közelgett semmiféle barom vihar, csak ahhoz, amit következett, jobb, ha zárva voltak az ablakok.

Új Forrás 2015/10 – Méhes Károly: Az utolsó feltámadás
(Megannyitók)

Úgy kezdődött, hogy Bea szokás szerint megszívatott, mondván, nem tud a Somikáért menni az oviba, hát ki marad hülyének, csakis én. Bevágni magam a kocsiba, és nyargalni, mert az óvónők, főleg az a szörnyella pofájú Mara, úgy tud nézni az utolsónak érkező apukára, mint egy pedofil gyilkosra. Kanyarodás a Szabadság és a Mártírok sarkán. Belerongyoltam a sárgába, mert egy apa siet a fiacskájáért.

És akkor durr. Valami test, tompa dobbanás, fék. Ott feküdt a zebrán. Kiugrom, mint egy eszelős, erre ki néz rám?

Az apa a fiára.

Fater, basszus, a pirosban?

Erre mit mond?

Rég láttalak, te nyavalyás.

Kijött a boltos a pékségből, egy fodrásznő és egy hentes. Eléggé frekventált sarok. Mind bámult dermedten, aztán, amikor megérették, hogy nem két elmebetegről van szó, egyszerre kezdtek el kajabálni. A leghangosabb a hentes volt, ragaszkodott hozzá, hogy rendőrt kell hívni, ez nem családi vircsaft, amit el lehet intézni azzal, hogy a drága csemete befuvarozza az elütött papáját az ambulanciára.

Ilyen fiam lenne, agyon is vágnám, tette hozzá. A boltos, aki magassága miatt akár törpe is lehetett volna, rögvest helyeselni kezdett, és alig túlzoán annyit fűzött hozzá, hogy Köcsögök a mai fiatalok. Tutira lefogadom, hogy fiatalabb volt nálam egy ötössel, minimum.

Mondom, Fater, oda kell érni Somiért, kibírod, vagy fáj nagyon?

Ha láthatom az unokámat, akkor nem számít.

Tipikus.

Sejthettem, hogy sakkozni volt, ilyenkor az megy, hogy lejátszanak három palack partit a Havasi Józsiával, akivel ezer éve együtt tolták a zenekari árok bugyraiban.

Az ügyeleten jött a végső fejmosás. Egy ragyás fiatal dokinő, nem érdekelte, hogy három generáció áll előtte szeretetben, egymásra találva.

És ha belső vérzése lett volna az édesatyjának?

Így mondta, konzekvensen, „édesatyja”.

56 Azt feleltem, nem látszott rajta semmi, mármint a fateron, vagyis az édesatyámon. Simán felállt, mondtam, maga ült be az autóba.

Azt maga nem tudhatja. Mi maga, orvos tán?

Mondtam, nem, webdizájner vagyok.

Sejthettem volna, bólintott ajkát biggyesztve.

Soma rángatott, Beus ötödször hívott, fel kellett vegyem, mire rögtön sikítani kezdett, Mi?, A kórházban?

Majd egy perc múlva. Ja, csak az apád?

Soma bömbölni kezdett, amikor meghallotta, hogy a papa most nem fog neki mesélni. Pedig azt a mesét akarta hallani, milyen volt ez, hogy majdnem megkrepált, mert az apu áthajtott rajta.

Fater sem komplett, ő súgta meg Somának, hogy igazából miért vagyunk itt. És kacsintott hozzá, De pszt, ez titok!

Mért csak kérdésekben vagyok képes gondolkodni egy ideje?

Mért, hogy másnap reggel azt álmodtam, hogy a konyhaasztalnál ülő Beust leöntöm forró vízzel, és ő nem sikít fel, csak néz rám, és lassan kezdi el szedegetni a leforrázott haját, az ujjai végéről lerázva a csomókat? És reggel, a valódi reggelben, amikor beléptem a konyhába, egy nagy fazék állt a tűzhelyen, tele vízzel, és amikor rettegéstől elhaló hangon megkérdeztem Beust, mi a jó náthásnak a forró víz, csak megvonta a vállát, A te zsebkendőidnek, ha már csak ruhazsebkendőt képes használni a nagyságos úr. A tél végén egyszer ki kell főzni őket, ezt még én is tudom!

Mért nézett rám úgy megint, mint az utóbbi időben szinte folyamatosan, mint aki vállalja ezt a mártíriumot, hogy kifőzi az agybajos férje zsebkendőit? Mért mondtam azt, a fazékba pislantva, hogy Már forr..., amikor még nem forrt? Mért fordult az ablak felé Beus, és meredt az udvarra, így válaszolván, Azt hiszem, ezt végképp rám bízhatod?

Mért ilyen egy szombat reggel?

A Balogh Margit főorvosnő másnap toppant be a kórterembe, ahol megfigyelésre benntartottak. Csípőre tett kézzel állt oda az ágya végébe, és csak ennyit mondott, Grambrinusz, drágám, most megvagy, nem eresztelek!

Tudtam, ehhez a mondathoz több mint ötven éve vette a levegőt, most végre kimondta. A halálos szerelem azon fajtájáról volt szó az esetében, amibe sosem halnak bele az érdekelt felek, inkább örökre élteti őket.

Gimnázium, második osztály, diákbál. Igazából az az érthetetlen, hogy mért

nem jött össze; hogy mi nem, sejtethető, bár azt sem lehet tudni. Végül egy Teri nevű lány vette el a szüzességemet. Egy Teri. Színházi büfés. Talán, mert ilyen tiszta maradt minden köztük Margittal, azért.

Úgy igazából sosem gondoltam rá. Pláne nem vágyként.

Most mégis azt éreztem, hogy ez nem szar. Megvagyok valakinek, sőt, 57
valakiben, a lelke mélyin. Szép emlékként dédelget évtizedek óta.

Még akkor is, ha nincs rettenetesebb, mint az emlékezés rabsága.

Mintha ez az egész egy láthatatlan infúzió keresztül csöpögött volna belém. Azzal a borzongató sejtelemmel kiegészülve, hogy ő az. A Balogh Margit.

Így kerültem külön szobába.

Kivizsgálunk, édesem, rendelkezett a főorvos asszony, hadd lám, mi lett belőled hatvankettő június 16-a óta.

Mért, mi volt akkor?

A bankett, te kis zseni. Ennyit sem tudsz? Akkor láttuk egymás utoljára. Bár én tudtam rólad. A sógorom lányát tanítottad fuvolára.

Tényleg? Hogy hívták?

Váczi Vanda.

Emlékszem rá, kedves kislány volt, bár nem egy őstehetség. Mi lett belőle?

Most éppen árufeltöltő francia diplomával. Ez van. Nem mindig jönnek be az álmok.

Áll az ágyam végében és néz, és hol mosolyog, hol elkomorul az arca. Egy főorvosnő a 4. C-ből.

Az a másik. Az álmok. Faszomba az álmokkal, de tényleg. Mit keresek a szamarkandi piacon, hosszú köpenyben, az is lehet, hogy egyenesen kaftánban, és botladozó asztalkámról mit árulok? Nagy gerjedelem van bennem, valamiféle kereskedői hév, amit utoljára gyerekként éreztem, amikor játékautót cseréltem körzőre, meg effélék; azok a tranzakciók jártak valami torokban dobogó izgalommal, hogy sikerüljön megszerezni, amit kinéztem magamnak, és ehhez bevettem az akkoriban meglévőnek képzelt alkudozói tehetségemet. Tudtam ígérni, hitegetni, föllenteni, ha kellett. Ugyanezt éreztem most is, ahogy az előttem sodródó tömegből valakinek megfogtam a karját, pláne, ha megállt előttem, ahogy magyarázni kezdtem, olyasfajta érzéssel, mint aki nem biztos a sikerében, és ha majd megbukom mint árus, az biztos szar lesz, de most még jó, itt a lehetőség, eladni, oda adni, megdicsőülni általa.

A tévé előtt ülve jött a folytatás. Valamelyik közel-keleti ország zsvajgjó piacáról készült riportban beszélt valaki, aki nagyon ismerősnek tetszett, de az ezredes kellett, hogy ráébredessen, Bassza meg, elgázoltkám, ha nem tudnám, hogy egy tökkelütött magyar, azt hinném, maga hadovál abban a turbánban.

És természetesen Eta nővér is akkor tipegett át a színen, felpillantva a tévére, majd rám nézve, Jé, Gambrinusz úr, mert úr lettem, amióta kiderült, hogy a főorvos asszony privátim betege vagyok, le sem tagadhatná, hogy maga az!

*Csak legyintettem feléjük, és közben azt gondoltam, hogy nem akarok
58 én semmit sem letagadni. Igenis, amikor nem a kórházban csücsülök, mivel elgázolt a fiam, a szamarkandi piacon adok-veszek, mert egyszerűen jól esik; és ráadásul még egy sereg dolgot művelek, csupa olyasmit, amiről még álmodni sem merek!*

Balogh Margit a labor kis forgószekén ült, kezében a leletekkel.

Édes kis bogaram, hát van itt minden.

Doktor Bágyog, kellő tisztelettel a hangjában, elsorolta gyorsan, mint amikor a jó tanuló felel.

Fehérvérsejt-süllyedés, koleszterin, pajzsmirigy. És a bal tüdőn lévő foltok... A főorvos asszony leeresztette a papírlapokat, és kinézett az ablakon. A hatalmas daru épp feléjük fordult. A vízszintes, egyre közelítő kar végén egy betongerendát egyensúlyozott. Már több mint egy éve zajlott a felújítás, miközben itt az ötödiken ugyanúgy dolgoztak, mintha mi sem történné.

Doktor Bágyog is odanézett.

Ha egyszer véletlenül beköszön ide egy ilyen baszom oszlop...

Szép halál lesz, Nándikám!

A fene tudja. Lehet, hogy nekem kicsit romantikusabb elképzeléseim vannak a szép halálról.

Ó, szóval maga egy romantikus, nézett rá Balogh Margit. Eddig fel sem tűnt.

Azzal fogta a leleteket, és felállt.

Majd kérek egy Pet CT-t..., itt pillanatra megtorpant a mondattal, majd lassan, már-már pajkos hangon fűzte hozzá, a Gambrinusz bácsinak.

Aztán egyenesen az orvosi szobába sietett.

Ki ügyel ma?

Ökrös doktornő.

Jó, mondja meg neki, hogy átveszem az ügyeletet. Nyugodtan menjen haza délután. És holnap?

Nézzük csak... Ahmed doktor.

Tőle is. A többit majd meglátjuk. Na, mit néz úgy, galambocskám? Maga még nem látott engem ügyelni. Én úgy ügyelek, de úgy...!

És Balogh Margit különös kacajt hallatva indult vissza a szobájába, amitől a főnővér teljesen libabőrös lett.

Mindenki irigyel, és mégis azt érzem, hogy minden egy nagy szar.

Ezt az irigylést is mennyire unom.

Cicához járok fodrászhoz emberemlékezett óta, de ha sejteném, miért. Sose voltunk különösebben jóban a suliban. Okésan megcsinálja a hajamat, de hogy mért ragadtam ott nála? Mindenütt ott ragadok.

Minden alkalommal azt fújja, hogy így Beuskám, úgy Beuskám, szerinte baromi mázlista vagyok a Lacival, a Somival, meg hogy a hárpia anyósomat szépen elvitte a rák, és mennyit örököltünk, és azt csinálhatom, amit szeretek.

Mit tudja ez a lüke kis tyúk, mit szeretek?

Amikor én sem tudom!

És közben egyre inkább belegyönyörödöm a gondolatba, hogy minden nappal fogy a fiatalságom, vagy már nem is az, egyszerűen az életem. Bámulom magam a tükörben, és nem tudom, kit nézek. A pöttyöket figyelem, a festékfoltokat, a ráncocskákat, a mélyülő vonásokat, a mélyülő pórusokat, és az eszem megáll, hogy ezt az egyre idegenebb testet ugyanúgy hívják, Beuskázzák, én is ugyanúgy felelem a melanoma-szűrésen vagy bárhol, hogy igen, született, itt, ekkor, anyja neve. És haját csináltatok és körmöt csináltatok, meg szempillaspirált és különböző kenceficéket válogatok nagy szakértőként, mert máshoz már nem is értek, és egy pillanatra még elégedett is vagyok, igen, király, kifizettem harminckétezret, hát hatnia kell. Aztán ülök megrogyva.

Persze, közben van Laci, meg van Somi, meg anyám, aki az én anyja-nevém, de mindez együtt, az egész olyan végtelenül rajtam kívül álló és klisészerű. Egy férj, akit szeretni kell, egy gyerek, akit szeretni kell és törődni vele, egy anya, akinek hálás kell lenni mindenért, meg még bónusznak az öreg fater, Laci apja.

Azt hiszik, hogy ők én vagyok, mindenki bennem él.

Csak én nem vagyok sehol, még akkor sem, ha megiszom egy üveg Unicumot, az is valahová máshová folyik el, a kurva életbe.

Legközelebb megmondom Cícának, vágja le a hajamat fél centisre. Akkor majd néznek a szemükkel, nahát, Beus, ez te lennél, meg sem ismertelek...!

Ne ismerjenek meg.

Amikor bejöttek az udvarról, Soma továbbra is minden áron Csenge mellett akart maradni, ezért a kislány mellé telepedett a padra, és ott kezdett átöltözni. Mara néni rögvést rádörrent. Kis szívem, neked nem ott a helyed, te repülő vagy, nem?

Soma ijedten nézett rá, de aztán összeszedte a bátorságát.

A Bálint beteg, üres a helye.

A dadus közelebb lépett.

Mi a jeled?

A repülő.

És hol a repülő?

Ott, mutatott a másik pad felé a kisfiú.

Akkor fogd a cuccod, és ott öltözz. Ennyit már igazán tudhatnál.

Soma lassan, folyamatosan Csengét nézve átvonult a másik helyre, a
60 repülővel megjelölt fogashoz.

Mi van?, jött be Olgi néni.

Mi, az, hogy fogja magát, és beül a szülő helyére.

Ki?

Az izé a, a Soma, bökött a fiúcska felé a fejével Mara néni.

Olgi néni kettőt tapsolt.

Gyerünk, öltözni gyorsan! Utána kézmosás.

A mosdóknál Soma megint Csenge mellé furakodott.

Anyukám azt kérdezte tegnap, ha születne egy kistestvérem, mit szeretnék,
fiút vagy lányt.

És mit mondtál?, kérdezte Csenge felcsillanó szemmel.

Hogy egy teknősbékát.

Mit szólt erre?

Azt, hogy hülyegyerek vagyok. Utána meg sírni kezdett.

Mara néni jelent meg az ajtóban.

Nem pancsol! Nem pocsékolja a vizet! Aki kész van, az ajtónál sorakozik!

Krumplifőzeléket tálaltak fasírtpogácsával.

Na és? Ennyi idősen akár meg is bolondulhatok már, nem?

Az én édes jó Lajosom több mint három éve a sírban. Lajcsikám Torontóban, Eszti Londonban. És akkor odahozták tálcán a kamaszkori szerelmemet. Már nem olyan, mint akkor volt, de ki olyan? Meg aztán, érdekli a halált, de nem engem. A semmi, ami történt, egyszerre képes mindenné válni. Hányszor jutott eszembe ennyi idő alatt Gambrinusz Árpád? Tudja fene. Néha. Olyan sejtelemként. Ködképként. Amikor az én édes jó Lajosom a Mártikájával kavart, aztán meg a Gyöngyivel, akkoriban talán. De nem bosszúállásképp. Nem azért, hogy én is, és megkeresem, és akkor velem majd jól. Arra ott volt Egon. Ő lett a revansszemély. És semmivel sem több. Mint ahogy tudtam, hogy Lajosomnak sem helyettem kell a Mártika, se a Gyöngyike. Élni akart kicsit, illetve azt hitte, ha velük van, él. Mindannyian élni próbálunk, nem? Gambrinusz nem ezért lebegett elő. Több volt ennél. Ő lett a mi-lett-volna-ha. Aminek, tudom, ugyanúgy semmi értelme sincs, de akkor is. Nem kutattam utána, alapvetően nem érdekelt, mi lett vele, hogyan él. Egyszer került szóba, amikor Vandácska fuvolázni tanult. A sógornóm mondta, hogy szereti a tanárát, és itt említette a nevét. Csak szerintük iszik. Mert néha alkoholszagú a lehelete. Aztán, hogy a gyerek érezte vagy ők? Mindegy.

Ha az ember lánya közel a hetvenhez ugyanúgy gürizni kényszerül, mint bármikor korábban, ebben se legyen válogatós. Főleg, hogy nem is válogat, hanem kap. Nagy betűkkel, ráadásul. KAP.

*Leszoltam Kotász kollégának a Pet CT-ügyben, mert azért izgat az a tüdő.
Soron kívül megnézi holnap. Nagy kegy!*

61

Az ezredes csúnyán végezte. Kora este a szoba közepére vizelt, aztán elindult a folyosón, ki tudja, hová, és egy-két szarkupacot hagyott maga mögött. A Cilikétől megkapta a magáét, csak akkor már mindegy volt neki.

Úgy álltunk ott, mint valami ingyencirkuszban.

Vagy lehet, hogy nem is. Csupán azt néztük, hogy milyen sors vár ránk.

Még valami vezérfélének is kineveztek.

Gambrinusz úr, szóljon már rá a többiekre, hogy menjen vissza mindenki a helyére, legyen szíves.

Én meg mint valami rossz rendőr egy rossz filmben, elkezdtem mondani, Emberek, feküdjenek vissza az ágyukba, nincs itt semmi nézni való.

Nem nagyon mozdult senki. Mintha megdelejezte volna őket, hogy egy nővér törlópapírral felszedi a kupacot a műanyag padlóról, aztán a vödörbe mártogatott moppal végigtörli a folyosót.

Nem sokkal később hallottuk az ezredes ordítozását, Meg akarnak ölni! Feri, Ferikém, meg akarnak ölni! Aztán felugrott, és a kispárnával kezdett el csatázni. Ütötte-verte a Cili nővért, aztán Kásás tanársegédet. Most már nem csak azt látta, hogy őt meg akarják ölni, hanem látta a fiát holtan, akit elrejtettek az erkély sarkában.

Nagy nehezen leszerelték, és odaszíjagták az ágyához.

Amikor megérkezett Balogh Margit, az ő utasítására tolták át az idegosztályra.

Utána bejött hozzám és megállt az ágyam előtt.

Gambrinusz, remélem, te jó fiú leszel, nem kell lekötözzelek, mondta.

Dehogy, feleltem, már így is bőven le vagyok kötelezve. Híven követem a főorvos asszony utasításait.

Elmosolyodott, egy pillanatra komolyra váltott az arca, majd megint mosolygott.

Ezt szeretem. Voltaképp ezt szerettem volna mindig is.

Kicsit megvontam a vállam.

Türelem rozsdát terem, sütöttem el Havasi Joci barátom bárgyú viccecskáját.

Nem addig a!, emelte fel az ujját. Nálam van az olajozó kanna is. És ma én ügyelek, tudtad? Meg holnap is. Sőt, lehet, hogy most már örökké.

Ezen már meg kellett rökönyödnöm kissé.

Ne már, örökké?

Bizony, van örökké. Te vagy rá az élő példa, Gambrinuszom!
És egy szemöldökemelintéssel távozott.

Egyre gyakrabban vagyok totál lesüppedve.

62 *Vagyis irtóra fáraszt sok minden. Ami korábban nem. A közlekedés, a szarakodó autósok, a rövid zöldék, a hosszú pirosok. A sorok. Ha belépek egy boltba vagy a postára, ha háromnál többen állnak, már fordulok is ki, sűrű anyázások közepette. Leprásként utálok ilyenkor az embereket, majdnem komolyan azt gondolom, hogy azért állnak ott, azért mennek át előttem a zebrán jó lassan, hogy engem szívasanak, és akkor a jó kurva anyukájukat.*

A Beus meg, nem tudom.

Ennyi lenne a megőrülök érted-től a megőrülök tőled-ig? Csak az idegelés megy. Vagyis menne, ha Csárli nem lenne. Együtt tököltünk a rajzsakkörön tizenöt éve, most meg őrző-védő a Tecsóban. Azért járok ebbe a tők gáz boltba, hogy beszélni tudjak vele. Lehet, hogy ez még gázabb, de mindegy. És így jó. Nem tudnám kibírni, ha beülnénk valami krimóba vagy elmennénk egymáshoz. Sé-tálgatunk a sorok között, és képes negyed óra alatt megnyugtatni. Csupa olyasmivel, amit nem is olyan rég még durván cikinek éreztem volna, és küldtem volna elfele az anyukája izéjébe.

Most meg hat. Olyanokat mond, hogy gondolkodjak el rajta, mért fáj nekem a másik léte, meg a véleménye? Valahol a szokásos felebaráti rizsa ez is, de Csárli nagyon tudja. Meg hogy lapátoljam tisztára az agyamat, minek bele ez a sok elkúrt gondolat. De nem észl oszt, nem is magyaráz, hanem csak úgy beszélget. Azt hiszem, ha nem vagyok ott, akkor is ugyanezeket mormolja magának, szép halkan, befordulva a téstás sorról az állateledelekhez.

A Beussal kipróbáltam. Minél agyemenésesebb ötletei vannak, annál figyelme-sebben hallgatom. Ha berúg, óvatosan levetkőztetem, ágyba dugom. Bár ez így elég hülyén hangzik. Nem is érti, mi van. Néz rám, egyszerre meghatott és sík-ideg, látszik rajta. Aztán ráüvölt szerencsétlen Somira. Vagy sírógörcsöt kap. Amióta kis híján elgázoltam a fatert, hirtelen hozzá is más lett viszonyom. Csár-linak ebben is masszívan benne van a keze. Annyit kérdezett csupán, Anyáddal szívesen beszélgetnél? Mondom még szép, de meghalt. Na, látod. Apáddal még dumálhatsz, de csak addig, amíg él. Ennyi. És működik. Lehet, hogy őrző-védő kellene legyenek a Tecsóban? Beszárás ez az egész, komolyan.

Kotász doktor hümmögetve bólogtatott.

Nézd, itt végig...

Balogh Margit érezte, hogy valami ősi, belső remegés fogja el, ahogy a ké-pernyő fölé hajolt. Mintha még sosem görbült volna egy lelet fölé, mintha eleddig azt sem tudta volna, mit jelentenek a sűrű, színes pontocskák, leg-feljebb kényelmetlen sejtés él benne.

Kotász a ceruzája radiós végével mutogatott.

Itt van egy góc, itt egy másik, meg itt is egy kisebb.

Vagyis tele van, mondta lassan Balogh Margit.

Enyhén szólva..., felelte Kotász. Aztán még folytatta. A problémásabb, hogy a májon és a vesén is akad, nem is kevés.

A főorvos asszony felállt, és kisímitotta a döntött testhelyzetben előre hullott haját az arcából.

Az a fura, hogy teljesen jól van, látszólag. Nem panaszkodott az utóbbi időben?, kérdezte Kotász.

Két napja láttam először ötven év után.

Vagy úgy. De mért kerül be hozzánk?

Eredetileg azért, mert elgázolta a fia.

Aha. Az sem gyenge. A fia.

Balogh Margit a füle mögé tűrte a legrakoncátlanabb tincset.

Ugye, ne nagyon kérdezem, mit lehet még tenni?

Nem vagyok onkológus, tárta szét a kezét Kotász.

De látod, amit látsz.

Azt látom, bólíntott a férfi.

Köszönöm, mondta Balogh Margit.

Ugyan már.

Mennyire semmissé tud lenni minden. A Havasi Józsiáról jutott eszembe. Felkutatott és bejött megnézni, mért lógok a Barnából, ahol a sakkpartikat bonyolítjuk Guszti úr elmaradhatatlan kibicélése mellett. Jól letolt, hogy itt heverészek, miközben neki elvonási tünetei vannak, hogy nem kalapálhat el, ahogy szokott. Megjegyzem, minimum nyolcvan százalékban én adom a mattot a drágalátos kollégának.

És így a könnyebb, hagyni mindent a francba.

Kilencvenben odajött, azt mondta, meghív a Barnába. Ez volt a legközelebb a próbateremhez. És szépen előadta, hogy huszonhárom éven át jelentett rólam, mert miután a bátyám, az a lökött Botond disszidált, és később az USA-ból néha beküldött egy-egy hangszert, amit jól-rosszul elpasszoltam, gyanús elemmé váltam. A leggyanúsabb persze ő maga volt, a Havasi, ezért tudták berántani spiclínek. A néhanapján engedélyezett nyugati koncertek után valutázott, meg dugta a szakszervezeti bizalmi bénejét. A kettő együtt sok volt.

Ezt mesélte egy egész délután, miközben megittunk egy kisvájlingra való Unicumot. És azóta sakkozunk minden kedden és pénteken. Néha teszek valami pikírt megjegyzést az írogató emberekre, meg Frédinek hívom, mert a trombitássága miatt ez volt a roppant szellemes fedőneve, Frédi. Ő meg bírja, mert bírnia kell, de van, hogy Béninek nevez, és ezen lassacskán elmulatunk. Guszti úr is szeret beleszellemeskedni, benyögi, hogy a két sörkorszaki szaki.

Hiába, hogy még a legdöglesztőbb nyárban is megmaradunk borosnak, legfeljebb hosszú lépésre váltunk.

Tegnap megjelent a sakkal a hóna alatt, és rám förmedt, Na mi van, meg akarunk halni, mester? Nem hagyhattam ki a ziccert, Lószart, épp most támadok fel!

Lenyomtunk hét partit, szigorúan őszibarack- és narancs-dzsúzzal öblögetve. Öt-kettőre meg is tépáztam a becsületét. Kedveskedve azzal búcsúzott, Dögölj meg, drága barátom.

Így évődünk mi egymással, meg sem tudom mondani, hány éve pontosan.

Fél tíz után Balogh Margit lépett be a kórterembe.

Gambrinusz beteg, jól vagyunk?

Erre gyorsan leeresztettem a *Láthatatlan légiót*, vigyázz ülésbe vágtam magam, és úgy jelentettem.

Igenis, tekintetes és nagytiszteletű főorvos asszony, jól vagyok. És amennyiben magácskának is jól tetszik lenni, akkor kijelenthetem, hogy jól vagyunk. Halványan elmosolyodott, mint aki fáradt, és leült az ágyam alól előhúzott fém hokedlire.

Ma én ügyelek, mondta.

Hú, akkor biztonságban leszünk!, örvendeztem rögvést, de nem nagyon hatott. Inkább elmélázva folytatta.

Tudod, mióta nem ügyeltem így, egész éjszakásat? Legalább tíz éve. Azt hiszi az ember, hogy vannak visszahozhatatlan dolgok, és többnyire így is van. Aztán néha mégsem.

Igazából nem tudtam, mit mondjak erre. Olvastam volna tovább, mi újság a Szaharában. De nem kellett hozzá nagy ész, hogy beszélgetni szeretne velem. Hát menekülésként kérdeztem.

És akkor most jó? Fogsz tudni aludni az éjjel?

Megvonta a vállát.

Nem is tudom, majd elvállik. Valaha úgy fel tudtam szívni magam, akár egy szemernyi alvás nélkül végigcsináltam az éjszakát. Csak ez eléggé rég volt. A térdére könyökölt, az öklére támasztotta az állát. Majdnem szép volt ebben a kevéske lámpafényben, ami az arcára esett.

Sanszos, hogy ébresztenek? Vannak súlyos esetek?, faggattam tovább.

Nem vészes. Aztán elterelte a szót. Azért kedves fiadtól, hogy ennyit jön.

Működik benne némi lelkiismeret-furdalás. De nem bánom. Illetve..., mondjuk, én sem voltam a legtökéletesebb apa annak idején. Hamu a fejre, a tény akkor is tény. Délután tanítás, este koncert vagy valami jó kis operett a színházi árookban. Utána meg a büfé. Csoda, hogy amikor beszélni kezdett, mindent úgy kérdezett, hogy Azmianyaott? Ha meg otthon voltam, Azmianyaott, apa?!

Balogh Margit elmosolyodott.

Ezek a legszebb emlékek.

Kicsit megvontam a vállam, nem nagyon akartam tovább szőni ezt a gondolatmenetet. Margit megjegyzését kissé édeskésnek éreztem. Gügyögőnek, amit a legnehezebben viseltem.

65

Vissza kellett zökkentenem valamelyest.

Amikor nekem jött a kocsí és végighemperedtem a zebrán, azt gondoltam, na, ütött az órá. Aztán kiderült, csak a fiam ütött. El.

De rosszul sült el az akcióm. Balogh Margit a karomra tette a kezét.

Bolondos vagy, Gambrinusz. De ez a szerencséd, valószínűleg.

Megköszörültem a torkom, tettem egy heves mozdulatot, mintha oda kellene kapnom a *Láthatatlan légióért*, nehogy lecsússzon, és ez jó ürügyet szolgáltatott rá, hogy kirántsam a karom a keze alól.

Erre fel úgy kapta el, mintha rácsaptam volna.

Rögvest fel is állt, a lábával visszalökte a hokedlit az ágy alá.

Végig kell mennem a két osztályon, mondta hadarva. Majd később még benézek, de ez ne zavartasson, ha aludni szeretnél.

Annyit feleltem, Jó.

Az ajtóból visszafordult még.

Ugye nem fáj semmid?

Csak biggyesztettem egyet.

Még egy pillanatot várt.

Megmondanád, Gambrinusz?

Ezt most már egy csöppet untam.

Nem hiszem, feleltem. Úriember nem dicsekszik a nyavalyáival. Mert még a végén megsajnálják, amitől mentsen a drágalátos jó Isten.

Balogh Margit erre a fejét csóválta csak.

Mondom, hogy bolondos.

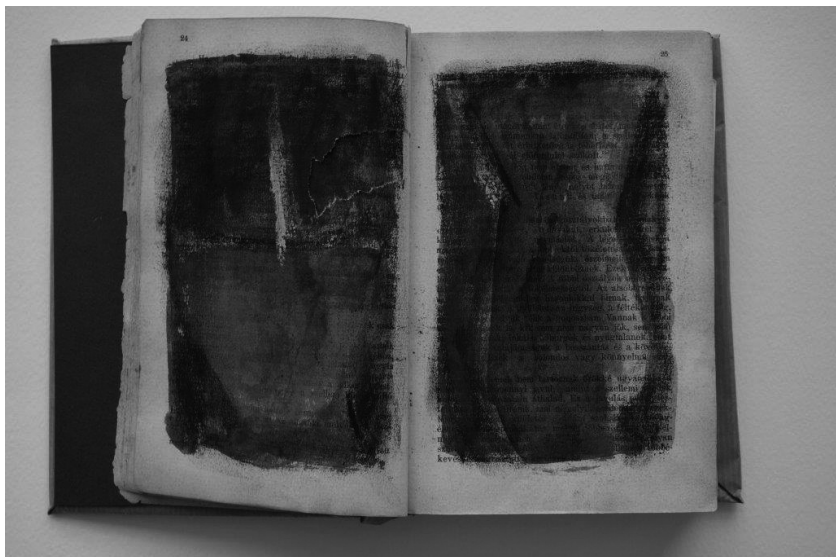
És kilépett az ajtón. Hallottam, hogy fapapucsá kopogása távolodik, meg hogy Cili nővér mond neki valamit, de már nem értettem, mit.

Végre újból beletemetkezhettem a *Láthatatlan légióba*. Előtte volt az egész este és az éjszaka.

Nagyon szeretem a teknősömet, amit papa Jézuskája hozott. Színes csillagokat vetít a plafonra. Egyszer kéket, aztán zöldet, aztán sárgát, meg persze pirosat. A csillagok ide-oda bókászának a szobában, körbesétálnak engem is, és ez olyan megnyugtató. Őket nézem, amíg teljesen el nem álmosodom. Bár elég nehezen megy. Sokat gondolok Csengére. Kiderült, hogy Bálint és Gergő is szerelemes belé. Egyszerre három fiú, velem együtt. Nem tudom, mi lesz. Csenge szerint vigyázzak, hogy viselkedek, mert különben rám szabadítja a Vörös Varjút, ami ki fogja vájni a szememet, a lyukon keresztül berepül a fejembe, és a fülemben

kihajigálja az agyvelőmet. De ezt kedvesen mondta, azért, hogy megóvjon, mert szeret. Amúgy meg esze ágában sincs még férjhez menni, szóval, csak nyugi, majd alakulnak a dolgok.

Jó lett volna anyut megkérdezni, ő mit gondol erről, illetve, mint lány, vagyis már régóta nő, hogyan viselkedne ilyen helyzetben. De sajnos ma is elég sokat italozott, úgyhogy amikor apu hazajött, vele volt elfoglalva. Velem megígértette, hogy úgy fogok viselkedni, mint egy okos nagyfiú, és szépen lezuhanyozom, majd bebújok az ágyba. Úgyhogy bebújtam az ágyba, és onnan rikkantottam, hogy jöhet mesélni. Bejött, azt kérdezte, mint általában, Na, kapitányom, minden rendben a fedélzeten? Ez a Ruminiegér miatt jött divatba, amiből fel szokott olvasni, de inkább régebben, mert az utóbbi időben már nincs rá energiája. Szóval, marad a teknős és a csillagok.

Érteni vélem, hogy a fülszöveg írója – a szerkesztő, netán maga a szerző? – miért nevezi „epikus road movie”-nak Méhes Károly *Néma galambok utcája* című kisregényét. A főhős, a kapuzárási pánik első rohamaitól ostromlott Porr Benedek útnak indul otthonából, hogy előbb Nyugat-Magyarországon, majd a keleti határon túl, Erdélyben keveredjen meglepő (olykor inkább kifejezetten életszerűtlen) kalandokba, melyek során saját múltjához való viszonyán is bőven jut ideje eltöprengeni.

Reichert Gábor 67

ÉLETEN BELÜLI ÉLETEK

Méhes Károly:

Néma galambok utcája

A *road movie* – és az utazási irodalom – egyik legfontosabb toposza azonban nem fedezhető fel a regényben: nevezetesen maga az utazás, az úton levés esztétikája, amely érthetővé, átélhetővé teszi a főszereplő konstans nyugtalanságát, folyamatos belső késztetését a helyváltoztatásra (vö.: „Úton lenni boldogság” – Jack Kerouac).

A *Néma galambok utcájában* az utazás – „epikus road movie”-tól szokatlan módon – pusztán gyakorlati funkcióval bír, vagyis hozzásegíti az elbeszélőt ahhoz, hogy ha véget szeretne vetni a történet valamelyik epizódjának, gyorsan autóba ültesse szereplőjét, és merőben új kulisszák közé irányítsa – ezzel újabb, az előzőektől majdnem teljesen független epizódot „indítva útjára”. Az egyes epizódok között pedig jóformán semmi érdemleges nem történik: Porr Benedek beszáll abba a Volgába, amelyben Farkas Bertalanékat a holdraszállást követően állítólag véres kardként körbehurcolták az országon – vagyis eleinte úgy tűnik, szimbolikus járműről van szó –, majd egy oldallal később ki is száll belőle, hiszen megérkezett Győrbe, az első fontosabb epizód színhelyére. A fejezet végén újra beszáll a Volgába, de pár kilométer után úgy érzi, neki most feltétlenül stoppolnia kell, ezért otthagyja az erdőben Farkasék addig fontosnak sejtetett kocsiját. A stoppolás sem tart sokáig: alig hogy beszáll egy autóba, néhány mondattal később máris Nagyváradon terem, hogy újabb kalandokba keveredjen újdonsült barátáival, az érthetetlenül sokat okoskodó Dokival és a legrosszabb bölcsésztereotípiákat megtestesítő Lucával. Az utazás sodró lendületét leképező szövegfolyam helyett inkább különálló, egymással nem igazán összefüggő rövid történeteket, valódi párbeszédet nem folytatató novellákat kapunk, amelyeket hiába tart össze a közös főszereplő és az azonos alapszituáció, valójában igen nagy jóindulat szükségeltetik ahhoz, hogy egyazon történet fragmentumaiként értelmezzük őket. Ha viszont sikerül elvonatkoztatnunk

attól, hogy túlzottan jól érzékelhetőek a szöveg illesztési pontjai, a *Néma galambok utcája* erényei is láthatóvá válnak.

68 A regény fejezetstruktúrájának megfelelően négy ilyen, a feltehető szerzői szándék szerint összetartozó, valójában meglehetősen szét- húzó, pontosabban inkább magányosan álló szövegrész különíthető el egymástól. Az első, bevezető epizódban a negyvenes éveik közepén járó Porr Benedek egy volt osztálytársától kapott üzenetben értesül közös barátjuk, Pöri haláláról. Hősünket azon nyomban megkísérti a *midlife crisis* réme, és elhatározza, hogy mielőtt ő is barátjához hasonló sorsra jutna, hátrahagyja megunt történelemtanári állását és üres otthonát (gyereke nincs, felesége Angliába költözött, évek óta nem is beszéltek egymással), hogy komolyabb ingerek után nézhessen annál a hétköznapi dilemmánál, mint hogy a nyári szünet alatt zöldre vagy barnára mázolja-e háza kerítését. A már sokszor látott, meglehetősen receptszerű felütést izgalmas folytatás követi: Pöri ismeretlen özvegye egy még ismeretlenebb nővel hozza össze hősünket, aki a környezetváltozás pozitív élettani hatásainak reményében pár napra beköltözik a vadidegen nő győri házába. Mara évtizedekkel ezelőtt elveszítette kislányát, azóta pedig hétéves ciklusokban éli életét: egykori, részletes naplói alapján minden egyes együtt töltött napot újraél – mintha lánya még mindig vele lenne –, beleértve Sári születésének és halálának napját is. Porr Benedek elfogadja a bizarr játék szabályait, és néhány napig részt vesz a „fekete mágia határát súroló” gyermekvárásban és -nevelésben. A pszichothrillerbe illő alapötletből kibontott második fejezet egyértelműen a regény legjobban sikerült része, amelyben a szövegek emlékezete által őrzött gyermek újraalkotása valóság és fikció közötti határvonal illékonyaságára figyelmeztet. Ebben a szövegrészben fogalmazódik meg a *Néma galambok utcája* egyik legfontosabb, a későbbiekben is visszatérő kérdése: változtathatunk-e életünkön szabad akaratunkból, vagy előre meghatározott pályán, kiszámítható állomásokat érintve haladunk a biztos végkifejlet felé? „Szerette volna kívülről látni magát, tudni, helyesen cselekszik-e, tisztába kerülni hollétével. Főképp azzal, hogy tényleg érvényes-e az elmélete, vagyis egy életen belül vannak-e kis életek. Létezik-e ezek között bajmentes átmenet, illetve átjárás, és nem önmaga becsapásán fáradozik-e buzgón, amikor elutazik valahová” – fogalmazza meg a problémát Porr Benedek, majd nem sokkal később meg is kísérli a „bajmentes átmenetet” egy másik „életen belüli kis életbe” – győri kiruccanását ugyanis Sári „újjászületésekor” berekeszti, és egy kisebb kitéréssel elindul Erdélybe, hogy a nagybányai festőiskola eladdig ismeretlen képeit keresse a helyi lakosság nappalijaiban. A további fejleményeknek tehát nem sok közük van az addig elhangzottakhoz, ami joggal keltheti azt az érzést az olvasóban, hogy a szerző teljesen új sztoriba kezdett, amint kifogyott a szufla az első résztörténetből. Persze,

értelmezhetjük ezt a megoldást a főhős fent idézett teóriájának illusztrációjaként, de az olvasásélmény töredezettsége szempontjából ez sem sokat változtat a helyzeten.

A regény pikareszkbe hajló harmadik és negyedik fejezetében a „külső” cselekmény ismertetése mellett a korábbiaknál jóval hangsúlyosabbá válnak Porr Benedek elmékedései, amelyek középpontjában a saját addigi élete fölötti számvetés, főképp pedig szüleihez fűződő viszonyának vizsgálata áll. A lélektani szál azonban hasonlóan viszonyul a harmadik fejezet végén hirtelen felbukkanó, majd megoldatlanul hagyott bűnygyitörténet-kezdeményhez, mint ahogy egymáshoz az egyes szövegegységek: nem válik megokolttá, hogy a főhősnek miért pont ott, akkor és arról kell merengenie, ahol, amikor és amiről éppen mereng. Az egyébként is túlterhelt szerkezetet a történet vége felé még tovább bonyolítja egy Kádár-korszakbeli besúgó utólagos lelepleződése, valamint a rég nem látott feleség, Pöri özvegye, és a második fejezetben megismert Mara újólagos felbukkanása... az egymással össze nem illő elemek végtelenített párosítása az utolsó mondatokig tart, amelyek váratlan témaváltása jól érzékelteti az elbeszélés csapongását: „Ebben a pillanatban Porr Benedek csak egyetlen dologra tudott figyelni. Arra, hogy megveszekedetten éhes.”

A *Néma galambok utcáját* letéve az volt az érzésem, hogy legalább száz oldal hiányzik a regényből. Az élvezetes, olvasmányos stílusban író Méhes Károly túl sok mindent szeretett volna elmesélni egyetlen kis kötetben: az önmagukban ígéretes résztörténetek egyike sem jut el valamiféle konklúzióig, így pedig túlzottan is sok kérdést hagynak maguk után. Például azt, hogy akkor végül is vannak-e „életlen belüli kis életek”, és hogy léteznek-e közöttük „bajmentes átmenet”? (*Scolar, Bp. 2015*)

Bécsben, a Volksgarten Thészeusz templomában ezen a nyáron Susan Philipsz munkájának lehettek részesei az odalátogatók. A Kunsthistorisches Museum kezelésében álló Theseustempel megújult, ragyogó tisztaságában évről évre

70 Földesi Ferenc

HÁBORÚ, EMLÉKEZÉS, BÉKE

Susan Philipsz: *War Damaged*

Musical Instruments /Pair/

jelentős kortárs művészek munkáinak ad otthont, akikkel szemben a múzeum egyetlen kérést fogalmaz meg: a műnek valamiképpen reflektálnia kell a múzeum gyűjteményére, a gyűjtemény egy-egy darabjára. A Berlinben élő, skót származású, világhírű sound artist a

leginkább kézenfekvő vonatkozást választotta, ez magának a Thészeusz templomnak a funkciója, ami közvetlenül egymáshoz rendeli az 1890-ig itt álló két alakos Canova-szobrot (*Thészeusz legyőzi a kentaurt*) és a 2015 tavaszán installált munkát, melynek címe *War Damaged Musical Instruments /Pair/*.

A műfajhoz és konkrétan Susan Philipsz munkájának első rétegéhez szerencsésnek tűnik a szubjektum felől közelíteni. *Ki az, aki ott van a templomban?* Vagy még inkább: *mit „csinál”, „hogyan viselkedik” az, aki ott van?* Szociográfiailag egyébként könnyen leírható a *ki az?*, a Volksgarten szentimentális rózsakertjét csodáló bécsi nyugdíjasokról van szó, kutyasétáltató párokról, unott baby sitterekről (Bécs örök: száz éve ugyanitt sétáltatják a pesztonkák a kibírhatalan kölyköket.) és Alpokon inneni kultúrturistákról, meg persze néhány japánról, akik mindenütt ott vannak, ahová viszik őket, és sehol sem, ahová nem. (Ide természetesen nem, csak eltévedtek.) Többször, hosszan időzve a templomnál megfigyelhető, hogy a belépők döntően a hang függvényében maradnak vagy fordulnak ki a templomból, attól függően, hogy a kitarított csendben vagy a tonalitásukban tiszta, de technikailag nem kifogástalan hangok hangzása alatt lépnek-e be. A hangzás közben belépők nagyobb hányada marad rövidebb ideig, átfutja, esetleg végig is olvassa a tájékoztató táblát, majd továbbmegy. A hangtalan térbe belépőknél mintha ellenkezője volna az arány. De ez csak felületes megfigyelés; ami egészen biztos: senki nem lép be a templom belső terébe, mintha volna egy láthatatlan sáv a bejáratnál – nincs –, egy narthex, ahol a belépők megállnak. Mert a megszólaló hangzás legalábbis numinózus teret hoz létre, ezért a narthex megilletődött csendje is – *Numen adest! Favete linguis!* A közvetlen hangtér nagysága, amit öt-hat méteres sugarú körnek szoktak becsülni az instrumentum körül, csak a láthatatlan előcsarnokba engedni belépni az embert, mert a numinozítás mindig kitett hely is, mindig megperzselő.

Ha mindez egy akár deszakralizált katolikus templomban következne be, joggal gyanakodhatnánk a sok évszázados kulturális tudás és berögzöttség hatására, de a Theseustemplerről még a teljességgel tájékozatlan látogató is érzi, hogy önmagában nem szakrális tér. Marad tehát a hang és ennek érzelmi tükröződése a belépőben.

71

Az agy kutatás laikusok számára hihetetlen tapasztalati eredményekkel rendelkezik az agy funkcionalitásának különböző területeiről, ám a zenei hatások mechanizmusát meglehetősen kevésbé ismeri. Ezen belül is a leginkább feltáratlan terület a neuropszichológia; gyakorlatilag semmit sem tudunk mondani arról, hogy a zene vagy egy hangzás hogyan érinti az ember érzelmi állapotát. A tapasztalatok csak azt teszik egyértelművé, hogy nagyon mélyen. Talán a legplasztikusabban érzékelteti ezt a jelenséget annak a betegnek vizsgálata, akinek homloklebenye mindkét oldalon erős sérülést szenvedett, és ennek következtében teljesen elveszítette bármely kompozíció felismerésének képességét. Az egymás után többször lejátszott azonos dallamot éppúgy nem ismerte fel, mint ahogy nem tudta megkülönböztetni az egymástól végtelenül távol álló dallamokat, de a zenehallgatás során alkalmazott műszeres vizsgálat és – megőrizvén gondolkodás- és beszédkészségét – saját beszámolója azt az eredményt hozta, hogy az egymástól eltérő hangok jól elkülöníthető pszichikai reakciókat váltottak ki benne. A hangzás és az érzelem viszonyáról tárgyunk tekintetében Paul Hindemithnek egy magyarul is olvasható rövid írását érdemes felidézni. A komponista szerint a hallgatóban a hangzás következtében megjelenő érzelem nem valóságos érzelem, hanem a szubjektumban meglévő érzelem felidéződése, érzelmi képmás, érzelmi tükörkép. Hindemith az idézett írásban a zeneszerző és az érzelem viszonyának szenteli az első nagy bekezdést, némiképp ironikusan leszámolva azzal az illúzióval, hogy egy alkotó saját, valóságosan meglévő érzelmeit szólaltatná meg a műben. Ehelyett tapasztalatból tudja, hogy bizonyos hangzások érzelmi reakciókat váltanak ki a hallgatóban. Pontosan így épül fel a Susan Philipsz-mű befogadásának első rétege. A sound artist kétségtelen, ám nem érzelmi érintettségben létrehoz egy munkát, ez valóban megérinti a némi érzékenységgel bíró belépőt, az érzelmi kép valamelyest konnotált felidéződése pedig nem csak a jelenlévőt érinti meg, hanem a teret is átjárja, ebben az esetben a numinózus felé elmozdítva azt. Műfaji tekintetben ezzel a recepcióval születik meg a hanginstalláció.

Viszonylag fiatal műfajról van szó, születését Max Neuhaus 1970-es évekbeli munkáitól szokás számítani, sohasem megfélemezve róla, hogy már az európai avantgard, mindenekelőtt Marcel Duchamp mutatott fel hasonló kísérleteket. Kezdeti évtizedeit – párhuzamosan a különböző művészeti csoportok munkáival – döntően a hétköznapi és a muzealizálódott művészet

határainak lebontásának szentelte, nagyon-nagyon leegyszerűsítve: kísérletet tett a zaj bevitelére a kanonizált művészeti térbe, illetve a modern technikai lehetőségek önmagukon túlmutató lehetőségeit, valamint kimondottan a technika problémáit vizsgálta (hang-szobrok; az adathordozók sérüléseiből eredő kísérletek; az adathordozók és a látogatók interakciója során keletkező installációk stb). Az eredetileg szobrászati tanulmányokat folytató Philipsz ezzel ellenkező úton indult el, a kanonizált formákat helyezte a hétköznapiság terébe.

72 Egyik ilyen munkája a *Surround me* címmel létrehozott sound work¹, London több terét formálta át hangzással, a Theseustempelhez hasonlóan tereket hozva létre az adott fizikai térben. A főnt taglalt érzelmi réteg vizsgálatától a személyes megtapasztalás hiányában el kell tekintenünk, nem is ez közelíti a bécsi munkához, hanem az a tartománya, ami Philipsznek az általam ismert valamennyi munkájában jelen van, sohasem közvetlenül kibontva, de mindig hangsúlyosan, a tágasabb történeti, filozófiai, kulturális kontextus. Ebben az esetben például a sound work résztvevője megfogalmazhat végérvényesen sohasem megválaszolható kérdéseket az itt-létről, az egzisztencialisták által exponált ontológiai szinttől a hétköznapiság szegénységének és szépségének bonyolult viszonyáig. Az önkényesen konstruálnak tűnő kérdést a tárgy közelébe hozza, ha újra megkérdézzük, *ki az?* és *mit csinál az?* aki részese ennek a sound worknek. Az, akinek arra visz az útja, és *áthalad* a kettős téren. Kényszerűen belép a térbe, ahol a hangzások egymásutániságából következően az idővel való szembesülés is megjelenik, amire tekinthetünk a kényszer abszolút fokaként, de a lehetőség adománycént is. Ez utóbbi opciók, egészen az egyénre közelítve, elmozdíthatják a tekintetünket a pszichológia különböző iskoláinak kérdésfelvetései irányába, Freud és Jung és a sorsválasztás felé, hogy csak a más tudományterületeket is megtermékenyítő iskolákat említsük.

Maga Philipsz énekl fel a hangzást következő munkájában. A *Lowlands* a feldolgozott 16. századi daltól kölcsönözte címét.² Glasgow folyójának, a Clyde-nak hídjai alatt hangzik, a hidak alatti rakpartok átkelő gyalogosai számára, ám itt a hangzások találkozása és a felidézett szöveg kontextusa váltja ki leginkább érdeklődésünket. A dalszöveg közvetlen reflexió a folyóra, egy vízbe fojtott szerető jár vissza kísérteni. Talán nem annyira a tér, mint inkább az idő felől közelíthetnénk meg. Az abszolút archaikus idő, a víz, és a jelen, a hídon közlekedő járművek között jelenik meg a hangzás, hogy a szöveg segítségével feloldja múlt és jelen elválasztottságát. (Kicsit távolabbi asszociációként két mozgás különbözőségére is gondolhatunk, a folyónak természetes útjába belesimuló végtelen mozgására és a járműveknek erre merőleges, erőszakolt vagy éppen – ha úgy tetszik – egy másik természetet létrehozó mozgására.)

Az idézett két munka a szubjektum helyét és viszonyait vizsgálta, valódi műalkotásokhoz méltón nem analitikus vizsgálattal. A következő, a Theseus-tempelhez legközelebb álló Philipsz-darab a kollektív emlékezet és a történetiség felé mozdul el. A DOCUMENTA 13 keretében a művész Kassel pályaudvarának azt a pontját választotta ki, ahol a sínek és velük párhuzamosan a vezetékek szét-, illetve összefutnak. A pályaudvar súlyos örökséget hordoz, közelében egykor hadiüzemek álltak, és a deportálások során a lágervonatok egyik induló állomása volt. A hangzás ebben az esetben nem feldolgozás, hanem egy előadás rögzített hangfelvétele, Pavel Haas *Tanulmány vonósokra* című nyolc perces darabja.³ A fiatal zeneszerző, Janaček tanítványa 1943-ban került a terezíni táborba, ahol a történelem egyik legcinikusabb tette történt meg, a borzalom közepén a birodalmi propaganda felépített egy kirakat-várost, ahol a normalitás rekvizitumai között a zene, a koncertek kiemelt helyet kaptak. Nem ennek következményeként, de itt született a *Tanulmány vonósokra*, majd szerzőjét 1944-ben sok ezer terezíni sorstársával együtt Auschwitzban ölték meg. Philipsznek ez a munkája a recepció tekintetében lényegileg más, mint az eddig említettek, amennyiben a rendkívül finom formai jegyek – mindenek előtt az állomás felsővezetékeinek utalása a hangszerek húrjaira – közel sem bontják ki az értelmezés teljes tartományát, ehhez a felidézett történeti és kulturális tudás „paratextusai” szükségesek. (Értelmezésről beszélni persze nem lehet, csupán a kontextus vázolásáról lehet szó.) A kontextus ismert, feldolgozását a történet-tudomány traumatikus emlékezetként definiálja, ami a túlélők emlékezéseiből és a fennmaradt dokumentatív forrásokból (iratok és képek), majd pedig ezeknek feldolgozásából konstruálódott és konstruálódik. Philipsz ehhez a folyamathoz járul hozzá nagyon sajátos pozícióból, az emlékezet felől, hiszen nem volt részese a történéseknek, ugyanakkor mégis emlékezési aktust hajt végre, a saját – és a sound work részeseinek – *rá-emlékezését* megfogalmazva, mégpedig olyan formában, ami időbelisége miatt nem lehet rögzült emlékezet, és ennek következtében nem is díszfunkcionalizálódhat, szemben az emlékművek sokaságával, amelyek az idő előre haladtával a városi objektumok egyéb funkcióit veszik fel, az emlékezet helyeiből pihenőhelyekké, találkapontokká, rosszabb esetben az aktuális társadalmi és politikai propaganda kulisszáivá válnak.

A traumatikus emlékezet fogalmával az európai történetírás szinte kizárólag a holokausztról való gondolkodást illeti, nem azért, mintha nem lettek volna más traumatikus történések akár a 20. században is, hanem azért, mert az emlékezők a többi tragédia esetében már nem tudják személyükben jelenvalóvá tenni a traumát, mert az aktorok már nem élnek, gondoljunk például az örmény genocídiumra, illetve azért, mert a történés a trauma mellett

legalább ekkora súllyal hagyott hátra más emléket is, mint például 1956 a maga heroikumát. Leírásunk tárgyával, a Thészeusz templom installálásával Susan Philipsz egy könnyed gondolattól indítatva, meglehetősen tágas történeti gondolkodással a fogalomnak, a traumatikus emlékezetnek ezt
74 a viszonylagos zártságát töri fel.

A megközelítés érdekében sorra vett munkáknak minden lényegi elemét látni véljük a templomban. Az érzelmi rétegről volt szó, ennek jelentőségét mindvégig megőrizve tekintsük át most a „paratextusokat”! Bonaparte Napóleon tábornok 1800. június 14-én a marengói ütközetben hatalmas csapást mért Bécsre. A diadalt megörökítendő felkérte Róma legjelentősebb szobrászát, Antonio Canovát egy szobor elkészítésére, amit majd a milánói Corson kívánt felállítani. Canova félszívvvel ugyan – mivel minden tekintetben súlyos averziói voltak az ultramontán francia világgal szemben –, de mégis nekilátott a hatalmas munkának. Az évtized végén a francia hadak Bécsben voltak. A város bevétele során lerombolták a Burgot övező falakat, rommá vált az a védmű is, aminek helyén majd másfél évtized múlva a Theseustempel felépül. Ez alatt a másfél évtized alatt persze minden az ellentétébe fordult. Napóleon megbukott, a szorongatott Habsburg uralkodó, Ferenc császár pedig az új európai rend megteremtőjeként hatalmának csúcsára jutott. Ferenc értett a szimbolikus politizáláshoz. (Elég, ha csak utalunk az 1815-i kongresszust bemutató kiállításra, amit rendezői Bécs idei nagykiállításának szántak, gazdagon illusztrálja az esemény kommunikációs technikáit.) A politikai szimbólumok iránti érzékenységének köszönhetően Rómába látogatván nem kis cinizmusról téve tanúbizonyságot megvette Canovától azt a szoborcsoportot, amit az azóta legyőzött ellenfél rendelt meg a maga dicsőségére. Az aktus persze beleillik egy hosszú történeti-kulturális hagyományba: a győztes megfosztja fegyvereitől a legyőzöttet, és azokat a maga istenének templomában helyezi el. Canova ekkor már nem volt ismeretlen Bécsben, egyik legszebb műve, Mária Krisztina főhercegnő síremléke 1805 szeptemberétől állt az ágostonosok templomában. (Ami egyébként több komoly kortársi kritikát kapott, köztük Schlegelét is.) A Thészeusz-szoborcsoportot természetesen nem lehetett elhelyezni a város egyetlen barokk templomában sem, ezt sem tematikája, sem funkciója nem tette lehetővé, emellett pedig minden bizonnyal érzékelték a császár tanácsadói is, hogy milyen jelentős kulturális váltást ért meg Bécs is a 19. század első két évtizedében. Ferenc tehát 1820-ban megbízást adott a Thészeusz templom felépítésére, kimondottan azért, hogy a szoborcsoportot ott állíttassa fel. 1823-ban elkészült az épület.

Az építész, Peter von Nobile, nyilvánvalóan a tárgyból kiindulva az athéni Theseiont tekintette mintaképnek. Canovának nem voltak ilyen monumentális előképei, a németek csak a század második felében kezdtek ásatni a földrengés következtében rommá vált Olympiában, és csak később

rekonstruálták a Zeusz templom nyugati homlokzatának timpanonját a kentaurok és lapithák harcával. A timpanon azonban ismert volt Pauszaniusz Görögország-leírásából, Thészeusz alakja pedig számos antik forrásból. A mitológiai időkbe visszanyúló történet váza a következő.

A lapithák királya, Peirithoosz lakodalmát ülte Hippodameiával, ahová a kentaurokat is meghívták, és a vendégek között ott volt Thészeusz is, Athén alapítója. A kentaurok megrészegülvén a bortól rátörték a násznép soraiban a nőkre. Thészeusz a király segítségére sietett, és legyőzte a félig emberi, félig állati lényeket. Már az olympiai ábrázolás szobrásza – Pauszaniusz Alkamenészként nevezi meg, ám azonosítása problematikus – megfogalmazta a történetnek azt a jelentését, ami az értelmezést aztán mindvégig uralta, a kompozíció közepén ugyanis elhelyezte Apollón, a bölcsesség, a tudomány, a művészetek istenének alakját, jelezve, hogy ezek a fegyverek győzedelmeskednek a barbárság fölött. Ennek szellemében rendelte meg Napóleon a szobrot, és ugyanebben a kontextusban vásárolta meg Ferenc császár Canovától.

Susan Philipsz munkájának lényegi eleme, a hangzás, ugyancsak kíván némi magyarázatot. Mint említettük, a töredezettség, pontosabban a szó szerinti dekonstrukció okán a hangok nem állnak össze dallammá, noha egy dallam hangjai. Egy katonai, hadászati jelről van szó, a harcmezőn eltévedt, csapatától elszakadt, veszélyes helyzetbe került katonáknak jelezte a visszavonulás, menekülés útját, a helyet, ahol védettségre találnak. Ráadásul a dallamból dekonstruált hangzás valóban háborúban sérült hangszereken szólal meg, a két trombita száz évvel ezelőtt Ferenc Ferdinánd valamelyik hadtesténél szolgált, ma müncheni Városi Múzeumban őrzik őket konzervált, de nem restaurált állapotban. Ez a választás is Philipsz mély történelmi érzékéről tesz tanúbizonyságot, és egyben arról a készségéről, hogy a történetiséget finom, lebegtetett formákkal, didakszis nélkül tárja fel. (Csak ellenpontként utalunk Lee Miller néhány képére retrospektív kiállításáról, amit Bécs ugyancsak a város ez évi jelentős eseményeként kommunikál. Az amerikai Miller az Egyesült Államok hadseregével hivatásos fényképészként részt vett a II. világháborúban, s küldte haza fotóit a vezető magazinok számára. Köztük azokat a képeket is, amelyek őt Hitler fürdőkádjában vagy Eva Braun ágyában örökítik meg. Minden bizonnyal vannak művészeti kritikusok, akik ezeket a darabokat korukat megelőző, modern provokatív akcióként értékelik, és minden bizonnyal vannak olyanok, akik alig hihető történelmi infantilizmusról beszélnek, vagy pedig az egészet a mélypszichológia körébe utalják.)

A Theseustempelben létrehozott sound work előkészületeit nem ismerjük, a megbízás körülményeit sem, de egészen biztos, hogy a kiállítás

kurátora, Jasper Sharp a 2014-i birminghami Eastside Projects alapján hívta meg a művészt Bécsbe. Philipsz ugyanis itt csinálta meg a bécsi munka alapját. *Broken Ensemble: War Damaged Musical Instruments (brass section)* címmel egy kisebb csarnokká alakított térben hat darab hangszórót 76 függesztett föl, melyekből öt sérült rézfúvós „előadásában” lehetett hallani a dallamot. Ez a munka kimondottan az I. világháború évfordulójára készült. A megszólaltatott szignált, ami azonos a bécsivel, és a *The Last Post* címet viseli, a zenetörténészek egy része Haydnnek tulajdonítja, ám erre semmi bizonyíték. Ennél fontosabb, hogy Angliában nagyon gyakran része a katonai temetéseknek, és még fontosabb, hogy az I. világháborúban rettenetes szenvedéseken átesett Yperenben 1919. május 1-e óta – a II. világháború éveit kivéve – minden este 8 órakor felhangzik, 1927-től a háború emlékére emelt Menenpoort (Emlékkapu) előtt.

Bécsben Philipsz „újrhangszerelte” a dolgot, de a cím részleges megőrzésével utalva a korábbi darabra. Az „újrhangszerelés” alapos újragondolást jelentett. Kiszámú, de az értelmezés hangsúlyait jelentősen elmozdító változtatást hajtott végre. Összesen két hangszert hagyott meg, a Ferenc Ferdinánd-féle két trombitát, ennek következtében természetesen új felvételt készített, mégpedig úgy, hogy a hangok és hangzások közé iktatott súlyos csendekkel végképp széttörte a dallamot. És végül: beiktatott olyan hangokat, ahol nincs zenei hangzás, a sérült trombitán a levegő és a hangszer testének súrlódását halljuk csupán. A világháborús „emlékműtől” ellépett a minden háborúra és harcra való rá gondolás felé. A kettő hangszerre és a két hangszóróra Thészeusz és a kentaur alakja miatt volt szükség. De Canova végletekig ellenpontozott kompozíciója – fenn és lenn, szépség és rútság, erő és összeomlás, ember isteni jegyekkel és ember állati jegyekkel, győzelem és vereség – szétszalazhatatlanul egybefonódik Philipsz kezében. Nem tudjuk, melyik hangszer/hangszóró játssza a tiszta, tónusos, „túlélő” hangokat, és melyik az elszálló lehelet zörejét; győztes és legyőzött megkülönböztethetetlené válnak, örökre sérült hangszerré, a megmenekülés dal-mából fájdalmasan szomorú, traumatikus jelekké.

A történelem elmondhatóságának kérdése a történettudomány való-ságos problémája. Gyáni Gábort idézve: „[a] múlttól szóló beszéd történetírást megillető monopóliuma [...] megrendülni látszik újabban”. A historiográfia elméletének kutatói rákérdeznek a szépirodalom lehetőségeire ezen a területen, nem tűnik tehát egészen erőszakoltnak, hogy más művészeti ágak lehetőségeire is rákérdezzünk. Természetesen nem az illusztratív megjelenítésekre gondolunk, amelyek kezdettől fogva segédletként szolgáltak a leginkább írott források által öröklődött és így valamilyen mértékben már interpretált történeti múlt eseményeinek elsajátításához, hanem a vállaltan aktív megjelenítésekre. A történeti elbeszélő kiterjesztésének roppant érdekes példáját szolgáltatja Mark Polscher

német zeneszerző munkája a müncheni Egyiptomi Múzeum új épületében. A művész egy 63 perces zeneművet alkotott az állandó kiállításra, hangzásokból és ó-egyiptomi szövegtöredékekből felépített hanginstallációt, ahogy a múzeum honlapja nevezi, hozzárendelve a darab részeit, 13 tematikus egyiséget a múzeum egy-egy teréhez. A történelem elbeszélhetősége 77 szempontjából ebben az a leginkább figyelemre méltó, hogy a művész és az intézmény intenciója szerint a darab tárlatvezetesként funkcionál, minden hónap első keddjén a kora esti órákban ez maga a tárlatvezetés, amiről pedig tudjuk, hogy mindig magában hordja az elbeszélés és értelmezés aktusát. Polscher munkája a múzeumi szórólap szavai szerint „az exponátumok tágasabb, művészi és érzelmi kibontását” szolgálja. Ez azonban még nem az elmondás szintje, amit megerősít az a tény is, hogy Polscher 2011-ben kezdett dolgozni rajta, akkor, amikor a múzeum terei már készen álltak, azonban még egyetlen műtárgyat sem helyeztek el benne. Maga Polscher is azt nyilatkozta akkor, hogy elsődleges élménye a zene térbelisége („die Räumlichkeit der Musik”) volt. Philipsz munkái közül a fontosabb említett *Tanulmány vonósokra* áll hozzá legközelebb. Itt is kéznél lévő „exponátum”, a kasseli pályaudvar mint történelmi nyom feltárásáról van szó, de nem értelmezés (elmondás), hanem az egyedi történetre való *ráemlékezés* által. A bécsi munka, *War Damaged Instruments (Pair)* a végsőkéig lecsupasztja, és paradox módon kitágítja lehetőségeinket. Már nincs kéznél lévő exponátum, sem szobor, sem dallam, csak a paratextusokból kibomló történelem végtelen szövevénye.

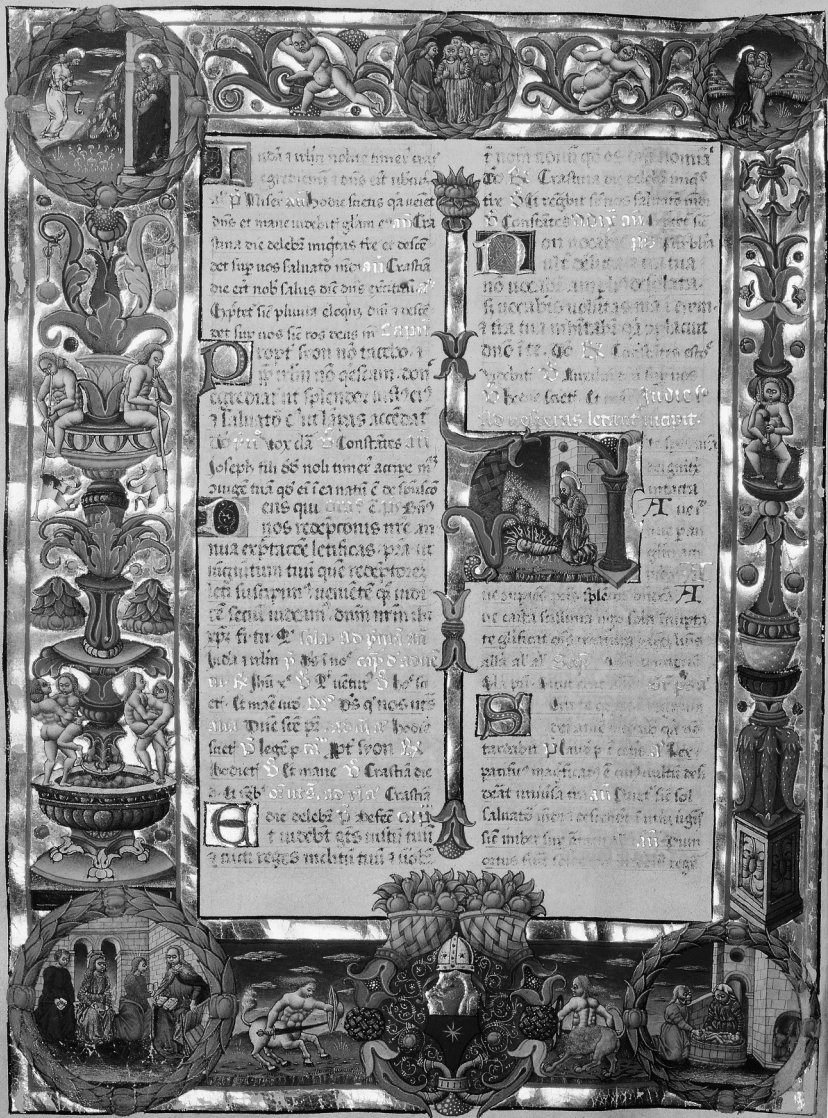
Mit csinál az, aki ott van a templomban? Nem emlékezik, mert nincs tárgya az emlékezésnek; ennél sokkal tágasabb az ottléte: *rágondol* a történelemre, és talán még akkor sem tévedünk, ha azt mondjuk, *rágondol* a múltra.

Heideggertől egy előadás alkalmával megkérdezték, hogy hát mi is a lét, amivel kezdettől fogva foglalkozik. Kis gondolkodás után csak ennyit mondott: „[a] léttel nincs semmi”. A furcsa szintaxis a definiálhatóság bizonyosságának hiányát takarja. Susan Philipsz fájdalmasan szép munkája kapcsán ugyanígy fogalmazhatunk, a múlttal nincs semmi. A történettudomány újra és újra kísérletet tesz a leírására, de maga kérdőjelezi meg, hogy maradéktalanul képes volna erre, s ha nem, a különböző művészeti ágak még inkább nem. Philipsz sound workje több kritikusának véleményétől eltérően nem is ebben az irányban hat. Arra képes, hogy az érzelmi megérintettség és a *rágondolás* során a dekonstruált történelem mint testetlen, pusztán múlt helyet, esetleg otthonot találjon az ember benső jelenében.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=-vt5w5VuECY>

² <https://www.youtube.com/watch?v=UWeKzTDi-OA>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=sRABZ3nqDkE>

Domi nū tēp nōlū nīmē' tūc
 rēpōnē' tōis cū rōnā
 d' p' mīser' d' hōmī' sūcū q' uēit
 dōs et nōnē mēdū' glām' c' u' d' c' a
 d' m' d' d' e' d' e' b' i' m' g' r' a' s' t' r' e' c' e' d' e' f' e'
 d' e' r' s' u' p' n' o' s' s' a' l' u' a' t' o' r' n' o' n' i' n' C' e' l' e' s' t' i' a
 d' i' e' c' i' t' n' o' b' s' a' l' u' s' d' i' e' d' n' e' p' r' i' m' i' t' i' u'
 C' h' r' i' s' t' e' s' i' c' p' l' u' m' e' l' e' g' i' t' d' n' i' t' e' s' t' e'
 a' r' s' u' p' n' o' s' s' e' r' o' r' e' a' g' i' n' C' e' l' e' s' t' i' a
Pro p' t' e' r' s' i' c' o' n' n' o' t' a' c' t' o' r' i'
 p' r' i' m' i' n' n' o' q' u' e' s' t' i' o' n' i' c' o' n'
 t' r' a' d' i' c' i' o' n' e' s' i' c' s' c' i' e' n' d' o' r' u' m' d' i' c' t' i' o' n' u'
 q' u' i' d' a' m' s' a' l' u' a' t' o' r' e' s' i' c' u' t' l' i' b' r' a' s' u' c' c' e' d' a' t'
 a' d' p' e' c' c' a' t' o' r' u' m' d' i' c' t' i' o' n' e' s' t' i' c' t' i' o' n' e' s' t' i' c' t'
 i' o' s' e' p' h' n' i' s' d' e' n' o' l' i' t' i' m' e' r' e' a' c' t' u' e' m' i'
 a' n' g' e' l' u' s' t' u' s' q' u' e' i' c' e' l' e' s' t' i' a' n' a' m' e' t' d' e' s' c' e' n' d' i'
 e' n' s' q' u' i' c' a' r' e' e' t' p' r' o' p' t' e' r' n' o' s' r' e' c' e' p' t' o' r' i' s' n' r' e' a' m'
 n' u' a' e' x' p' t' a' c' t' e' l' e' n' t' i' c' i' o' s' p' r' i' m' i' t' i' u'
 n' i' q' u' i' t' u' m' t' u' i' q' u' i' r' e' c' e' p' t' o' r' e' s'
 l' e' t' i' s' i' s' t' a' p' r' i' m' i' t' i' u' n' e' m' e' t' e' q' u' i' m' o' r' e'
 e' s' s' e' s' e' n' i' m' m' o' d' u' m' d' n' i' m' n' i' n' d' i' c' t'
 x' p' i' s' i' t' u' s' e' t' s' a' d' d' i' c' t' u' m' a' d' i' n'
 s' u' d' i' m' i' n' i' s' t' r' o' s' i' n' o' c' a' p' d' e' s' c' e' n' d' i'
 m' o' s' e' s' t' u' a' t' u' s' p' r' i' m' i' t' i' u' s' d' e' s' c' e' n' d' i'
 e' r' i' t' s' e' m' e' t' i' p' s' o' d' i' s' q' u' o' s' u' r' s'
 a' n' i' m' a' t' u' s' i' c' e' t' p' r' i' m' i' t' i' u' s' h' o' m' i' n' e'
 s' a' c' t' e' d' e' s' c' e' n' d' i' t' p' r' i' m' i' t' i' u' s' h' o' m' i' n' e'
 d' e' c' e' n' t' i' s' d' e' s' c' e' n' d' i' t' C' e' l' e' s' t' i' a' d' i' e'
 d' e' s' c' e' n' d' i' t' d' e' s' c' e' n' d' i' t' C' e' l' e' s' t' i' a
Ed' i' e' d' e' l' e' b' i' s' d' e' f' e' c' e' t' a' l' i' a
 t' u' r' e' d' e' b' i' t' a' c' t' u' s' n' i' s' t' i' t' u' i'
 q' u' i' n' u' n' r' e' g' e' s' m' e' l' i' t' i' t' u' i' t' u' i' d' e' b' i' t'

t' u' m' n' o' n' i' q' u' o' s' e' s' t' i' o' n' i' a'
 d' e' s' c' e' n' d' i' t' C' e' l' e' s' t' i' a' d' i' e' d' e' l' e' b' i' s' m' a' g' i' s'
 t' i' c' i' s' d' i' c' t' i' o' n' e' s' i' c' o' n' s' a' l' u' a' t' o' r' n' o' n' i' n' C' e' l' e' s' t' i' a
 d' i' e' c' i' t' n' o' b' s' a' l' u' s' d' i' e' d' n' e' p' r' i' m' i' t' i' u'
Domi nū tēp nōlū nīmē' tūc
 rēpōnē' tōis cū rōnā
 d' p' mīser' d' hōmī' sūcū q' uēit
 dōs et nōnē mēdū' glām' c' u' d' c' a
 d' m' d' d' e' d' e' b' i' m' g' r' a' s' t' r' e' c' e' d' e' f' e'
 d' e' r' s' u' p' n' o' s' s' a' l' u' a' t' o' r' n' o' n' i' n' C' e' l' e' s' t' i' a
 d' i' e' c' i' t' n' o' b' s' a' l' u' s' d' i' e' d' n' e' p' r' i' m' i' t' i' u'
 C' h' r' i' s' t' e' s' i' c' p' l' u' m' e' l' e' g' i' t' d' n' i' t' e' s' t' e'
 a' r' s' u' p' n' o' s' s' e' r' o' r' e' a' g' i' n' C' e' l' e' s' t' i' a
Pro p' t' e' r' s' i' c' o' n' n' o' t' a' c' t' o' r' i'
 p' r' i' m' i' n' n' o' q' u' e' s' t' i' o' n' i' c' o' n'
 t' r' a' d' i' c' i' o' n' e' s' i' c' s' c' i' e' n' d' o' r' u' m' d' i' c' t' i' o' n' u'
 q' u' i' d' a' m' s' a' l' u' a' t' o' r' e' s' i' c' u' t' l' i' b' r' a' s' u' c' c' e' d' a' t'
 a' d' p' e' c' c' a' t' o' r' u' m' d' i' c' t' i' o' n' e' s' t' i' c' t' i' o' n' e' s' t' i' c' t'
 i' o' s' e' p' h' n' i' s' d' e' n' o' l' i' t' i' m' e' r' e' a' c' t' u' e' m' i'
 a' n' g' e' l' u' s' t' u' s' q' u' e' i' c' e' l' e' s' t' i' a' n' a' m' e' t' d' e' s' c' e' n' d' i'
 e' n' s' q' u' i' c' a' r' e' e' t' p' r' o' p' t' e' r' n' o' s' r' e' c' e' p' t' o' r' i' s' n' r' e' a' m'
 n' u' a' e' x' p' t' a' c' t' e' l' e' n' t' i' c' i' o' s' p' r' i' m' i' t' i' u'
 n' i' q' u' i' t' u' m' t' u' i' q' u' i' r' e' c' e' p' t' o' r' e' s'
 l' e' t' i' s' i' s' t' a' p' r' i' m' i' t' i' u' n' e' m' e' t' e' q' u' i' m' o' r' e'
 e' s' s' e' s' e' n' i' m' m' o' d' u' m' d' n' i' m' n' i' n' d' i' c' t'
 x' p' i' s' i' t' u' s' e' t' s' a' d' d' i' c' t' u' m' a' d' i' n'
 s' u' d' i' m' i' n' i' s' t' r' o' s' i' n' o' c' a' p' d' e' s' c' e' n' d' i'
 m' o' s' e' s' t' u' a' t' u' s' p' r' i' m' i' t' i' u' s' d' e' s' c' e' n' d' i'
 e' r' i' t' s' e' m' e' t' i' p' s' o' d' i' s' q' u' o' s' u' r' s'
 a' n' i' m' a' t' u' s' i' c' e' t' p' r' i' m' i' t' i' u' s' h' o' m' i' n' e'
 s' a' c' t' e' d' e' s' c' e' n' d' i' t' p' r' i' m' i' t' i' u' s' h' o' m' i' n' e'
 d' e' c' e' n' t' i' s' d' e' s' c' e' n' d' i' t' C' e' l' e' s' t' i' a' d' i' e'
 d' e' s' c' e' n' d' i' t' d' e' s' c' e' n' d' i' t' C' e' l' e' s' t' i' a
Ed' i' e' d' e' l' e' b' i' s' d' e' f' e' c' e' t' a' l' i' a
 t' u' r' e' d' e' b' i' t' a' c' t' u' s' n' i' s' t' i' t' u' i'
 q' u' i' n' u' n' r' e' g' e' s' m' e' l' i' t' i' t' u' i' t' u' i' d' e' b' i' t'

Budapest, OSZK, Cod. Lat. 446., f. 88v

A Kálmáncsehi-breviárium egyik legismertebb és legértékesebb hazai középkori kéziratunk.² 1939-ben került az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába³, ettől fogva újra és újra beható vizsgálatok tárgyává vált.⁴ Hírnevét elsősorban rendkívül gazdag illuminációjának köszönheti, amely a breviáriumot a 15. század utolsó évtizedeiben a budai királyi udvarban működő könyvkészítő műhely⁵ egyik legjelentősebb produktumává avatja.⁶ Jelen tanulmány e gazdag illumináció egyetlen, vitatott elemének értelmezéséhez kíván új szempontokkal szolgálni.

Zsupán Edina 79

PHILOSOPHIA

PICTA

A firenzei újplatonizmus

budai recepciójához^{1*}

Karsay Orsolyának

A kódex a magyarországi kutatás egybehangzó eredményei szerint 1481 körül készült Budán, Kálmáncsehi Domonkos († 1503), székesfehérvári prépost számára. A királyi adminisztrációban is szerepet játszó főpapot főként figyelemre méltó bibliofiliája okán tartja számon a magyar művelődéstörténet.⁷ Könyvtárából a budapesti breviárium mellett további három kötetet ismerünk: egy breviáriummal bővített missalét a new yorki Pierpont Morgan Libraryben⁸, egy imakönyvet, amely Párizsban⁹, valamint egy missalét, amely Zággrábban található¹⁰. A kéziratok datálása (1481-től 1492-ig) azt mutatja, hogy Kálmáncsehi Domonkos hosszú éveken át fontos megrendelője lehetett a budai könyvkészítő műhelynek.

A budapesti breviárium fő miniátora az észak-itáliai mester, Francesco Castello d'Ithallico volt, aki három helyen is szignálta művét, jelezve, hogy a kódexet jelentősebb munkái között tartja számon.¹¹ A megrendelő főpap két alkalommal¹² maga is ábrázolásra kerül, és nevesítették a kódexben, egy alkalommal – Úrnapja ünnepénél – neve együtt szerepel a miniátoréval. Mindez arra utal, hogy különös gonddal megtervezett és kivitelezett kódexről beszélhetünk.¹³

A legfőbb ünnepeket díszítő, teljes oldalas miniatúradíszek közül¹⁴ a Karácsony vigiliáját kísérő kompozíció különösen átgondoltnak látszik (f. 88v). A vizsgált miniatúra ennek a kompozíciónak része. A reneszánsz kódexek díszlapjainak szerkezetileg lényeges helyén, nagyjából a külső, hosszanti keretdísz aranymetszéspontján látható a jelenet, egy vízzel teli kút, kávján két mezítelen, ölelkező párral. Maga a díszlap jelenetsora Karácsony ünnepéhez illően a Mária-ciklust jeleníti meg, egyes részeit apró medaillonokba

foglalva. A bal felső sarokban az Angyali üdvözlés látható, fölül középen Mária és József eljegyzése, a jobb felső sarokban Mária és Erzsébet találkozása, a jobb alsó sarokban Jézus fűröszítése, a bal alsó sarokban látható jelenet pedig azt ábrázolja, amint a tizenkét éves Jézus tanít a templomban. Az iniciálé a sugárzó, bepólyált Krisztust térdepelve adoráló Máriát mutatja. A szemlélő számára önkéntelenül adódik a kérdés: miként kerülhet egy ilyen ábrázolás a legszentebb esemény képsora mellé.

Ha az egész lapos illumináció elemeit rangsorolva szeretnénk csoportosítani, akkor kétségtelen, hogy az iniciálé és a keretelt medaillonok hordozzák a fő témát, a közvetlenül szakrális témát, ami egyértelműen a vonatkozó középkori tradícióba ágyazódik. Vizsgált miniatúránk pedig az inkább dekoratív funkciót betöltő felülethez tartozik. Ez utóbbi felület, amire látszólagos szokványossága és esetlegessége miatt kevesebb figyelem szokott vetülni, szintén egyfajta tradíciót képvisel. Korszakonként, helyenként és témánként különbözik, hogy mit tartalmaz az ornamentális rész. Megalkotásában ugyanakkor vitathatatlanul nagyobb szabadságot kap a művész, mint a fő képi program esetében, éppen ezért a mellékornamentika összességében sokszor bonyolultabb, nehezebben megfejthető képletet alkot, mint a vezértéma. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy a mellékdekoráció/szélábrázolás valamilyen szempontból és valamilyen fokon a legtöbb esetben valamiféle dialógust alkot a fő témával – miként a jelen esetben is. A dekoratív felületet itt a kút fölött, harsonájukat lefelé tartva fújó puttók, a jobb oldali bordűr közepén a dudán játszó puttó, a lap alsó részén pedig két, egymással megütközni készülő keveréklény teszi teljessé, utóbbiak a címer két oldalán kaptak helyet.

Ahhoz, hogy akár megközelítőleg is hű képet tudjunk alkotni arról, hogy mi jelent meg a korabeli szemlélő fejében a kérdéses lapra pillantva, nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak a közismert antifónának a szövegét sem, amellyel a Szenteste ünnepe a breviáriumban elkezdődik. A kép és az antifóna szövege egyszerre, egymást kiegészítve-értelmezve villant föl a szemlélő tudatában.

*Ave, spes nostra,
Dei Genetrix intacta,
Ave, illud ave per angelum accipiens.
Ave, concipiens Patris splendorem, benedicta.
Ave, casta, sanctissima virgo sola innupta.
Te glorificat omnis creatura matrem Luminis.
Alleluja, alleluja, alleluja.*

Üdvöz légy, reménységünk,
Isten érintetlen Szülőanya,
Üdvöz légy, aki az angyal köszöntését fogadod,
Üdvöz légy, áldott, aki méhedbe fogadod az Atya ragyogását.
Üdvöz légy, tiszta, legszentebb, férfit egyedül nem ismerő szűz.
Téged dicsőít az egész teremtés, a fény Anyját.
Alleluja, alleluja, alleluja.

81

Miként az ábrázolt képciklus, az antifóna szövege is a fiát szűzen világra hozó Istenanyára, Szűz Máriára irányul.

A miniatúrára a művészettörténeti kutatás részéről Mikó Árpád hívta fel a figyelmet, és vetett fel alapvető kérdéseket vele kapcsolatban, s egyben kijelölte azt a kört is, ahonnan az értelmezés egyáltalán – pro vagy contra – elindulhat, szabadon hagyva a továbbgondolás lehetőségét is.¹⁵ Javaslata szerint egyfelől az *interpretatio christiana* jegyében közelíthet hozzá az értelmező, az ábrázolás ebben az esetben az *amor sanctus*, azaz a szent szerelem és az *amor carnalis*, a testi szerelem kettősét/ellentétét mutatná föl, esetleg a természetes vadságot is megjelenítheti a dudát fújó puttóval és a kentaurokkal együtt a szep-lőtelen fogantatással szemben, másfelől viszont – függetlenül az előző értelmezéstől – a kaján színezetű *all'antica* képi kommentárok körébe is utalható. Mikó Árpád véleménye szerint ez utóbbinak alapját képezheti Kálmáncsehi Domonkosnak a csekélyke forrásanyagból kibontakozó „életes” személyisége is. Elfogadván, hogy az efféle ábrázolások természetükből fakadóan többféle megközelítést tesznek lehetővé, ebben az esetben azt gondoljuk, hogy a végeredmény egyedülálló, minden antitetikus hangsúlyt nélkülöző volta más értelmezést kíván.

Az ellenpontozás, a vulgáris és a szent szembeállítás és az esetlegesen ebből kibontakozó vagy erre épülő tréfa természetesen nem hiányzik a középkori imakönyvek festett díszjei közül. Tulajdonképpen a vizsgált lapon is megjelenik, méghozzá tiszta formában, hiszen a dudát fújó kis puttó a jobb oldali bordűr közepén a maga szerény módján ezt a tradíciót képviseli.¹⁶ A bal oldali bordűr kompozíciója azonban (mint később látni fogjuk, az egész bal oldali széldíszsáv összefüggő egység) nehezen vonható a közönséges értelemben vett vulgáris és profán tárgykörébe. Valamiképpen kirí az egykorú és korábbi kódexanyagból ilyenfajta ellenpontot megjeleníteni hivatott egyszerű, vaskos, adott esetben rút és nem utolsó sorban jól értelmezhető díszítései közül. Ennek oka részben elhelyezéséből fakadó hangsúlyozottsága, részben pedig a megformálásnak valamiféle emelkedettsége (ennek eszközei lehetnek például a stilizálás, a szép megfestés), minek köszönhetően a kapott kép – bár tárgyában a legvulgárisabb cselekményt

Új Forrás 2015/10 – Zsupán Edina: Philosophia picta
A firenzei újplatonizmus budai recepciójához – Karsay Orsolyánnak

jeleníti meg - minőségében közel kerül az oldalt egyébként uraló szakralitáshoz.¹⁷ Ugyanakkor azonban mégsem tekinthetünk el az ábrázolás tárgyától, ami valóban vulgáris. Olyannyira, hogy a középkori művészet csupán – mint alább látni fogjuk - szigorúan szabályozott módon és értelemben

82 „engedélyezte” megjelenítését, mindenképpen súlyosan negatív konnotációval, a pokol dolgai közé utalva. Eddigi tudomásunk szerint azonban még olyan példa sem került elő, ahol ebben a negatív értelemben állítottak volna mezítelenül ölelkező emberpárt a legszentebb történetek mellé. Ez messze túlhaladhatta azoknak a variációs lehetőségeknek a körét, amelyet például a óraskönyvfestészet az említett szakrális-profán ellenpontozás jegyében lehetővé tett. Sőt mint láttuk, jelen esetben a negativitás és a bűn attribútumaival a legkevésbé sem számolhatunk. Megszépített és emelkedetté tett ölelkezés kíséri Krisztus születését. A középkori ikonográfia fényében valamiféle jelentős nézőpontváltásnak kellett bekövetkeznie, súlyos gondolati elemnek kellett a háttérben megjelennie, ami ezt lehetővé tette. Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy elhibázott volna az ún. „könnyed reneszánsz életszemlélet” sztereotípiájában keresni a magyarázatot, és ugyancsak hiba volna, ha ennek következtében a jelenséget egyszerűen a tréfa kategóriájába sorolnánk. Itt csupán utalni szeretnénk az általánossá váló tételre, hogy a konvencionálisan reneszánsznak nevezett születő új világ, amelynek legfőbb kimondott célja a hit és a tudományok *renovatio*ja volt, nem okozott automatikus, hirtelen és gyökeres változást az azt megelő generációk középkorban gyökerező életszemléletében.

A magyarázatkeresés során semmiképpen sem vonatkoztathatunk el a keletkezés helyétől és idejétől mint olyan tényezőktől, amelyek meghatározók lehetnek. Amint említettük, az illumináció 1481 körül, Magyarországon, a budai királyi udvarban keletkezett. Következésképpen e koordinátarendszerben kell fellelnünk a jelenség nyitját. Mi sem mutatja jobban a hely és az idő fontosságát, mint a kompozíció említett egyedisége, nevezetesen, hogy eddig nem került elő párhuzama sem a középkori, sem pedig a reneszánsz kódexanyagban.

Bár a reneszánsz művészet valamilyen szinten szentesítette a mezítelenséget, mezítelen ölelkező párok ilyen környezetben való ábrázolása, még hozzá ilyen pozitív előjellel, elképzelhetetlen volt. Erwin Panofsky tipológiája szerint a középkori morálteológia a meztelenségnek négy szimbolikus jelentése között tett különbséget.¹⁸ Első a *nuditas naturalis*: az ember természetes állapota, amely az alázatosságot is kifejezi. A második a *nuditas temporalis*, amely a földi javakban való hiányt jelzi, ez a szegénység okán kényszerből állhat elő vagy önként, mint az apostoloknál vagy a szerzeteseknél. A harmadik a *nuditas virtualis*, amely főként a gyónás útján elért büntelenség szimbóluma. Végül pedig a *nuditas criminalis*, a kék és a hiúság szimbóluma,

mindenféle erény hiánya. *Nuditas naturalis* jelenik meg a Genézis és az Utolsó Ítélet jeleneteiben, mártírcsoportokban, tudományos ábrázolásokon. *Nuditas criminalis* a pogány istenségek, az ördögök, a bűnös emberek meztelensége, valamint a bűnököt megszemélyesítő alakoké. Ilyenek például a meztelen Amorké ábrázolásai, továbbá a gótika időszakában a profán 83 ábrázolások többsége. A proto-renaisszansz szellemére volt szükség – írja Panofsky –, hogy Amorké meztelensége a szerelem spirituális lényegének kifejezője lehessen, sőt egyáltalán, hogy egy teljesen meztelen alak valamiféle erényt ábrázolhasson, ám egy férfi ábrázolása ekkor is kevésbé tűnt botrányosnak, mint egy nőé.¹⁹ A meztelen ölelkező párok a *nuditas criminalis* jegyében, a bűn szimbólumaként fordulhatnak csak elő – ha egyáltalán megjelennek. Ennek plasztikus példája Hieronymus Bosch (1450-1516) *A 7 halálos bűn és a 4 végső dolog* című festménye (1500 k.).²⁰ Az ölelkezést ruhában is megjelenítették, ám ebben az esetben is bűnös dologként, mint például a *Bible moralisée*-k esetében.²¹

Az *interpretatio christiana* tehát nem teszi lehetővé a kép értelmezését, ez olyannyira elűt a lehetséges ábrázolásmódoktól. Amennyiben ebben a karácsonyi kontextusban pusztán az *amor carnalis* megjelenítéséről volna szó, az csupán negatív előjellel történhetne, valamiféle utalással a bűnös földi létre, egyfajta kettős, az ellentétet kiemelő elrendezésben, a párokat élesen elkülönítve a bűntelen, szent szférától. Tárgyunk esetében azonban nyilvánvalóan nem ez történt.

Az ábrázolás elemei részben a középkori, részben pedig a renaisszansz kódexfestészet motívumkincséből valók. A kérdéses miniatúra - kontextusából kiemelve, önmagában - a renaisszansz művészet egy közkedvelt elemét jeleníti meg. Ez a „szerelem kútja” (*fontana d’amore*) vagy „ifjúság kútja” (*fontana di giovinezza*) a számos értelemben vett újjászületés (*rinascita*) bonyolult szimbólumaként, csúcspont nyilazó ámorral vagy ámorokkal.²² A kutat az élet vize tölti meg. Hogy eredetileg egy bevett, önálló életet élő motívumról van szó, mutatja Mikó Árpád nagyszerű felfedezése, aki rábukkant a miniatúra előképére. Az ábrázolás, amely a miniatörök eszköztárának tartozéka lehetett, Antonio Pollaiuolo egy rajzára vezethető vissza, amely niello-lenyomatként maradt fenn, és ebben a formában foroghatott közkézen is.²³ Metszetek, illetőleg sokszorosító grafikai eljárással készített előképek szabad, alkotó felhasználása bevett gyakorlat volt a miniatör munkájában. Ebben az esetben is ez történt. Jól látható, hogy a miniatör leegyszerűsítette a jelenetet.²⁴ Elhagyta a vidáman szemlélődő két kis puttót. A kútról látszólag a csúcson lévő nyilazó ámorok is hiányoznak, de ha jobban megfigyeljük a bal oldali széldíszet, látszik, hogy a szerelem nyilazó istenkéiből magasban ülő, angyalszerű puttók lettek, akik

részben azért tartják furcsa módon lefelé harsonájukat, mert az eredeti kompozíció ezt kínálta, az ámorok ott is lefelé tartják a nyilaikat. A művész ügyesen szétbontotta a kompozíciót, adaptálta a rendelkezésére álló helyhez és a tárgyhoz. Apró jele van azonban annak, hogy a mester újrarendelt.

84 **g**ozott, széthúzott állapotában is egységként fogta fel a kapott motívumsort, tehát a teljes bal oldali széldísz. Két piros virág látható a kút talpazata mellett jobbról és balról, majd a piros folt megismétlődik a díszítősor csúcsán, gömb alakú virágközep formájában. A színekkel egyébként is nagyon tudatosan bánó miniátor e három, háromszög alakban elrendezett piros folttal foglalta egységbe a teljes bal oldali bordürszakaszt. Ezt valamiért szükségesnek érezte megtenni. Egyfelől a fejében lehetett az előkép tömör egysége, másfelől pedig akaratlanul azt jelezhetette ezzel, hogy gondolatban, az átkomponálás során is egységként tekintett a jelenetre. Ez az apró momentum bepillantást enged az átértelmezés folyamatába, és felfedi, hogy a két alkotóelemet, a puttókat fönt és a kútat lent, egymáshoz való viszonyukban kell szemlélni. Azaz jelentősége van annak, hogy az ámorokból a tárgyhoz illő módon harsonázó, angyalszerű puttók lettek, a két ölelkező alak viszont változatlanul megmaradt. Miért nem alakította át a művész az ölelkező párok alakjait, hasonlóan a nyilazó ámorok átértelmezéséhez? Itt kétségtelenül valamiféle értelmezésbeli tudatosság húzódik meg. Miért túl erős és profán a nyilazó ámor (ezt persze önmagában még értenénk), és miért kevésbé az a szeretkező pár? A szerelem kútja tehát valamiképpen új értelmezési környezetbe került, amely megfeleltethető volt a szent témának.

A miniátorokkal kötött, fennmaradt szerződés az azt mutatják, hogy a megrendelő gyakran egészen pontosan meghagyta, mi legyen a képen (például hány alak), milyen és mennyi festéket, aranyat használjanak fel, milyen minőségű legyen az ultramarin²⁵ és így tovább.²⁶ A motívum kiválasztása és a karácsonyi illuminációba való bedolgozása tehát nem lehet véletlen, és valószínűleg – hiszen első megközelítésben botrányos végeredményről beszélhetünk – nem is a miniátor szintjén dőlt el. A programadónak vagy a megrendelő szűk környezetéből kellett kikerülnie, vagy olyan távolabbi személynek kellett lennie, aki tisztában volt azzal, hogy a tulajdonos majd értelmezni tudja a kompozíciót. Miként számos esetben, az ikonográfiai program kidolgozójának személyében olyan humanistát kell sejtenuünk, aki szellemi közvetítőként működött a megrendelő és a kivitelező között.²⁷

A karácsonyi jelenet megkomponálásában tetten érhető tudatosságot mutatja egy másik fontos oldal is a kódexben, a húsvéti kompozíció (f. 180r), ahol gyakorlatilag ugyanazt figyelhetjük meg, mint a Szenteste lapján²⁸: a külső, hosszanti széldísz arany metszéspontján a passiótörténet medaillonjai

között szokatlan jelenet, az ifjúság kútja látható jól értelmezhető, ám mégis újszerűen kifejezett szimbolikával.

Összegezve tehát: a szerelmespárokat ábrázoló miniatúrában a tradici-
onális, szent tartalom a forma és - annak szokatlansága okán - a tartal-
lom szintjén is valami újjal egészül ki. Ez az új gondolat pedig elfogadott 85
és értelmezhető kellett, hogy legyen abban a körben, ahol a kódex ké-
szült és ahova azt szánták, és – képünk tanúsítja - a hit legfőbb tanításaival
kellett kapcsolatban állnia. Egyébként az ábrázolás – a középkori gondolkodás
és hagyomány jegyében – egyszerűen nem kerülhetett volna oda.

1480 körül Magyarországon aligha beszélhetünk a reneszánsz
Burckhardt-i értelemben vett ragyogó, mindent átható kivirágzásáról.
A középkor folytatódik tovább a kultúra minden vetületében. Mégis,
van egyetlen hely az országban, a királyi udvar, amely a történelmi
konstelláció folytán néhány évre közvetlen kapcsolatba került az itáliai
reneszánsz legfőbb fókuszpontjával, Firenzével, és humanistái révén
gyorsan, minden északi országnál korábban, első kézből értesült a fi-
renzei szellemi élet fejleményeiről, így Platón kultuszának ápolásáról
is. A platonizmus kontra arisztotelianizmus vita a quattrocento szel-
lemi újjászületésre irányuló törekvéseinek sarokköve lett. Huszti Jó-
zsef óta elfogadott tény a magyar kutatásban, hogy hazánk Itáliával
kapcsolatban álló szellemi nagyjai a 15. század során mindvégig ér-
tesültek az említett vita állásáról, valamint a platonizmus itáliai újjá-
éledéséről.²⁹ Vitéz János, Janus Pannonius, Garázda Péter, később
Hunyadi Mátyás könyvtárának³⁰ fennmaradt kötetei tanúskodnak
arról, hogy a vonatkozó irodalom jelentősen képviseltette magát a
magyarországi könyvnyagban.

A 15. század második felében a firenzei szellemi életet alapve-
tően meghatározta Marsilio Ficino (1433-1499) és a körülötte kiala-
kult tudós kör, a *Platonica Familia*, tagjai között Lorenzo de Medicivel, Pico
della Mirandolával, Christoforo Landinóval, Angelo Polizianóval. Ficinónak
köszönhető, hogy Európa valóban megismerkedhetett Platón szövegeivel,
hiszen ő fordította le elsőként görögről latinra Platón teljes életművét. Meg-
jegyzendő, hogy ekkoriban és még sokáig nem igazán tudták elválasztani
Platón eredeti tanait az évezredek során ráarakódott egyéb tanítástól, ezért
sokkal inkább egyfajta platónikus hagyományról beszélhetünk, amely éppen
a nagy hatású Gemistos Pléthón példájára elsősorban újplatonikus jellegű
volt, és a későantik alexandriai iskola eklekticizmusát képviselte. Legfőbb
követendő képviselői között Platón mellett így kaphatott helyet Hermés Tris-
megistos, Zoroaster, Orpheus, Pythagoras, valamint az újplatonikusok, Pló-
tinos, Proclós, Porphyrios, Iamblichos, Dionysios Areopagita. Ficino az
utóbbiak művei közül is sokat fordított, és Platón mellett e hagyományból is

merített, amikor hozzáfogott élete fő művéhez, saját filozófiájának kidolgozásához, amelynek elsődleges célja a platonizmus és a keresztény tanítás harmonizálása, összhangba hozása volt. Szinkretisztikus törekvései megfogalmazásához azonban fokozatosan jutott el, működése első éveiben

86 előszeretettel fordult az önmagában vett pogány hagyomány felé.³¹

Életének ezen első korszakában született meg az a műve, amely később hihetetlen népszerűsége tett szert Európában, Platón *Lakomájához* írott kommentárja.³² Munkáját 1469. augusztus 5-én külön hozzá írott ajánlással Janus Pannoniusnak, a „legszerelmesebb” férfiúnak is megküldte – „*Platonica ad Platicum, amatoria ad amantissimum retulerimus*” – kérve, hogy miután a Múzsákat eljuttatta a Dunához, tegye meg azt Platónjával is.³³

A mű kerettörténete szerint Ficino barátja, Francesco Bandini szervezésében felélesztének Firenzében egy nemes hagyományt, Platón születésnapjának megünneplését, és megülik a reneszánsz platonizmus első symposiumát a Firenze melletti Careggi-villában.³⁴ A vacsora végeztével felolvasásra kerül Platón *Lakomája*, majd a jelenlévők sorban kommentárokat fűznek az abban elhangzott beszédekhez. A műben voltaképpen egy komplex filozófiai rendszer kibontása található, a világ leírása Ficino neoplatonikus értelmezésében. Veleje a „szerelem-tan”, Ficino tanításának legfontosabb tétele. Ide kíváncsoznak Erwin Panofsky megragadó sorai, aki szerint e tanítás „Eredeti, módosíthatlan formájában egy olyan filozófiai szisztéma része volt, amelyet a legragyozóbb gondolati képződmények közé kell sorolnunk, melyeket az emberi elme valaha is megalkotott.”

Közismert tény, hogy az említett Francesco Bandini 1476-ban Magyarországra érkezik, és Mátyás haláláig mindvégig a budai szellemi élet meghatározó alakja lesz. Neki köszönhető, hogy Ficino művei az 1480-as években sorra megérkeznek Budára (köztük a *Theologia Platonica* /1474-ben készül el, 1482-ben nyomják/; a teljes Platón-fordítás /1484 végén nyomják/), de *Vita Platonis* c. munkáját Ficino már 1477-ben az ekkor már Budán tartózkodó Bandininnek ajánlotta. Ficino és Bandini folyamatos levelezésben állnak, a filozófusfejedelem Bandinin keresztül üdvözli magyarországi barátait, Garázda Pétert, Váradi Pétert és Báthory Miklóst. Elgondolkodtató, hogy a budai szellemi élettel ekkortájt vagy később kapcsolatba kerülő humanisták részben szintén ebből a körből valók. Naldo Naldi, aki majd megírja a Corvina Könyvtár dicséretét, Ficino jó barátja. Angelo Poliziano maga is a *Platonica Familia* tagja. Taddeo Ugoletto is kapcsolatba kerül velük, és a budai könyvtár fejlesztésében jól érzékelhető – Huszti erre már rámutatott, de a folytatódó kutatások is ezt igazolják – egyfajta erőteljes platonikus tendencia. Mindez azt mutatja, hogy a magyar királyi udvarban bizonyos kör valóban ismerhette Ficino tanításának legfőbb pontjait, a kereszténység és a platonizmus megfeleltetésének szándékát és szerelem-tanát, amely egyben Ficino rendszerének

legmarkánsabb eleme volt. Tagadhatatlan, hogy mindennek következtében az udvarban kialakult egyfajta platonikus szellemi erőtér, az érdeklődés jellegéről, annak hatásáról azonban, valamint arról, hogy a tanítás a „lelkek részévé vált-e”, azaz voltak-e néhányan, akik komolyan hittek e szinkretizikus filozófia-teológiában, vajmi kevés információval rendelkezünk. A megelőző évtizedekből csupán Janus Pannonius bizonyos költeményei említhetők mint olyan művek, amelyek a reneszánsz platonizmus értő megmunkálásáról tanúskodnak, köztük elsősorban híres *Ad animam suam* című elégiája, amelyben a költő alkotó módon dolgozza fel a lélek soráról vallott platonikus elképzeléseket.³⁵ (Miként az már Huszti elemzéséből is kibontakozik, Janus platonizmusa jórészt még független volt Ficinótól.³⁶) Anélkül, hogy a szerzőség kérdésében állást tudnánk, és kívánnánk foglalni, mert hiszen a probléma tekintetében amúgy is indifferens, meg kell említeni Johannes Pannonius Ficinóhoz írott levelét az 1480-as évek közepéről, mint egyik bizonyító erejű dokumentumát Ficino budai jelenlétének.³⁷ Feuerné Tóth Rózsa egészen más területen tárta fel az újplatonizmus befolyását az udvari kultúrára. Kutatásai szerint Mátyás az 1480-as évek közepén éppen neoplatonikus humanistái hatására fordította mecénási érdeklődését az építészet felé, nekik köszönhetően ismerkedhetett meg Leon Battista Alberti munkásságával. Itáliában ugyanis elsőként az újplatonikusok méltányolták Alberti tanításait, hiszen nézeteik szerint az építészet a zenéhez hasonlóan a matematikával és a geometriával hozható kapcsolatba, s ily módon a *mens*, a szellem emelkedett világához tartozik.³⁸ Az Alberti iránti kitüntetett érdeklődést alátámasztja, hogy a *De re aedificatoria*-nak két példánya is fennmaradt Mátyás könyvtárából.³⁹

A kérdést boncolgatva legutóbb Valery Rees mutatott rá egy olyan momentumra, amely a Mátyás uralkodásának utolsó éveit során elmélyülő budai platonizmus hatásáról tanúskodhat.⁴⁰ Bonfini történeti munkájának II. Ulászlóhoz írott előszavát Pál apostol híres mondatának kibontásával és Ulászló uralmára való aktualizálásával kezdi: „Mert már bőséges tapasztalatból tudom, hogy – miként az apostol szájából elhangzott – minden hatalom az istentől való.”⁴¹ A tételt bizonyítandó Bonfini Iamblichusra hivatkozik, és egy különös kozmológiai leírást ad, amelynek háttérben az újplatonikus univerzum rétegzettsége ragyog fel a rendelkezési jogok egymásra épülésével. Ebbe a rendbe illeszkednek a földi fejedelmek is. A történetíró említést tesz továbbá az isteni egységről, és plasztikusan írja le az *emanatio* folyamatát. Valery Rees kimutatta, hogy bár Bonfini Iamblichusra hivatkozik, a görög szerző műveiben még csak hasonló sem található, a kérdéses szövegrész Ficino 1488-as Iamblichus-fordításából (*De mysteriis*) veszi eredetét. Ebben az esetben nem szó szerinti fordításról van szó, Ficino – saját

elmondása szerint a rendelkezésére álló kézirat romlottsága miatt – inkább parafrázálta Iamblichust. Bonfini pedig a maga részéről Ficino szövegével tette ugyanezt. A bevezető sorokban megfogalmazott gondolatok azokhoz a

88 szerzőkhöz vezetnek el, akiknek a fordításával Ficino az 1480-as években foglalatосkodott.⁴² A bemutatott hely mindenestre értő, átgondolt felhasználását mutatja a ficinói tanoknak, e kiemelt helyen és kontextusban való szerepeltetésük pedig bizonyos körökben való elfogadottságukról (esetleg divatról?) árulkodik. Ám akár tovább is léphetünk egy lépéssel. Úgy tűnik, hogy a New Yorkban őrzött Didymus Alexandrinus-corvina⁴³ ugyanarról a jelenségről árulkodik, mint a szokatlan Bonfini-előszó. Időben sem áll távol tőle, hiszen 1488/89-ben készült Firenzében, Gherardo és Monte di Giovanni műhelyében. Pócs Dániel a kódex címlapjának elemzése során feltárta annak szövevényes ikonográfiai összefüggéseit, kapcsolatba hozva mindezt Mátyás politikai reprezentációjával.⁴⁴ Az *amor*, a *castitas* és a *iustitia* fogalmi köre épített, azokat a Szentlélekkel szoros kapcsolatba állító kompozíciót át- meg átjárja a kereszténységgel ötvözött újplatonikus gondolatvilág, sőt mintegy annak alapját képezi. A címlapon látható architektonikus felépítmény talapzatának elülső részét ugyanis olyan reliefsor díszíti, amelynek teljes értelmezése csak az újplatonikus filozófia segítségével lehetséges. A lélek fogatának képét részben Petrarca rendkívül népszerű *Trionfijának* ábrázolási hagyománya, részben pedig Platón *Phaidrosa* ihlették. A platonizmus ugyanígy kimutatható az ábrázolás többi elemében is. A Pléthón és Bessarión platonizmusa által uralt, a Konstantinápoly, valamint a kereszténység megmentésére összegyűlt firenzei zsinat (1439), a Hunyadiak, később Mátyás törökverő, keresztes küldetése, a Szentlélek eredetének kérdése mint a zsinat vezérgondolata, a témába vágó olvasmányok (így Didymus), valamint azok fordítói – ezekből épül a Didymus-corvina, s jeleníti meg címlapján a magyar uralkodó reprezentációjának lényeges elemeit. Úgy tűnik, hogy e rendszerben a nyolcvanas évek végére állandó, szilárd elemmé vált az újplatonizmus, ami magyarázatként szolgálhat arra is, hogy miért érezte fontosnak Bonfini, hogy az uralkodó számára írott ajánlás e gondolatmenettel kezdődjék. Ekkorra azonban már csaknem tíz év telt el a Kálmáncsehi-breviárium megalakítása óta, s ebben a tíz évben az a platonizmus, amely eleinte csupán egy szűk humanista kör belső ügyét, valós érdeklődését jelenthette, kilépett kezdeti szűk keretei közül, „hivatalossá” vált, s ezzel együtt feltehetőleg meg is merevedett. A Kálmáncsehi-breviárium ezzel szemben a budai platonikus receptió kezdeti, élő és formálódó szakaszának állíthat emléket.

Valery Rees fenti tanulmányából egy további apróságra is fény derül, ami tárgyunk szempontjából kivételes jelentőségű. Bonfininél az említett előszóban felbukkan egy ritka kifejezés, a *calodaemon* az egyes emberek mellé állított „jó szellem” értelemben. A Ficino-korpuszt alaposan ismerő Rees

szerint a kifejezés párhuzamos előfordulása éppen a *Lakomához* írott kommentárban található (VI. 8.).⁴⁵ Bonfini tehát több, Budára valamilyen formában megérkezett Ficino-műből vehette tudását, s köztük lehetett a *De amore* is.

Megvizsgálendő tehát, hogy a Budán meggyökerezett újplatonizmus, azon belül is Ficino szerelem-tana lehetett-e az az eszmei háttér, amelynek hatására létrejött a Kálmáncsehi-breviárium egyedülálló Karácsony-kompozíciója, amely megengedte, szentesítette, hogy egy ilyen meghökkentő és a középkori gondolkodás által bűnösnek tartott ábrázolás a legszentebb képsor kísérőjévé váljék.⁴⁶

Ezáltal különleges jellegű emlékekkel bővíülhetne azoknak a bizonyítékoknak a köre, amelyek a platonizmus budai jelenlétéről tanúskodnak. Különleges abban az értelemben, hogy nem szövegről, hanem képi ábrázolásról van szó, az idéz föl egy teljes filozófiát.

Az „újrafelhasznált” motívum, a szerelem kútja ebben a kontextusban teljességgel átlényegül. Bár eredeti tartalma vitathatatlan, a későközépkori szimbolikus gondolkodás elsősorban nem azt látta rajta, amit a formák szintjén ábrázol, és itt most megint hangsúlyoznunk kell a kontextust. *Aliud dicitur, aliud demonstratur*. Az ölelkező párok képe arra szolgált, hogy csatornaként elvezesse a gondolatot ahhoz a lényegi, jóval magasztosabb tárgyhoz, amelyről a kép valójában szól.

Ficino szerelem-tana⁴⁷

Az újplatonikus filozófia egyik legfontosabb kérdése az istenséggel való egyesülés. Végző soron Ficino is ezt a kérdést boncolgatta kommentárjában. Isten azonos a Szépséggel (ez a fogalom az abszolút Jót is magába foglalja), a szerelem⁴⁸ pedig nem más, mint az ezzel a szépséggel, azaz az istenséggel való egyesülés vágya a teremtés minden szintjén. Az *emanatio (defluxio)* tanításának megfelelően az istenségből kiáradó erő/energia/ragyogás (ld. a *splendor* áthallását a vizsgált lapon olvasható antifóna szövegében; a fény az újplatonikus világban az Istenből kiáradó erő valósága és allegóriája is egyben, kulcsfogalom⁴⁹) áthatol a világon, egészen az anyagig, minden teremtményt részesít az istenség szépségében, felgyújtja bennük az iránta való vágyat, mely a szerelemben jelenik meg, majd visszatér kiindulási pontjára. Ficino értelmezésében – Platón alapján – a szerelem kétféle lehet, Égi Venus és Közönséges Venus, akit általában csak Földi Venusként szoktak emlegetni. Az elnevezés nagyon félreérthető, és félre is értették. Ficino rendszere szerint mindkét Venus az égi szférák lakója (Pico della Mirandola később aztán be is vezetett egy harmadikat, amely ténylegesen a földi szerelmet szimbolizálta.)

Az égi Venus, aki tiszta intelligencia, a világ legmagasabb szintű részéhez, a világszellemhez (*mens mundana, intellectus divinus sive angelicus*) tartozik. Itt található az örök és változhatatlan ideák és intelligenciák, melyeket angyaloknak is nevezhetünk. Ők az istenséget szemlélik, és benne gyönyörködnek. Az égi Venus egyben az isteni univerzális és őseredeti szépségét szimbolizálja. Valójában a *caritashoz* hasonlítható, aki közvetít az emberi szellem (*mens humana, intellectus divinus sive angelicus*) és Isten között.

A közönséges Venus a világlélek (*anima mundana*) része, amely azonos az égi vagy transzlunáris világgal. Ez már nem a tiszta formák világa. Romolhatatlan, de már nem változtathatatlan és nem önmaga révén mozgó. A világlélek a világszellemben lévő statikus ideákat és intelligenciákat dinamikus okokká alakítja. Ezek mozgatják és termékenyítik meg a szublunáris világot, és ösztönzik a természetet arra, hogy látható dolgokat hozzon létre. A közönséges Venus által szimbolizált szépség az őszkedeti szépségnek az egyes dolgokba behatóló képmása, amely a testi/kézzelfogható világban valósul meg. Ez a Venus valójában a világnak adott teremtető (*vis generandi*), amely a dolgoknak a természetben életet és alakot kölcsönöz, és ezáltal az értelemmel felfogható, intelligibilis szépséget érzékelésünk és imaginációnk számára kézzelfoghatóvá teszi.

Mindkét Venust a neki megfelelő Amor kíséri, akiket joggal lehet a Venusok fiainak tekinteni, hiszen a szépség mindkét formája neki megfelelő szerelmet ébreszt. Az égi szerelem (*amor divinus*) az ember legmagasabb képességeit keríti hatalmába, szellemét és intellektusát, és arra készíti, hogy az isteni szépség értelemmel felfogható nagyszerűségét szemlélje. A közönséges szerelem (*amor vulgaris*) az ember közvetítő képességeit ragadja meg, azaz az imaginációt és az érzékszervekkel való érzékelést, és arra készíti, hogy az isteni szépség egy hasonmását megteremtse a testi világban, azaz nemzzen, és teremtsen.⁵⁰

Ficinónál mindkét Venus és mindkét Amor tiszteletre méltó, mert mindkettő a Szépség teremtésén munkálkodik. Mégis értékkülönbség van a szerelem kontemplatív formája, amely a láthatótól és egyedítől az intelligibilishez és univerzálisához emelkedik fel, és a szerelem tevékeny formája között, amely a látható dolgok szféráján belül talál kielégülést. Semmiféle értéket nem tulajdonít ugyanakkor a pusztá vágynak, amely a látás szférájából az érintéshez zuhan le, és nem méltó a szerelem megjelölésre.

Az ember különös helyzetű lény. Lélekből és testből áll. E kettősségből következően világában állandó a harc.⁵¹ Ugyanakkor összekötő kapcsolat Isten és a világ között. Ritka pillanatokban megtapasztalhatja az extázist, amikor a szellem a testből és mindenfajta érzékelésből visszahúzódik, és Isten munkaeszközüvé válik. Ezt nevezte Platón *theia maníanak*,

avagy *furo* *divinus*nak, ez a költők szép örülete, a látók önkívülete, a misztikusok extázisa és a szerelmesek elragadtatása – mind közül e legutóbbi a leghatalmasabb.

A szerelem tehát Ficino szerint az a hajtóerő, amelynek révén Isten arra készíti magát, hogy lényét a világba ontsa, és amely a teremtményeket arra ösztönzi, hogy a Vele való újraegyesülést keressék. *Amor* csak egy másik megnevezése az Istentől a világba és a világból az Istenhez haladó áramlatnak, amelybe a szerelmes ember titokzatos módon bekapcsolódik.

Ami a folyamat képi megjeleníthetőségét illeti, Klaniczay Tibor megfogalmazására hagyatkozunk: „A szerelemnek ez az elvont transzcendens értelmezése azonban [...] nem zárja ki, hogy lényegének megközelítése, megragadása, megértése érdekében minduntalan ne a földi, emberi, érzéki szerelem képzeteit használják fel a gondolkodók, s az ideális, transzcendens, mennyei szerelmet bizonyos fokig ne a testi szerelem analógiájára képzeljék el.”⁵²

Plótinos maga a következőképpen fogalmaz az istenivel való találkozás misztikus élményének leírása során: „[...] [A]kkor a lélek önmagában megpillantja Őt, amint hirtelen megjelenik. Ugyanis akkor már semmi sem áll köztük, s nem is kettőnek számítanak, hanem egynek. Mert nem is lehet szétválasztani őket, amíg Ő jelen van; ennek a dolognak képmásai idelent a szeretők és kedveseik, akik egyesülésre vágnak.”⁵³

A kút szélén ölelkező párok Isten világra jöttének ünnepénél csak ebben a gondolatkörben nyerhetik el értelmüket. A két ábrázolt elem, Krisztus születése és a szerelmespárok ölelkezése ugyanazon egyesülés két megfogalmazása. Az inkarnáció során isteni és emberi természet találkozik egy személyben, az ölelkezés pedig nem más, mint az emberi divinizációja. Akár az isteni szeretet, a fény kiáradását, majd az istenség felé való visszafordulását is nyomon követhetjük a vizsgált oldalon. Hiszen a megtestesülés folyamatában, Krisztus eljövételével az isteni szeretet árad ki a világba, a logosz a szeretet révén válik emberré. Ez a világban megvalósult szeretet pedig a teremtményeket majd arra készíti, hogy Teremtőjük után sóvárogjanak, a vele való egyesülésre áhítozzanak.

A nemzés az emberben isteni készítés, így tud részt venni a teremtés isteni művében, és részesülni a halhatatlanságban. Diotima és Szókratész szavaival Platón *Lakomájából*:

„Mert Erósz nem a szép szerelme – mondta -, ahogy te gondold, Szókratész.

- Hát akkor mi?

- A szépségben való nemzés és szülés vágya.

- Elfogadom – mondtam én.

- Bizony így van – mondta ő. – És miért éppen a nemzésé? Mert a nemzés az, ami a halandóban örök életű és halhatatlan.”⁵⁴

92 Ficino interpretációjában: „Mi az emberi szerelem, kérditek? A szépségben való nemzés vágya, hogy a halandó dolgokban az örök életet megőrizzük. Ez a földön élő emberek szerelme, ez szerelmük célja. [...] Ily módon mindaz, ami akár a lélekben, akár a testben változó, megőrződik, nem azért, mintha mindig ugyanaz volna, ez ugyanis az isteni dolgok sajátja, hanem mert ami elsovad és távozik, valami újat és magához hasonlót hagy maga után. Ennek köszönhetően a halandók valóban a halhatatlanokhoz válnak hasonlóvá.”⁵⁵

Joseph fili dō nobi timer' acire m³
duge tua qō ei i ea natū ē de sūulo
Dens qui gra' ē mō dō
nos recepimus nre an
nua exptate letificis pā ut
inquitum tui que recepere
letū suscipim' nemētē q' mōi
tē sēnū mōcam'. Dnm nrm ihu
xpi fi tu. Q' sola. Ad pma m
hūa i nlm p dō i no' cap d' adue
tu. R. hū x' V' uenit' V' hō' so
et. Et mae nō dō' dō q' nos nre
aba Dne scē pē. ad m' a' hōie
suet' V' legē p' m' p' s' von. Et
hōiet' V' Et mane V' Crastā die
a. Et rēb' oē ut s'. ad vī a' Crastā
E die celeb' p' defec' m' p'
t' m' rēb' oē s' m' hū tui
i aut' reges m' hū tui i uob'

- * A tanulmány a „Corvina Graeca” nevű (K 75 693) OTKA program keretében és támogatásával készült.
- ¹ Budapest, OSzK, Cod. Lat. 446. A kódex leírását l.: Emma BARTONIEK, *Codices manu scripti latini*, vol. I., *Codices Latini medii aevi*, Budapestini, 1940, 400–401., Nr. 446.; MIKÓ Árpád, *Breviárium = Pannonia regia: Művészet a Dunántúlon 1000-1541*, szerk. MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre, Bp., 1994, 413–419., Kat. IX–5. Továbbá: *Kódexek a középkori Magyarországon*, szerk. VIZKELETY András, Bp. 1985, 141–142., Kat. 139. (ZENTAI Loránd); *Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541*, Ausstellungskatalog, Schallaburg 8. Mai – 1. November 1982, Schriftleitung: T. KLANICZAY, Gy. TÖRÖK, G. STANGLER, Wien 1982 (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118), 427–428., Kat. 413.; *Csillag a holló árnyékában: Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*, szerk. FÖLDESI Ferenc, Bp., 2008, 70–73., Kat. 11. (KÖRMENDY Kinga).
- ² A kódexet Fehér Ipoly fedezte fel 1867-ben, a lambachi bencés apátságban. Vö.: Joó Tibor, *A Kálmáncsehi-breviárium útja*, Magyar Könyvszemle, 1939, 183–185.
- ³ A legutóbbi kutatások megállapították, hogy kalendáriuma zágrábi típusú, szorosan követi a nyomtatott zágrábi missale kalendáriumát, a zsolozsmás rész pedig részben az esztergomi, részben pedig szintén a zágrábi rítust követi. Vö.: KÖRMENDY Kinga, *Kódexek, könyvek Esztergomban 1543 előtt = Lux Pannoniae*, szerk. HORVÁTH István, Esztergom, 2001, 113–114.
- ⁴ Jelen dolgozat nem kívánja érinteni a budai műhely bonyolult problematikáját. A vonatkozó régebbi szakirodalom a maga teljességében megtalálható Wehli Tünde és Mikó Árpád fönt idézett, illetve az alábbiakban idézésre kerülő munkáiban. A legfrissebb, témába vágó tanulmány: Jonathan J. G. ALEXANDER, *Francesco da Castello in Lombardy and Hungary = Italy and Hungary: Humanism and Art in the Early Renaissance*, ed. by Péter FARBAKY and Louis A. WALDMAN, Villa I Tatti, Harvard University Press 2011, 267–291. Ebben a szerző elutasítja a budai műhely léte megkérdőjelezésének korábban felvetett ötletét, ám továbbra is kitarat emellett a „nemzetközi” álláspont mellett, miszerint Francesco da Castello és az ún. Cassianus-mester egy és ugyanaz a személy. A magyar kutatás ezt elutasítja (l. Mikó Árpád és Wehli Tünde említett munkáit).
- ⁵ Az illuminációval a hazai művészettörténészek közül az utóbbi években Wehli Tünde és Mikó Árpád foglalkozott behatóan: WEHLI Tünde, *Franciscus de Castello Ithallico Budán = Pannonia regia*, i. m. (1. sz. j.), 411–412.; MIKÓ Árpád, *Breviárium = Pannonia regia*, i. m. (1. sz. j.), 413–419., Kat. IX-5.; MIKÓ Árpád, *Fons vitae: Néhány miniatúra Kálmáncsehi Domonkos breviáriumban = Ámor, álom, mámor: A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp. 2002, 359–368. (365.); MIKÓ Árpád, *Kálmáncsehi Domonkos műpártolása = Mátyás király és a fehérvári reneszánsz*, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár 2010, 79–90. (85.). Jonathan Alexander idézett tanulmánya is részletesen tárgyalja a budapesti breviáriumot, Francesco da Castello egyik legfontosabb magyarországi munkájának tartva azt. Hipotézise szerint a new yorki breviárium/missaléban a Francesco által díszített oldal (f. 256r) a miniatör első magyarországi munkája lehetett (1481), ennek alapján bízhatták meg a budapesti breviárium illuminálásával. Ez utóbbit további magyarországi megrendelők reményében szignálhatta ilyen hangsúlyosan, bizván abban, hogy így jobban megjegyzik a nevét. (ALEXANDER, *i. m.*, /4. sz. j./ 288.).
- ⁶ Kálmáncsehi Domonkos könyvtárához mindeztidáig a legátfogóbb összefoglaló: HOFFMANN Edith, WEHLI Tünde, *Régi magyar bibliofílek*, Bp., 1992, 111–119, 259–260. Mecenatúrája egyéb vonatkozásairól l. Mikó Árpád, *Kálmáncsehi Domonkos műpártolása*, i. m. (5. sz. j.).
- ⁷ New York, Pierpont Morgan Library, G. 7.
- ⁸ BnF, NAL. 3119. Az imakönyvet 1492-ben másolta Kálmáncsehi Domonkos számára frater Stephanus de Cachol (f. 166r). Vö.: HOFFMANN-WEHLI, *i. m.*, 117.
- ⁹ Zágráb, RK 355. A missaléban Kálmáncsehi címere mellett Thúz Osváté is feltűnik. Vö.: HOFFMANN-WEHLI, *i. m.*, 120.
- ¹⁰ (f. 2r): *FRA*; a legteljesebb szignatúra Úrnappja ünnepénél található (f. 215r): *OPUS / FRANCISCI / DE / KASTELLO / ITHALLICO / DE / MEDIOLANO*. A feliratot itt a bal oldali bordúrben hosszú szalag hordozza, amely magasra felszökő virágszálra csavarodik. Az utolsó szignatúra a Szent István király

ünnepét bevezető díszoldalon kapott helyet (f. 428r). Francesco da Castello művészegyeniségének képéhez l. a 4. és az 5. jegyzetben megadott szakirodalmat!

¹¹ (f. 215r) Úrnapja, (f. 308r) Gyertyaszentelő Boldogasszony.

¹² A főpap bibliofiliájához, könyvtárához l. HOFFMANN – WEHL, *i. m.* /6. sz. j./, 111–119., 259–260.

¹³ A miniatúrádíszek részletes leírását l. MIKÓ, *Breviarium*, i. m. /1. sz. j./.

94 ¹⁴ MIKÓ Árpád, *Fons vitae*, i. m. /5. sz. j./; Uő, *Kálmáncsehi Domonkos műpártólása*, i. m. /5. sz. j./.

¹⁵ A duda szent kontextusban mindig a vulgárisra utal. Különösen francia, flamand hóraskönyvekben jelenítették meg előszeretettel, még hozzá éppen a karácsonyi ünnepkörben, Jézus születéséhez kötve. Sokszor a Kisdedet felkereső pásztorok hangszere. L. pl. *Maria : Vergine Madre Regina : Le miniature medievali e rinascimentali*, a cura di Claudio LEONARDI, Antonella DEGL' INNOCENTI, Catalogo esposizione Biblioteca Vallicelliana di Roma, Milano, Centro Tibaldi, 2001, passim.

¹⁶ Sőt a dekoratív felület többi elemével együtt ennek növelőjévé, a misztikus hangulat „megfestőjévé” válik. Ami a medaillonokban történik, annak hangulati kifejeződését a rajtuk kívül eső elemek valószínűleg meg.

¹⁷ Erwin PANOFKY, *Die neuplatonische Bewegung in Florenz und Oberitalien (Bandinelli und Tizian) = Uő., Studien zur Ikonologie : Humanistische Themen in der Kunst der Renaissance*, Köln, 1980, 203–205. (219–220.).

¹⁸ PANOFKY, *i. m.*, /17.sz. j./, 220.

¹⁹ A festmény bal alsó medaillonja ábrázolja az ember pokolbéli szenvedéseit. Az előtérben balra baldachinos ágy látható, melyből ördögök rángatják ki az abban fekvő mezítelen férfit és nőt.

²⁰ Pl. Wien, ÖNB, Cod. 2554, f. 2r. Reprodukálva l. pl. Ingo F. WALTHER, Norbert WOLF, *Meisterwerke der Buchmalerei : Die schönsten Handschriften der Welt von 400 bis 1600*, Köln, 2005, 159. A lapot nyolc medaillon tölti be kettesével egymás alá rendezve, két oldalt rövid, szöveges magyarázatokkal. A medaillonok Ádám és Éva bűnbeesését és annak következményeit jelenítik meg. A példaként megnevezett ábrázolás a második sor bal oldali oszlopában található. Jobb oldali párja Mária Krisztus általi megkoronázását ábrázolja. A mellette lévő szöveg értelmezése szerint itt az egyház és Krisztus házassága, tehát a szerelem és a házasság legtökéletesebb formája kerül ábrázolásra. Ellentétjeként a bal oldalon két ölelkező emberpár foglal helyet. A párok ruhában vannak. Három fekete ördög veszi körül őket, egyikük villájával a bal oldali pár felé szúr. A kép és a szembeállítás üzenete nyilvánvaló: az emberek földi szerelme Ádám és Éva bűnbeesése miatt ide jutott. A kompozíció valóban az *amor sanctus* és az *amor carnalis* ellentétének megjelenítése. További *Bible moralisée*-ket ugyanezzel az ábrázolástípussal l. pl. Michael CAMILLE könyvében (Ez úton is szeretném megköszönni Boreczky Annának, hogy felhívta a figyelmemet a szerzőre.), *The Gothic idol*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, passim: London, British Library, MS Harley 1527; Paris, BnF, Lat. 11 560; Bécs, ÖNB, Cod. 1179; Oxford, Bodleian Library, MS Bodl. 270b. Az utóbbi ábrázolás magyarázó szövege is beszédes (f. 7v): „Hoc significat homines illos, qui per concupiscentiam transgrediuntur mandatum domini et obediunt diabolicæ voluntati. Tales remunerat diabolus et innectit per os per collum per renes per tibias et pedes et sic ligatos proicit in tenebras infernales.” Azaz: „Ez azokat az embereket jelöli, akik vágyuk révén áthágnak az Isten parancsolatát, és engedelmessé válnak az ördög akaratának. Ezeket 'megajándékozta' az ördög, megkötözi őket szájukon, nyakukon, ágyékukon, lábszárjukon, és így megkötözve a pokol árnyai közé veti őket.” A tárgyhoz Michelangelo Doni-tondójának kapcsán legutóbb l. Chiara FRANCESCHINI, *The Nudes in Limbo: Michelangelo's Doni Tondo Reconsidered*, Journal of Warburg and Courtauld Institutes, 2010, 137–180. Tóth Péternek köszönöm, hogy a tanulmányra felhívta a figyelmemet.

²¹ MIKÓ 2010, *i. m.* /5. sz. j./, 85.

²² Uő. Mikó Árpád arra is rámutatott, hogy mindezekig ez az egyetlen kimutatható konkrét itáliai előkép a Kálmáncsehi-breviáriumban, s ez még inkább növeli az ábrázolás művészettörténeti súlyát.

²³ Az eredeti kompozíció átalakításával kapcsolatban Mikó Árpád az alábbiakra hívja fel a figyelmet. „Fontos megjegyezni még, hogy a bal oldali férfialak bal vállát és karját az arany-keretsáv levágja, mert ez is egyértelműen jelzi, hogy kész kompozíció felhasználásáról van szó. Ugyanakkor az

- eltérések, az egyszerűsítések sem hanyagolhatók el: a bal oldali nő bal kezével a férfialaknak nem a szájához kap, hanem a kezébe kapaszkodik, a jobb oldali nő pedig nem a férfi lobogó ruháját ragadja meg (olyan itt nincs), hanem a derekát.” Mikó 2010, i. m. (5. sz. j.), 89., 34. j.
- ²⁴ Ez a Távol-Keletről importált féldrágák volt – a szállítási és egyéb költségek miatt - rendkívül drága ultramarinkék alapja, ezért tértek ki rá külön a szerződésekben. Vö.: Albinia DE LA MARE, *Vespasiano da Bisticci, Historian and Bookseller* PhD Thesis, University of London, 1966, 186. Többek között azt is megszabhatták, hogy melyik alak megfestésénél milyen minőségű ultramarin kerüljön felhasználásra. Vö.: Michael BAXANDALL, *Reneszánsz szemlélet, reneszánsz festészet*, Bp., Corvina, 1986, 19–20. A budai műhely fennmaradt termékei azt mutatják, hogy a magyar királyi udvarban lehetőleg a legkiválóbb minőségű ultramarinnal dolgoztak. Erről tanúskodnak a miniatűrök ma is változatlan szépséggel ragyogó kékjei.
- ²⁵ A tárgyhoz általában l. Peter BURKE, *Az olasz reneszánsz*, Bp. 1999, 110–120.; D. S. CHAMBERS, *Patrons and Artists in the Italian Renaissance*, London, 1970. A miniatúrokkal kötött szerződésekhez l. J. ALEXANDER, *The Painted Pages: Italian Renaissance Book Illumination 1450–1550*, London and New York, 1995.
- ²⁶ A humanisták (ez esetben Angelo Poliziano) tanácsadói szerepére Aby Warburg mutatott rá Botticelli mitológiai tárgyú alkotásainak elemzése során (A. WARBURG, *Sandro Botticelli két festménye: a Vénusz születése és a Tavasz. Az olasz kora reneszánsz órképéről* = A. WARBURG, *MNHMO YNH : Aby Warburg válogatott tanulmányai*, Bp. 1995, 7–63.). Warburg idézi Leon Battista Alberti megfelelő sorait a *Libro della pittura*-ból: „Látható tehát, mennyi elismerést szereznek hasonló ötletek a művészeknek. Ezért minden festőnek tanácsolom, hogy amennyire csak tud, kerüljön ismeretségbe költőkkel, rétorokkal és más, a tudományban jártas emberekkel, egyrészt mert ezek új ötletekkel ajándékozhatják meg őt, másrészt mert bizonyára hasznosak lesznek számára képe szép megkomponálásában, ennek révén pedig a festő bizonyonnyal elismerést és hírnevet fog szerezni művének.” (WARBURG, i. m., 28.) A Mediceik megrendelésére készül *Venus születése* ikonográfiai kidolgozásához Angelo Poliziano mellett Marsilio Ficino is hozzájárult tanácsaival (BURKE, i. m., /25. sz. j./, 119–120.), nemkülönbön meghatározó volt Ficino szerepe a *Primavera* megalkotása során. (Botticelli és Ficino kapcsolatához l. főként E. H. GOMBRICH, *Botticelli's Mythologies : A Study int the Neoplatonic Symbolism of his Circle*, Journal of Warburg and Courtauld Institutes, 1945, 7–59.) Guarino Veronese Leonello d'Este számára tett javaslatot egy műszakat ábrázoló festmény ikonográfiai programjához. (BURKE, *Uo.*, a példa forrása: M BAXANDALL, *Guarino, Pisanello and Manuel Chrysoloras*, Journal of Warburg and Courtauld Institutes, 1965, 183–201.) L. továbbá C. ROBERTSON, *Annibal Caro as iconographer*, Journal of Warburg and Courtauld Institutes, 1982, 160–175.; E. H. GOMBRICH, *Symbolic Images*, London, 1972. szintén Annibal Caróról, aki a Farnesék Caprarolában lévő palotája számára dolgozott ki ikonográfiai programot. 1503-ban az Isabella d' Este studiolója számára készített allegorikus kompozícióhoz Paride da Cesarea adott részletes instrukciókat Peruginónak (GOMBRICH, 1945, i. m., 8.). Buda vonatkozásában FEUERNÉ TÓTH Rózsa kutatásai említhetők ezen a téren, aki rámutatott az udvarban élő humanista/humanisták fontos közvetítő-értelmező szerepére a megrendelő és az építőmesterek között. (L. FEUERNÉ TÓTH Rózsa, *Művészet és humanizmus a korareneszánsz Magyarországon*, Művészettörténeti Értesítő, 1987, 1–53., (különösen 36–39.), valamint Uő., *Humanista hatás Mátyás építkezéseiben = Mátyás király (1458–1490)*, szerk. BARTA Gábor, Bp., Akadémiai, 1990, 136–155.)
- ²⁷ A két lap közösségére rámutat: MIKÓ 2010, i. m. /5. sz. j./
- ²⁸ HUSZTI József, *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*, Pécs, 1925 (Minerva Könyvtár I.). Ebben a folyamatban külön fejezetet képez Vitéz János és köre. Számos jel utal arra, hogy Vitéz valamiféleképpen kapcsolatban állt a platonizmus legjelentősebb korabeli védelmezőjével, Béssarión bíborossal. A csillagász Regiomontanus az ő környezetéből érkezett Rómából Magyarországra, hogy az 1465-ben induló Academia Istropolitana első kancellárja legyen. John Monfasani újabb kutatásiban mutatott rá, hogy a dominikánus teológus Giovanni Gatti - szintén a pozsonyi Academia tanáraként - Magyarországon tartózkodott azokban az években (1466–1469), amikor Béssarión *In calumniatorem Platonis* című munkájának átdolgozott változatához kiegészítő

fejezetet fogalmazott. Bessarión ezzel a művével Trapezuntius vitairatára (*Comparatio Philosophorum Platonis et Aristotelis*) válaszolt, melyben a szerző Aristotelést emelte fel, és védelmezte Platónnal szemben. Bessarión válaszában úgy állt ki szeretett Platónja mellett, hogy Aristotelés értékeit sem kisebbítette. Trapezuntius munkája fönmaradt Vitéz könyvtárából (Roma,

96

BAV, Vat. Palat. Lat. 3382, a kódex később a Corvinába került), a főpap maga emendálta, utolsó lapjára pedig ezt a mondatot jegyezte fel: „Contra hunc scripsit dominus Bessarion cardinalis Nicenus vir eruditissimus pro Platone non tamen contra Aristotelem.” (f. 107r). Azaz: „Ellene [ti. Trapezuntius ellen] írt Bessarión niceai kardinális, igen nagy műveltségű férfiú, Platón oldalán, mégsem Aristotelés ellen.” Ez természetesen részben azt jelenti, hogy Bessarión műve szintén megvolt Vitéz könyvtárában, részben pedig azt, hogy az érsek jól ismerte a problémakört, sőt – Gatti jóvoltából – első kézből értesülhetett a vitáról. Vö.: John MONFASANI, *A tale of two books: Bessarion's In Calumniatorem Platonis and George of Trebizond's Comparatio Philosophorum Platonis et Aristotelis*, Renaissance Studies, 2008, 1–15.; *Csillag a holló árnyékában*, i. m. /1. sz. j./, 162., Kat. 29. (ZSÚPÁN Edina, FÖLDESI Ferenc).

²⁹ Ami a Corvinát illeti, évtizedek múltán is csak egyetérteni tudunk Huszti sommázatával: „S ami áll a humanistákról általában, ugyanaz érvényes a könyvtárra vonatkozólag is. [...] [F]orrásszerűen kimutatható, hogy az utolsó évtizedben a könyvtár nagyobb arányú fejlesztése egybevág a platonizmus tévfoglalásával. Sőt még a fejlődés tempója is párhuzamos: a legutolsó év lázas platonista tevékenysége összeesik a könyvtár fejlesztésében észlelhető nagy crescendoval. Az sem véletlen, hogy a könyvtár dicsőítője a platonista Naldi s hogy élén Ugoletti és Bartolommeo della Fonte, Ficinus barátai buzgólkodnak. Ami a könyvanyagot illeti, általánosságban megállapíthatom, hogy a ránk maradt, vagy a Mátyás könyvtárában kétségtelenül megvolt könyveknek számottevő része a platonizmus tanulmányozását szolgálta. [...] Távoloról sem akarom mindevel azt mondani, hogy Mátyás könyvtára platonista szakgyűjtemény volt, az azonban kétségtelen, hogy nem tudnék még egy eszmetörténeti mozgalmat megjelölni, ami megközelítőleg akkora mértékben lenne képviselve Mátyás könyvtárában, mint a platonizmus.” (HUSZTI 1925, i. m., 89.); L. továbbá a 28. sz. jegyzetet!

³⁰ Johannes Pannonius híres levele bizonyos értelemben pogánysággal vádolja Ficinót, és utalást tesz ifjúkori „pogány” korszakára is. A Ficino levelezésében (Op. 871; Eugenius ABEL, Stephanus HEGEDÜS, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapestini, 1903, 278–281.) fönmaradt levélre Huszti József hívta fel a figyelmet. (HUSZTI 1925, *id. m.*, /30. sz. j./, 25., 64–68.) Kritikus hangvétele, eszmei cizelláltsága Huszti szerint arról tanúskodik, hogy Budán olyan mértékben volt jelen Ficino tanítása, és olyan mértékben megértették azt, hogy bizonyos személyek kritika megfogalmazására is képessé váltak vele szemben. (HUSZTI, *Uo.*, (NB a levél így kezdődik: „Legi Budaie in epistola ad Bandinum, item in prooemio tuo super Platonem et in prooemio theologiae tuae ... /ABEL–HEGEDÜS, i. m., 278./, azaz „Olvastam Budán Bandinihez írott leveledben, valamint a Platónhoz és a teológiádhoz írott előszóban ...”). A szerző személye azonban komoly problémákat vetett fel. Azonosítására több kísérlet is történt. (L. Florio BANFI, *Joannes Pannonius – Giovanni Unghero: Váradi János*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1968, 194–200.; Pajorin Klára az ifj. Vitéz Jánossal való azonosítást javasolja: Klára PAJORIN, *Ioannes Pannonius e la sua lettera a Marsilio Ficino*, Verbum = Analecta Neolatina I, 1999, 59–68. E javaslatokat a legújabb kutatás mindazonáltal nem találja kielégítőnek. L. mindehhez legutóbb Valery REES, *Marsilio Ficino and the Rise of Philosophical Interest in Buda = Italy and Hungary, Humanism and Art in the Early Renaissance ...*, i. m., /4. sz. j./, 127–148. (itt 135. és 30. j.); KÖSZEGHY Péter, *Dubitatio utrum opera philosophica regantur fato an providentia*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2011, 168–173. Johannes Pannonius kiletétől függetlenül a levélváltás mindenképpen arról tesz tanúságot, hogy a firenzei újplatonizmus magyarországi recepciója Ficino mércéjével mérve is meghatározó jelentőségű volt.

³¹ Marsile FICIN, *Commentaire sur le banquet de Platon*. Texte du manuscrit autographe présenté et traduit par Raymond MARCEL, Paris, 1956.; Marsilio FICINO, *A szerelemről: Kommentár Platón a Lakoma című művéhez*, ford. IMREGH Monika, Bp., Arcticus, 2000.

³² Kiadva: Eugenius ABEL, *Analecta ad Historiam Renascentium in Hungaria Litterarum spectantia*, Budapestini, Lipsiae, 1880., 202–203.; P. O. KRISTELLER, *Supplementum Ficinianum I–II*, Florence,

1937, I, 87–88.; MARCEL, *i. m.* /31. sz. j./, 265–266. Minden bizonnyal ezt a Janusnak megküldött példányt őrzi ma az ÖNB (jelzete: Cod. 2472, a Janushoz szóló ajánlás f. 1r–v). A kódex különlegessége, hogy Ficino autográf javításait tartalmazza (vö.: P. O. KRISTELLER, *Some Original Letteres and Autograph Manuscripts of Marsilio Ficino = Studi di bibliografia e di storia in onore di T. De Marinis* I–IV, Milano, 1964, III., 5–33. /32./). A címlapon található Nagylucsei-címer mutatja, hogy a kódex később Nagylucsei Dóczy Orbán tulajdonába került. A tárgy szempontjából fontos Galeotto Marziónak az a megjegyzése, miszerint Nagylucsei győri püspökkén számos conviviumot tartott (vö.: Galeottus Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae* 32. 8–11. Hivatkozik rá PAJORIN Klára, *Bonfini Symposionja*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1981, 511–534. /513., 21. j./). Ahhoz, hogy az említett kódex valóban Janusé lehetett-e, l. Hoffmann Edith értékes gondolatmenetét: HOFFMANN-WEHL, *i. m.* /6. sz. j./, 128–130.

³³ Az itáliai és magyarországi symposionokról, valamint Bonfini Symposionjáról l. Pajorin Klára az előző /32. sz./ jegyzetben hivatkozott alapvető tanulmányát.

³⁴ A költemény elemzéséhez l. főként KOCZISZKY Éva, *Janus Pannonius: Ad animam suam*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1980, 192–209. és JANKOVITS László *Accessus ad Janum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*, Bp., Balassi, 2002. *Ad animam suam* c. fejezetét (141–221.) a tárgyra vonatkozó teljes szakirodalommal. Janus platonizmusához l. továbbá Huszti József alapvető műveit: *Janus Pannonius*, Pécs, 1931 és Uő., 1925, *i. m.* /28. sz. j./, valamint JÁNOS István, *Vízió az égi túlvilágról (Janus Pannonius: Ad animam suam)*, Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis: Irodalomtudományi Közlemények, 1990, 7–18.; Uő., *Neoplatonista motívumok Janus Pannonius itáliai költeményeiben*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1980, 1–14.; Uő., *Neoplatonista elemek a Guarino-panegyricusban = Studium X.* Debrecen, 1979, 3–13.; JANKOVITS László, *Janus Pannonius filozófiai alpműveltségéről = Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*, szerk. Uő., KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, 1998, 25–35.; BOLLÓK János, *Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében*, sajtó alá rend. DÉRT Balázs, Bp. 2003.

³⁵ Janus Pannonius filozófiai műveltségéhez l. az előző jegyzetben megadott, gazdag szakirodalom! A források és néhány általa készített fordítás is arra utal, hogy Janus a platonizmus legfontosabb szövegei közül néhányat eredetiben is olvasott. A problémakör vitatott és sokoldalú. Itt csupán a Plótinus-kérdésre és Vespasiano Bisticci híres beszámolójára utalunk, miszerint Janus (Rómából követségként Firenzén át hazafelé tartva 1465-ben) órákat töltött el Plótinus olvasásával Bisticcinél, és elmondása szerint szabadidejében hazájában is Plótinost fordít (vö. JANKOVITS, *Accessus*, i. m., 154. skk.). Pajorin Klára elképzelhetőnek tartja, hogy a ma Münchenben őrzött, corvinaként hagyományozódott Plótinus-kötet (München, BSB, Cod. Graec. 449, l. PAJORIN Klára, *Supplementum Corvinianum. Die acht Münchener Handschriften aus dem Besitz von König Matthias Corvinus*, hrsg. von Claudia FABIAN, Edina ZSUPÁN, Bp., OSZK, 2008, recenzió, Magyar Könyvszemle, 2008, 358.) Janus Pannonius tulajdona volt.

³⁶ L. a 30. sz. jegyzetet!

³⁷ FEUERNÉ, *i. m.*, /26. sz. j./, 147.

³⁸ Olomuc, Státní archiv. Domské a Kapitolní knihovná, Cod. Lat. C. O. 330.; Modena, Biblioteca Estense, Cod. Lat. 419. Feuerné Tóth Rózsa kitér arra is, hogy a közvetítő humanista Budán elsősorban Francesco Bandini lehetett, aki jó barátságban állt Alberti igazi "felfedezőjével", Cristoforo Landinóval. Az ő Dantéhez írott (1481), újplatonikus alapokon nyugvó kommentárja dicsőítette elsőként ilyen vonatkozásban Alberti munkásságát. L. FEUERNÉ, *i. m.*, /26. sz. j./, 147.

³⁹ REES 2011, *i. m.* /30. sz. j./, 143–148. A tanulmány más szempontból is vizsgálat alá veszi Mátyás szerepét Ficino filozófusi ténykedésében, ebből a kölcsönös érdekek bonyolult szövevénye rajzolódik ki, ami azt mutatja, hogy Buda valóban fontos kapcsolati bázist, egyfajta gondolati refugiumot jelentett a firenzei filozófusnak, amely adott esetben munkálkodásának jellegét is befolyásolta.

⁴⁰ A parafrázeált mondat eredete: Róm. 13, 1.; az idézett rész: A. BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, Előszó, 1–5., ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi, 1995, 5.

⁴¹ Valery REES, *Marsilio Ficino's Translation Programme in the 1480s = Acta Conventus Neolatini Budapestinensis : Proceedings of the Thirteenth International Congress of Neo-Latin Studies (2006)*, gen. ed. Rhoda SHNUR, ed. by Amadeo DI FRANCESCO, László SZÖRÉNYI et al., (Medieval and Renaissance Texts and Studies, 386), Tempe : Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2010, 603–612. Békési Enikőnek köszönöm, hogy a tanulmányt rendelkezésemre bocsátotta.

98 ⁴² New York, Pierpont Morgan Library, MS 496.

⁴³ Dániel Pócs, *Holy Spirit in the Library : The Frontispiece of the Didymus Corvina and Neoplatonic Theology at the Court of King Matthias Corvinus*, Acta Historiae Artium, 1999/2000, 67–212.

⁴⁴ Rees 2011, i. m., /30. sz. j./, 147.

⁴⁵ A firenzei platonizmus a legnagyobb képzőművészeket is meghihlette. A többször emlegetett Botticelli mellett erre a legjobb példa Michelangelo, aki a Medici-kápolna, a Sixtus-kápolna mennyezetfreskója és II. Gyula pápa síremléke megtervezése során s más, kisebb volumenű műveiben is valóban alkotó módon, azt mélyen megélve öntött formába egy teljes filozófiai rendszert. L. főként Erwin PANOFSKY, *Die neuplatonische Bewegung und Michelangelo = E. P., Studien zur Ikonologie : Humanistische Themen in der Kunst der Renaissance*, Köln, 251–304.; Charles DE TOLNAY, *Michelangelo : Mű és világkép*, Bp., Corvina, 19813, (250–271., Michelangelo „filozófiája” című fejezet.) A szerző itt arra a következtetésre jut, hogy a korszak valódi eszköze valamely filozófiai tartalom kifejezésére, megjelenítésére nem a betű, hanem sokkal inkább a képzőművészet által művelt vizualitás volt.

⁴⁶ A neoplatonikus univerzum és szerelemfilozófia összefoglalását alapvetően Erwin Panofsky hivatkozott tanulmánya (PANOFSKY, i. m. /17. sz. j./, 205–213.), valamint Ficino eredeti műve alapján adjuk (31. sz. j.). Kiegészítés mindehhez a Venus születése mítosz allegorikus értelmezése Ficino Philébos-kommentárjában (I. XI.): Marsilio FICINO, *The Philebus Commentary. A Critical Edition and Translation by Michael J. B. ALLEN*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1975, 135–141.

⁴⁷ A *szerlem* szó e kontextusban való helyes értéséhez alapvető Klaniczay Tibor megállapítása: „Ha a neoplatonista szerelemtant meg akarjuk érteni, akkor el kell tehát némileg szakadnunk a magyar szerlem szó mai értelmétől, s azt abban az eredeti, tágabb, bővebb jelentésben kell használnunk, amely megfelel az *amor*, *amore* szavak teljes jelentéskörének. Nem a *szerlem-szeretet* jelentésváltozatokban, hanem az *amor-caritas*, vagy *amore-affezione* jelentésárnyalatokban kell gondolkodnunk. Ez utóbbi esetekben a vonzalomnak nem aszerint való megkülönböztetéséről van szó, hogy a különböző nemek közötti kapcsolatokra vonatkozik-e vagy sem, hanem hogy dinamikus jellegű-e, vagy pedig gyengédebb, statikusabb. Lehet a férfi és nő közötti érzelem is csupán *affezione*, de lehet bármely dolog iránti erős vonzódás, *amore*. Amikor tehát filozófiatörténeti értelemben szerlemfilozófiáról beszélünk, akkor nem a nemek közötti viszony elméleti kérdéseiről, s nem valamiféle szexológiáról van szó. Szerlemfilozófián egy olyan erőről, kötelékről szóló tanítást értünk, amely egymáshoz hajt, egymással való egyesülésre indít különböző lényegű, de természeténél fogva egyesülni kívánó létezőket.” KLANICZAY Tibor, *A neoplatonizmus szépség- és szerlemfilozófiája a reneszánsz irodalomban = Uő, Hagyományok ébresztése*, Bp., Szépirodalmi, 1976, 311–326. (313–314.).

⁴⁸ L. pl. PLÓTINOS, *Enneadés*, VI. 7. 21.: „Jóhoz hasonlóknak pedig azért nevezem őket [ti. az életet és az értelmet], mert egyikük: az élet nem egyéb, mint a Jó hatóereje, illetve a Jóból kiinduló hatóerő, a másik, az értelem pedig a mármár alakot öltött hatóerő. Ezek tele vannak fényvel, s a lélek keresi őket, mert maga is onnan való, s ismét oda vágyik vissza.”; VI. 7. 36.: „Az istenség maga nem más, mint az a fényesség, amely a szellemet létrehozta [...]” (PLÓTINOS, *Istenről és a hozzá vezető utakról. Szemelvények Plotinos Enneasából*, ford. TECHERT Margit, Bp., 1993, 56., 76. A tanulmányban közölt valamennyi Plótinós-részlet ebből a kiadásból származik.)

⁴⁹ „Összefoglalva tehát, két Venus van: az egyik az ész, melyről azt mondtuk, az angyali értelemben található, a másik a világléleknek adott teremtőerő. Mindkettőhöz hozzá hasonló szerlem társul. Amazt a beléoltott szerlem isten szépségének megértésére ösztönzi. Ezt a saját szerelme arra, hogy ugyanazt a szépséget a testekben hozza létre. Amaz előbb magába fogadja az isteni fényt, majd továbbítja a második Venushoz, aki e fénynek szikráit elterjeszti a világ anyagában. Az efféle

szíkrák jelenlététől a világ minden egyes teste adottságai szerint szépnak látszik. A testek képét a szemem keresztül érzékeli az emberi lélek, amely ugyancsak kétféle erővel rendelkezik, ugyanis megvan benne a megértés és a teremtés képessége is. Ez a két erő bennünk a két Venus, akiket a két szerelem kísér. Először, amikor az emberi test képe a szemünk elé tárul, az értelmünk, amely bennünk az első Venus, azt mint az isteni szépség mását tiszteli és szereti, és ennek vonzása révén gyakran nála időz. A teremtőerő pedig, a második Venus, erősen vágyik arra, hogy hozzá hasonló formát nemzzen. Mindkettőben megvan tehát a szerelem. Az egyikben a szép szemlélésének, a másikban a szép létrehozásának a vágya. Mindkét szerelem tiszteletre méltó és helyeslendő, ugyanis mindkettő az isteni képmás nyomán fakad.” (FICINO, *A szerelemről*, i. m. /31. sz. j./, II. 7., 22–23.).

- ⁵⁰ Izgalmas a vizsgált kódexlap alján látható keveréklények szerepe ebben a kontextusban. Bár esetükben a középkori miniatúrafestészet rendkívül bevett motívumáról van szó, a platonikus gondolatkörben ők azt a küzdelmet képviselhetik, amelyet az anyagból és szellemből/lélekből összegyúrt ember ezen a világon önmagában és egymás között is szüntelenül folytat. A kódexben az egész oldalas illuminációval díszített lapok alsó része jól érzékelhetően a földi szférának van szentelve: minden, ami ott látható, a földön történik, még akkor is, ha például Jézus életéből vett mozzanatok jelennek meg.
- ⁵¹ KLANICZAY, i. m., /44. sz. j./, 314. A szövegek szintjén a szerelmespár mint a lélek istenség iránti vágyódásának allegóriája régóta ismert és elfogadott kép volt. A keresztény hagyomány is elfogadta, és alkalmazta ezt az allegóriát. Legjellemzőbb példája ennek az Énekek Éneke. A hozzá írott kommentár bevezetőjében Órigenés maga is utal a pogány bölcsekre, akik szintén a lélek állapotát írták le a „külső ember” földi szerelmének képeivel. Órigenés itt egyenesen Platón Lakomájára hivatkozik (ÓRIGENÉS, *Kommentár az Énekek énekéhez*, ford. PESTHY Mónika, Bp., Atlantisz, 1993). Jóval kevesebb példa van azonban arra, hogy a lélek ill. az Egyház Krisztussal való egyesülését, az *unio mysticá*t képileg is szerelmi egyesülésként mutatták meg. Érdekes példáját találhatjuk meg ennek a *Christus und der minnende Seele* (Krisztus és a szerelmes lélek) c., 14. századi, a Bodensee környékén született verses, képes dialógus ábrázolási tradíciójában. Az eredeti szöveg 21 „stációt”, témát tartalmazhatott, közülük a legutolsó az Egyesülés. A szövegnek és a képciklusnak is egy ritka változatát őrizte meg egy 1500 k. Erfurtban készült (Wolfgang Shcenk), ma Wrocławban őrzött nyomtatvány (Biblioteka Uniwersytecka, XV Q 329), melyben a lélek és Krisztus egyesülését kettejük ágyban fekvő ölelkezése illusztrálja (D_{III}⁴). L. *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, begonnen von Hella FRÜHMORGEN-VOSS, fortgeführt von Norbert H. OTT, Ulrike BODEMANN, München, C. H. Beck, 1998, Band 3, Lieferung 2, 106–129., az itt leírt nyomtatvány: 128–129., Kat. 25.4.a, Abb. 72 (Veröff. der Kom. für Deutsche Lit. des Mittelalt. der Bay. Ak. der Wiss.).
- ⁵² Plótinos, *Enneadés*, VI. 7 (A jóról), 34. fejezet.
- ⁵³ PLATÓN, *A lakoma* (206e–207a), ford. TELEGGI Zsigmond, jav. HORVÁTH Judit, Bp., Atlantisz, 1999., 75.
- ⁵⁴ FICINO, *A szerelemről*, i. m. /31. sz. j./, VI, 11., 87–88.

1.

A vigasztalanság több mint a vigasztalhatatlanság. Ez utóbbi csak átmeneti, éppen most nem lel vigaszt valaki. Aki azonban vigasztalan, bármi legyen

is, bármi történjen is, benne marad a vigasztalanságban, pontosabban a vigasztalanság marad benne, azzal jár-ke, viszi magával. Vele alszik, vele

100 Dobai Lili

AMI ELÉR

kel, még a süteményes boltba is magával viszi és a tengerpartra is.

Estefelé a Piazza Farnesén egy nő csellózik; aláfest magának elektronikus orgonával egy zenekart, és romantikus stílusban jól ismert dalokat játszik. A cselló hangja és játéktípusának kiműveltsége azonban felülzengi ezt a populáris engedményt. Még van a téren zaj, hallatszanak zörejek, járkálnak az emberek, néhányan megállnak, hallgatják, megtapsolják.

Tíz után átmegegyek a téren újra, még mindig szól a cselló. Már nincs aláfestés, emberek is alig, a szökőkutaknál és a reneszánsz palota kőpadján üldögélnek néhányan. Barokk zenét játszik, Bach egyik szólószonátájának egy részletét ismétli újra és újra. A hold fél fenn, vagyis félhold van. Valamit ennék, emiatt jöttem le vagy ki megint. Édes, gyümölcsös, kis kifli alakú süteményeket veszek, mert a kis süteményes bolt van még nyitva, bár éppen csomagolnak, zárásra készülődnek.

Amikor kilépek az ajtón, akkor lép be a csellista, találkozik tekintetünk egy pillanatra. Neki is jut még a félholdas süteményből.

Johann Sebastian vigasztalan volt, amikor Maria Barbarát elvesztette. És Maria Barbara ...? mielőtt...?

2.

Tud a látás úgy kitisztulni, hogy egy idő után képes meglátni a különbséget a színlelt és a valódi között. Meglehetősen nehéz ezt körülírni: például egy festményen felfedezni az ihletettség, a meghatottság és áthatottság nyomait, egy másikon pedig az ennek hiányát elfedő dekorativitást, trükköket, manírt. Az emberi arcon, mozdulaton a természetességet, valóságosítást vagy a kényszeredettséget, a viselkedést, ottlét helyett.

Egyáltalán nem véletlen, hogy az ikonok festői komoly és hosszú beavatáson, megtisztuláson mentek át, mielőtt elkezdtek festeni egy-egy művet. Először magukat tették rendbe. Amennyire lehetett, amennyire képesek voltak rá. De megtették, amit tehettek, mert tudták, e nélkül talán még az ecsetet sem tudnák megfelelően kézbe venni. De minden alkotó, aki komolyan veszi, amit készít, hasonlóan tesz, hasonlóan kell tennie. Oda kell

szánia magát és rá kell szánia az időt: odaadnia magát saját idejének, és egyszerre itt-létének és ott-létének.

3.

Egyszerre látva a sok portréfestményt és azt, ahogy az emberek ma- 101
gukat fotózzák (selfie-znek) nyakra-főre utcán és mindenhol, elgon-
dolkodtat az arcábrázolásról, eszembe juttatja a régebbi időkben erről
többször felmerült vitákat kultúrák között és egy-egy kultúrában belül. Vajon
tényleg szabad-e arcot ábrázolni? Jó-e ez az embernek? Persze amint tudjuk,
mindent lehet, csak nem minden válik javunkra. Eszembe juttatja a
történetet is a vak zongoraművésztől, aki látóvá lett, végignézett kö-
zönségén, és megijedt attól, amilyenek az embereket látta. Ugyan-
akkor vannak gyönyörű portrék (és portrészottak), Vermeer van Delft
Leány gyöngyfülbevalóval című festménye, Raffaello *La Fornarinája*,
Guido Reni *Beatrice Cenci*ről készült portréja, vagy Giorgione *Kettős*
portréja – ezeken látható, hogy örömből, az alkotás ellenállhatatlan
vágyából születtek, ezért csodálatosak. Úgy tűnik, a pozíció, a státuszt
hangsúlyozó, megrendelésre készült portrék okozzák a gondot. Mint
minden, ami nem önkéntelenségből, kedvtelésből, belső odaadott-
ságból, odaszánásból ered.

Új Forrás 2015/10 – Dobai Lili: Ami elér

4.

Tagadhatatlanul megtapasztalható, hogy minden emberi térhez más
idő tartozik. Vannak reggeli terek és vannak éjszakaiak meg délutániak
és kora estiek. Meg persze mindenféle más terekhez illő napszakok.
A reggeli utcákon végigömlik a fény, és levezet a folyóhoz. Élesen ha-
sítva kezdi a napot. Megfényesíti a szemet, átjárja fénnel a testet,
éles kontúrokkal írja a falevelek árnyjátékát falakra, utcakövekre.
A délutáni fény olyan, mint az augusztus az elmúlás előérzetével; egy-egy
halványabb fény átszüremkedik a sárguló leveleken, az alászálló nap a re-
mény és reményvesztettség között szórja sugarait, ahogy kora estebe fordítja
az elmúlást.

5.

A gigantikus kizárja az intimitást; láthatatlan, de jól érzékelhető falat húz a
közvetlenség elé, és távolságtartást követel. Éppen a követelés, az előírás
akadályozza meg, hogy közöm legyen hozzá, hogy lássam is, ne csupán néz-
zem. Bármiből vagy bárkiből a mértéken túli – és persze a mértéken aluli is
– eltávolít magától: legyen az hatalmas épület (ami nem ház, hiszen a ház
mértéktartó), vagy beláthatatlan sokaság, tömeg (ami pedig nem közösség
vagy társaság együtt-léttel).

Az egyszerűség, arányosság és visszafogottság harmonikus összeadódása a nagyság, nagy-szerűség, ami fel(felé)magasodik. Hangtalanul és sokszor lát-hatatlanul is, mert csak valamiféle kifejezhetetlen érzékelés nyit meg felé utat.

102 6.

A 16–17 század fordulójára körüli (képző)művészet, amelyet barokknak neveznek, műalkotások során mutatja, hogy valami nagyon megváltozott az európai képi ábrázolásban, és ez a gondolkodásmód, az egész kultúra változását is mutatja. Ha például Caravaggio festményeit nézzük, látható, hogy őt az érdekelte, hogy festőileg meg tudja oldani a felvetett témát, a fények-árnyékok legtökéletesebb megjelenítését, de ugyanakkor belehelyezkedik ábrázolt alakjainak életébe, lélekállapotába, és onnan indítja a kifejező megformálást úgy, ahogy azt a korábbi korszak alkotói is tették, és nem csupán a festői és festészeti bravúr megmutatása látszik céljának. Képei így tökéletesek, pompájukban egyszerűek. Az ő festményeit nem is nevezném barokknak. Sok barokk-korszakbeli festmény az ízlés, a mértéktartás elcsúszását mutatja. Valójában sokszor nézhetetlen túlzásai miatt. És frivol. Látható, hogy innen indult a giccs valamiképpen.

7.

A barokk kor zenéje ugyanakkor a tökéletesség határain, csúcsein – Bach – ível. Egészen fel, ahonnan már mintha alig/ha vezetne feljebb. Hallgatom, ahogy A. próbál a rögtönzött kórossal, és tanítja a barokk hangzást: nem rezgetni, hanem színt, tónust adni, és nagyon pontos, feszes ritmust. Latin-Amerikából származnak a dalok, amiket próbálnak a koncertre, például Peru jezsuita könyvtáraiból kerültek elő, és az indiánok, köztük az inkák dallamvilágát is hordozzák. Az *Iyaí Iesucristo* című dal Moxosból, az *Iyaí Ichupa* Chiquitosból, az *El Cielto* Cuzcóból, mind a jezsuita misszió dalai. Szent dallamok: latin és eredeti-őslakos amerikai indián együtt, Peru, Argentína, Bolívia. Kis barokk gitár az emberi hangokhoz, tompa hangzású dobok, hegedű. Egy dallam többféle ritmusban és gyorsaságban is elhangzik, és mintha teljesen különbözőek lennének – legalábbis a fül számára. A lassítás és a gyorsítás, a csendesség és a hangosság, a hangtónusok váltásai az élet hihetetlen gazdagságát idézik meg néhány perc alatt. Vagy amikor J. énekel barokk áriát, vagy akár csak egy kis dalt gyönyörű altján. Benne van az egész világ néhány, vagy akár csak egyetlen pillanatnyi hangzásban.

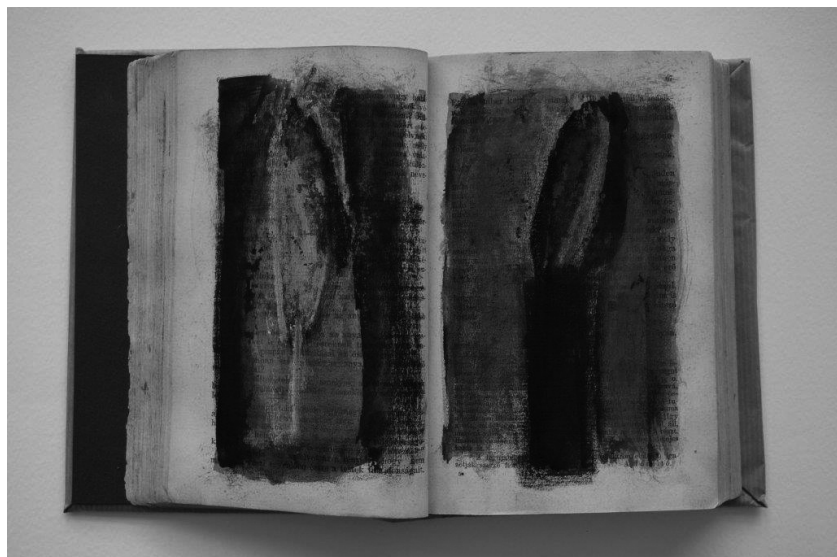
8.

Egy 20. század elején huszonnyolc évet élt festőnő, aki bámulatos tehetséggel alkotott. Magyar és indiai. Indiai és magyar. Teljes intenzitással és vakmerő bátorsággal megélt élet. Milyen belső küzdelmek vannak ezek mögött

a festmények mögött, milyen fájdalmak. Holott még a temetőt is vidámnak festette. *Vidám temető*. Képeinek világító színei nagy ívű, nagyvonalúságot tükröző formákban. Portréinak csak lényegét ábrázoló foltjai a színek erejében. Aztán az utolsó festmények letisztultsága: nagyobb, pasztell színfelületek, egyszerűség, nagy szemű arcok. Lebegnek ezek a tehetőséghez és festészetéhez valójában nagyon kevés és méltatlan műanyag molinók a dunai szélben. Mégis valami. Amrita Sher Gil. Zebegény nyárutón. Duna. Úszás a sodrással. Aztán a kis sziget felé. Sodrással szemben.

9.

Fény. Áttükröződő fényjáték az üvegszobrokon. A nyárdélutáni napfényben ülünk, fejünk felett az *Angyalok*on átcsillannak a napsugarak. Az *Angyali üdvözlésre* is rálátni, ezerfelé szórja szárnya a napfényt. Itt most ez a domboldal a világ kijelölt helye, sok kijelölt hely között az egyik. Kertészfi Ági üvegplasztikáinak fénytöréseiben. Lankás kert a kápolna fölött, a szembeni hegyen majdnem sötétzölden húzódó erdő, mint összefüggő bársony. Puha a fű a lejtőn a kis patak felé. Püspök-szentlászló. Nagyon enyhe a szél, minden elképzelhetetlenül harmonikus. Mintha fájdalom sem lenne, nem lenne hiány semmiben, mintha a fényre kinyílna a szegycsont mögötti lecsendesült dobogás.

MINT A FÁK

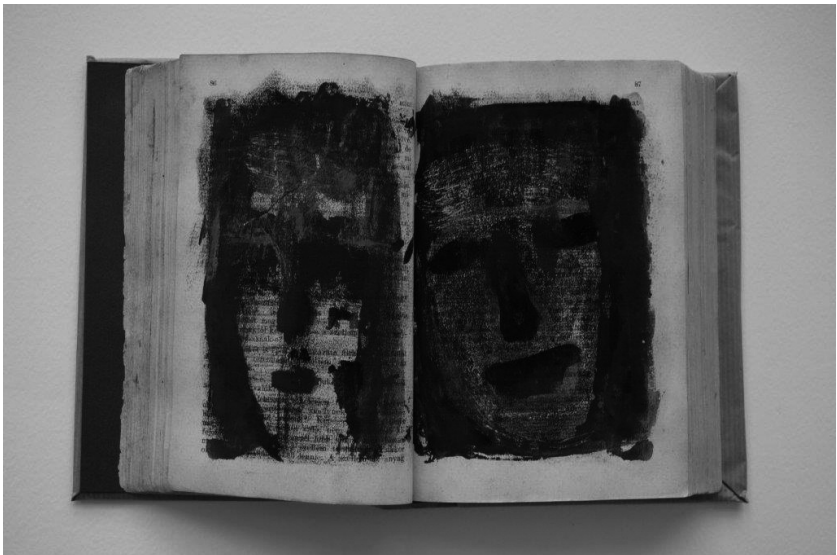
Nem emlékszem már, hogy miért akartunk mindenképpen elindulni, de ki-
mondatlanul is egyetértettünk abban, hogy mennünk kell, felültünk tehát az
utolsó sebesvonatra, amit még éppen elértünk a szürkületben lesben álló
vadállatra emlékeztető pályaudvaron, futva érkeztünk a peronra gyanúsan
rezgő reklámszatyraikkal, amikben a büfében vásárolt dobozos söröket ci-
peltük, mert tudtuk, hosszú út lesz, olyan hosszú, hogy azt józanul talán el
sem bírnanék viselni, nem tudom, járnak-e még ilyen szerelvények, de akko-
riban az utolsó vonatok voltak mindig a legrosszabbak, se fűtés, se világítás
nem volt rajtuk, és gyakran az ajtókat sem lehetett rendesen behúzni, úgy
süvítetett keresztül a szél a fülkéken, mintha őrült tempóval haladnánk, pedig
éppen csak vánszorogtunk, vastag kabátjainkat le sem véve, dideregve ültünk
a kopott, jéghideg műbőr ülésre egymással szemben, rajtunk kívül mást nem
is láttunk felszállni, talán az egész kocsi üres volt, és ahogy haladtunk előre,
azt is el tudtam képzelni egy idő után, hogy csak minket visz a vonat, csak
miattunk indították el homályos, távoli célja felé, de erről persze szó sem
volt, mégis, hiába vártuk, hogy jöjjön a kalauz, nem bukkant fel, a sötét pedig
olyan hirtelen szállt le, hogy a szavunk is elakadt, amint közénk férközött ra-
gacsos leheletével a kátrányízű éjszaka, nem tudom, hányadik sörömet ihat-
tam, de egyszer csak felfogtam, hogy elképzelésem sincs már, hol járunk, és
amikor rákérdeztem, te sem tudtad megmondani, csak hümmögtél, és az ab-
lakra tapasztott kézzel kémleltél kifelé, ott azonban nem volt már semmi, fe-
kete, áthatolhatatlan függönyként lebegett az elviselhetetlenül egyhangú
alföldi táj, egy pillanatra rosszullét fogott el, de aztán gyorsan elmúlt, és a
helyét valami zavarba ejtő otthonosság vette át, aminek talán a részegséghez
is volt némi köze, vagy a fáradsághoz legalább, mindenesetre megnyugod-
tam, te meg, miután feladtad a nézelődést, visszafordultál, és minden előz-
mény nélkül azt mondtad, ez a hazánk, ma sem értem pontosan, hogy mit
akarhattál ezzel, de éreztem, hogy igazad van, aztán kibontottunk egy újabb
sört és hallgattunk tovább, amíg csak lassítani nem kezdett a vonat, majd
enyhén megdőlve kanyarodni, végül éles csattogással átkeltünk egy hídon,
ám a folyót nem láttuk odalenn, te mindenesetre készülődni kezdtél, és va-
lóban, kisvártatva fények jelentek meg a horizonton, néhány perc múlva

pedig egy állomásépület elé értünk, a rosszul megvilágított, rozsdás névtábla láttán egyszerre éreztem nyugalmat és idegenséget, mert végül is megérkeztünk, habár már sejtelmem sem volt, miért ide, feltámadt a vihar, de te határozott léptekkel indultál el abba az irányba, amerre a város központját feltételeztük, én pedig még mindig ott álldogáltam az épület előtt bizonytalanul, emlékszem, kérdezni akartam valamit, de addigra túl messze voltál már, úgyhogy némán utánad eredtem, és aztán így mentünk végig az úton, beledőlve a szélbe mint a fák.

A TROLLHÄTTANI GÁT MEGNYITÁSA

A sziklás folyómeder még üres volt, amikor odaértünk a gát alá, de a parton már egészen nagy tömeg várakozott nyugtalan toporgással, és az emberi zaj nehéz masszája betöltötte a völgyet, alig találtunk helyet magunknak, ahonnan látni reméltük az áradást, én nem is akartam közelebb férkőzni a korláthoz, valahogy viszolyogtam a vállamnak ütődő vállak, az oldalamba fúródó könyökök, és a lábfejemre nehézkedő cipőtalpak gondolatától is, de te hajthatatlan voltál, csak törtél előre egyre, préselted magad befelé a testek sűrűjébe, néha-néha visszapillantva rám, hogy vajon követlek-e, vagy máris elvesztem az idegen arcok rengetegében, de persze mentem utánad, nem tehettem mást, elfogadtam, hogy akármi következik, azt látnom kell nekem is, végül egy alacsonyabb meredély szélére verekedtük ki magunkat, de addigra már annyira feltorlódtak körülöttünk az emberek, hogy onnan aztán semerre sem tudtunk mozdulni, és ekkor felharsantak a szirénák, mintha bombázásra figyelmeztetnének, a tömeg pedig egy csapásra elnémult, akár ha egy előre begyakorolt koreográfia szerint viselkedett volna mindenki, csak a madarak törtek ki riadt kiáltozással a fák koronái közül, miközben odafent a nehéz vaskapuk éles csikorgással megmoccantak, mint egy lassított felvételen, lomhán feltárták rozsdás állkapcsukat, s engedték előretörni a vizet, ami innen nézve eleinte gyenge, fehér habzásnak tűnt csak, ártalmatlan, néma szivárgásnak, majd az egyre duzzadó hullámok hirtelen eltakarták a gát nyílását, de még mindig hang nélkül, még mindig távol, mintha megálltak volna egy pillanatra erőt gyűjteni, mielőtt lezúdulnának ránk, aztán előbb a hideg szél hirtelen rohama, majd, mint egy robbanás, a kövek közé csapódó irdatlan teher robaja ért le hozzánk, bár álltak közöttünk néhányan, jól láttam az arcod minden rezdülését, a várakozó mosolyt, az izgatott pillantásokat és aztán a lassan belédkúszó félelem apró rándulásait is, a nálad lévő fényképezővel gyorsan kattintottál még egyet-kettőt, de ahogy a hömpölygés közeledett, s a meredély is reszketni kezdett a lábaink alatt, riadtan fordultál

felém, én azonban direkt nem mosolyodtam el, nem akartam neked segíteni, hogy érezd, ha valami történik, az egyedül a te hibád lesz, ekkorra a körülöttünk álló gyerekek már sikítozni kezdtek, s a szüleiket kérlelték, hogy vigyék őket hátrébb, de a moccanatlan tömeg falként vette őket körül, lát-
106 tam, hogy két ember között megpróbálsz valahogy átnyúlni felém, de még időben visszább húzódtam, így nem érhetél el, és abban a pillanatban nekicsapódott az ár az alattunk kimeredő sziklafalnak, embertelen, mély zúgása minden egyebet elnyomott, a női sikolyokat, a gyereksírást, a férfiak artikulálatlan ordításait, de még össze-vissza csapongó gondolatainkat is, mégis, ebben a magától értetődő és üres pillanatban világossá vált, hogy mi lesz velünk, hogy mit kell mondanom legközelebb, ha elül ez a zaj, aminek akkor úgy tűnt, nem akar vége szakadni, pedig talán csak néhány másodpercig tartott, azután kitört a tapsvihár és diadalittas hurrázással nyugtázták az emberek, hogy túléltek ezt is, mintha bármit is túl kellett volna élni, mintha bármit is túl lehetne.

KRAJCSOVICS ÉVA KÉPEIRŐL

*„A táj, amiben helyünket keressük,
mozdulatlan, nem ez a háttér,
nem ez a háttér kellett volna, hallom,
pedig nem zajlik semmi sem másként,
mint ahogyan vártuk,
csak éppen minden egy kicsit
hangosabb a kelleténél,
az ablaktáblák reszketése,
a falak fogcsikorgatása,
a tetőcserepek türelmes moccanásai,
és a félelem, hogy itt mi már szóhoz sem jutunk.”*
(Krusovszky Dénes)

Lexikonból: „Az autodidakta görög eredetű szó (szó szerint: ‘magát tanító’), jelentése: olyan ember, aki iskola nélkül, a saját erejéből sajátít el bizonyos ismereteket. Az autodidakta rendszerint az átlagnál nagyobb önmotivációs és önképző (akarat)erővel bír.

Találomra híres autodidakták: Csontváry, Tihanyi Lajos, Kassák Lajos, Mándy Iván, Le Corbusier, Mies van der Rohe, Van Gogh, Goethe, John Cage, Tadao Ando, Schönberg...” És most ünnepélyesen ebbe a sorba illesztjük be Krajcsovics Éva nevét.

Mit is takar esetünkben ez a meghatározás? Krajcsovics Éva soha nem járt a „profiképző” Képzőművészeti Főiskolára, (újabban egyetemre): a Dekoratór és Kirakatrendező Iskola elvégzése után a Vasutas Képzőművészeti Körben igyekezett elsajátítani a festészet alapszabályait, ebben Kling György segítette hosszú éveken keresztül.

Egyszer érdemes lenne elgondolkodni, miből maradt ki Krajcsovics Éva és számtalan jeles kollégája, akik a közmegegyezés szerint a jóval nehezebb úton jutottak el a professzionalitáshoz, ahol már egyenrangú partnerei azoknak a kollégáknak, akiknek már huszoneves korukban azt írták be a

108 személyazonossági igazolványukba, hogy festőművész, a Művészeti Alap tagja.

Kimaradtak a rendszeres korrektúrákból, az évenkénti osztályzással súlyosbított megmérettetésből?

Nem gondolnám, hogy ezek a segítségek és megpróbáltatások alakítják elsősorban egy leendő művész személyiségét; ha szerencséje volt, így is talált egy mestert, aki tanácsaival legalább annyit segíthetett túlélni az első évek, mondhatnánk az első évtized megannyi megtorpanását, aki nyújthatott vigaszt a kétségbeesések idején.

A legfontosabb talán, amiből az autodidakták kimaradnak, aminek hiányától dolguk valóban sokkal nehezebb: az a közösség. Hogy éveken keresztül a nap ébrentöltött óráinak legnagyobb részét olyanokkal töltötték, akik pontosan abban a cipőben jártak, mint ők.

Hogy átnézve a műteremben a szomszéd állványra láthatták, hogy a többiek ugyanolyan vagy hasonló marhaságokkal próbálkoznak, hogy végre valahogy megkülönböztessék a jótanuló tanulmányától a KÉP-et.

Hogy a többiek ugyanolyan zavaros tekintettel próbálják megtalálni azt a hangot, amit majd sajátjuknak gondolnak...

Krajcsovics Éva magányosan járta végig ezt az utat, és ma már bátran kijelenthetem: győzött. Mert (minden bizonnyal sok-sok áldozat árán) megőrzött valamit a magányosok kérlelhetetlen keménységéből, a százszor újrakezdés természetességéből.

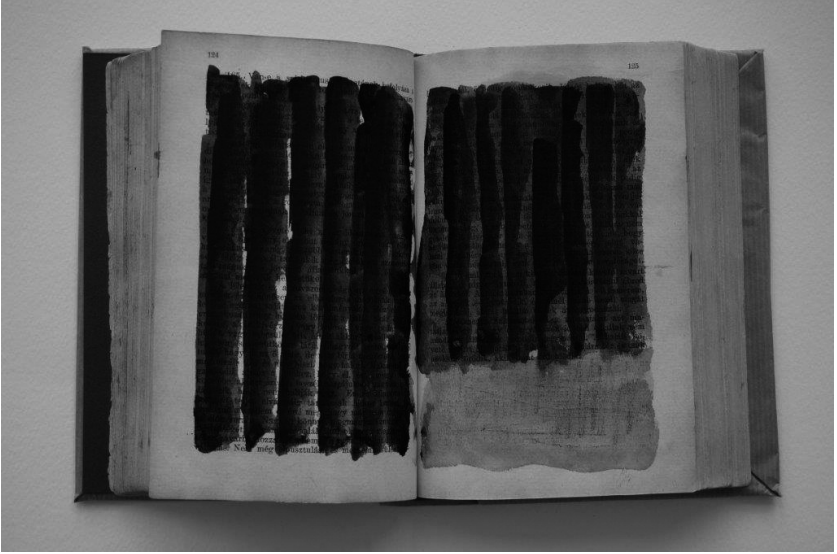
Megkockáztatnám, ha nem értik félre, megőrzött valami anarchikus amatőrséget is a legnehezebb évekből: nem rendelkezett ugyanis a korán profivá lett festők rutinjával, akik idejekorán belátták, vagy belátni vélték, hogy – mondjuk – „észak-keletnek” nem érdemes indulni, hiszen arra már annyian pórul jártak.

Krajcsovics mindmáig megőrizte tekintete tisztaságát és naívságát, számára a világ, bármerre tekint, egy terra incognita, a szomszédos spájzban, az asztalon felejtett könyvek között, vagy édesanyja immár szakrálissá vált otthonkaja tövében is halálos kalandok várhatnak rá.

Tisztázzuk, Krajcsovics nem hősiességből választotta a nehezebb utat, nem volt más lehetősége. Olyan szegénységből kapaszkodott ki, ahol fel sem mérülhetett az 5-6 „léha diákév” lehetősége: dolgozni kellett menni, és a munka mellett maradt szabadidejében áldozhatta idejét és maradék energiáját a festészetre.

110

Könnyű és romantikus dolog ezt a mondatot leírni, de belegondolni már sokkal nehezebb.

Mi volt az az elszánás, az a csökönység, ami segített neki, hogy soha ne adja fel?

Ő aztán idejekorán megszerezte azt a tapasztalatot, amit 111 előbb-utóbb persze minden alkotó ember megtanul, hogy nem sokra megy a tapasztalattal; hogy minden egyes új munkánál mindent előlről kell kezdeni... Hogy mindig a nulláról indulunk.

Persze technikailag tanult sok mindent, tudta, hogy – mondjuk – az olajfestésnél egy még nedves vastag festékrétegre tilos lazúrral ráfesteni, mert az a kép húsz év múlva is ragadni fog, vagy megtanulta, hogy a vízfestésnél a papírral nem szabad spórolni: a jóminőségű mérített papír ezerszer több szabadságot biztosít a változtatásra...

De (nagy szavak!) a halálos utat, ahol valami csoda folytán a sok kenegetésből egyszer csak képpé formálódik a dolog, nos ezt nem lehet elkerülni. Itt nem segít a rutin, csak a magával szembeni kéréletlen szigorúság.

Krajcsovics rendíthetetlen meggyőződéssel, konokul építgette képeit, lépésről lépésre teremtette meg saját hangját, s íme, itt lát-hatják az eredményt.

Festészete nem tartozik a könnyen emészthető, gyors sikert hozó, széles közönség által fogyasztható fajtához! Rendkívül finom, bensőséges, elmélyült festészet az övé. Az oly sokat emlegetett minimum, a legkevesebb eszközzel jutni legközelebb a megfogalmazhatatlan lényeghez, ez jellemzi minden munkáját. Aki veszi magának a fáradságot, és hajlandó elfelejteni mindent, ami befolyásolhatná a képpel való azonosulásban, aki képes „visszafelé” megtenni azt az utat, amit a művész bejárt, az nagyon jól jár.

Bizonyosságot talál a bizonytalanságban, vigaszt a vigasztalanságban. Talán egy villanásra meghallja azt a tiszta hangot, amit mindig is keresett, amit keresünk...

Tolnai Ottó ezt írta a nemrég: „Ülök a székemen, s akárha még mindig ama szekrény felől, nézek egy képet, s olykor noteszembe firkantok ezt-azt. Otthon megnézem, mit is jegyeztem fel. Ilyeneket: Valami kis viola felület dereng át, hogy ugyanakkor már vissza is húzódjon, hogy egy új szürke (új, pozitív szürke) tér görbüljön rá. Nem értem. Csak azt, hogy valami történik, hasonlóan, mint ahogyan Isten mozgatja hol párás, hol ragyogó, hol finom dörzspapírszerű kulisszáit a természetben...”

Kedves barátaim, itt és most alázattal emelem képzeletbeli kalapom Krajcsovics Éva szakmai kvalitása és emberi minősége előtt egyaránt.

A kiállítást megnyitom. (Budapest Galéria, 2015. augusztus 5.)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő)
SZŰCS BALÁZS PÉTER (próza rovat: szbalaazs@freemail.hu , Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat)
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.